AZƏRBAYCAN KLASSİKLƏRİ

Abdulla Şaiq

Kiçik qəhrəman

HEKAYƏLƏR VƏ TƏMSİLLƏR

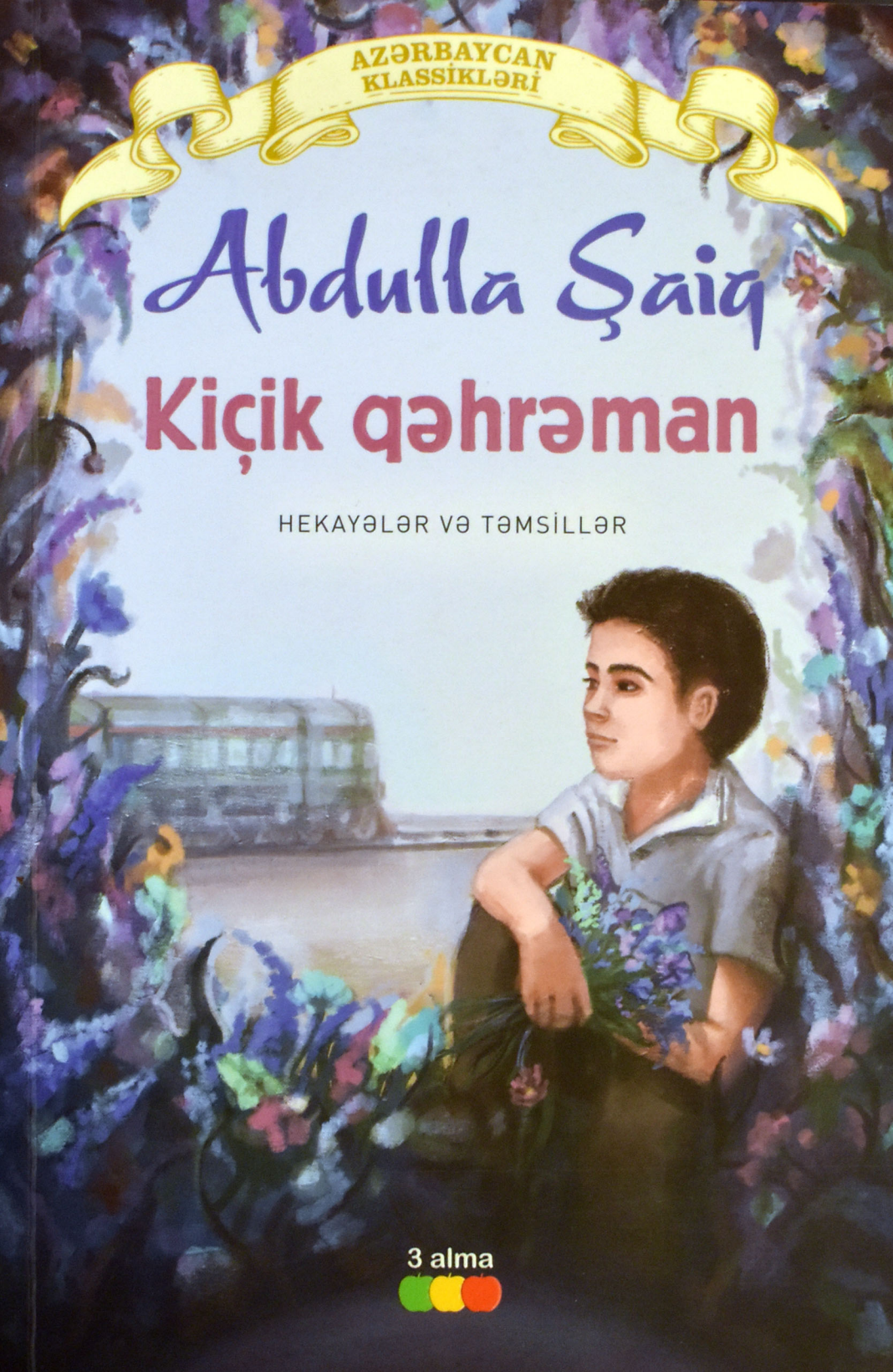

3 alma

Abdulla Şaiq (1881-1959)

AĞSAŞLI SƏNƏTKARA

Yenə axşam-səhər əlində qələm
Bir də ki, yazılı varaq görürəm.
Səni seyr etdikcə elə bil bu dəm
Qarşımda bir qaynar bulaq görürəm.

Sönməz sevən qəlbin alovu, közü
Dumanlı, çiskinli dağ başında da.
Əsl sənətkarın tükənməz sözü
Əlli yaşında da, yüz yaşında da.

Yenə otağıma çəkilib bu gün,
Qalın kitabını əlimə aldım.
Başqa tarixi var hər təzə ömrün,
Nələri, nələri yadıma saldım.

"Məktub yetişmədi"... məktəb illəri...
Xatirələr yaxın, ara uzaqdır!..
Dünən oxuduğum həmən əsəri
Sabah qızım Səhər oxuyacaqdır.

Bir deyil, beş deyil yazdığın əsər,
Onsuz da saymaqla bitməyəcəkdir.
Hələ deyəcəyin yeni nəğmələr
Silinib dünyadan getməyəcəkdir.

Hüseyn Arif, 1956

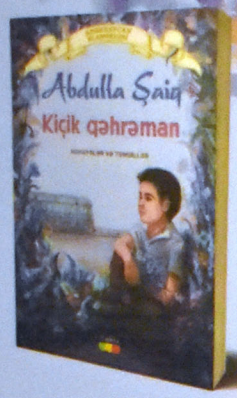

Abdulla Şaiq

Kiçik qəhrəman

3 alma

Abdulla Şaiq

Kiçik qəhrəman

TƏMSİLLƏR VƏ HEKAYƏLƏR

Azərbaycan Milli Kitabxanası

3 alma

Tərtib edənlər: Ülkər Talıbzadə,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
Günel Əsədova
İllüstrator: Aida Əmirova

Abdulla Şaiq. Kiçik qəhrəman.
Bakı, TEAS Press Nəşriyyat evi, 2018.

ISBN 978-9952-311-55-6

Abdulla Şaiqin zəngin yaradıcılığından məktəblilər üçün seçilmiş bu kitabda onun ən yaxşı təmsilləri və hekayələri toplanıb. Azərbaycan milli uşaq ədəbiyyatının incilərini yaratmış şairin əsərləri həm pedaqoqlar, həm də şagirdlər üçün dəyərli mirasdır. Hörmətli müəllimlər, əziz məktəblilər və tələbələr, Abdulla Şaiqin bu mirasının qədrini bilin!

Kitab TEAS Press Nəşriyyat evində nəşrə hazırlanıb. Kitabın nəşri hüququ TEAS Press Nəşriyyat evinə məxsusdur.

TEAS Press Nəşriyyat evi "3 alma" əmtəə nişanı ilə uşaq, yeniyetmə və gənclər, eləcə də müəllim və valideynlər üçün bədii və elmi-kütləvi kitablar nəşr edir.

www.teaspress.az
www.3alma.az

Bütün hüquqlar qorunur
© TEAS Press Nəşriyyat evi, 2018

Türkiyədə çap edilib
Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık San. A.Ş.
Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1. Cadde Numara: 16
Ümraniye / İstanbul
Tel: (216) 444 44 03; Faks: (216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr

"3 alma" TEAS Press Nəşriyyat evinə məxsus əmtəə nişanıdır

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 7

Təmsillər

Tülkü və xoruz 12
Dəvə və siçan 14
Arı və eşşək 15
Dəvə, tülkü və qurd 16
Arı və kəpənək 19
Tülkü və dovşan 20
Hacıleylək və sərçə 21
Tülkü və dəvə 22

Hekayələr

Murad 24
Cümənin qəzəbi 31
Şələquyruq 35
Kələkbaz Albert 44
Kiçik qəhrəman 63
İki yoldaş 69
Lovğa ovçu 71
Sözün qiyməti 73
Timsah ovu 75
Usta Bəxtiyar 93
Bostançı 107
Üç it 115
Meşə gözətçisi 126
Məktub yetişmədi 139

Köç 148
Daşqın 181
Anabacı 186
Vəzifə 195
Solmaz və Sönməz 215
Baş üstə 219
Masama 224

"Şaiqdə nadir bir müəllimlik xüsusiyyəti vardı. O, hər tələbənin qəlbinə nüfuz etməyi bacarırdı. O, öz tələbələrinin hansı ailədə nə kimi şəraitdə yaşadıqlarını yaxından öyrənir və hər tələbəyə onun xasiyyətinə görə yanaşmağı bacarırdı. O, həm də çox tələbkar bir müəllim idi... Demək olar ki, ədəbiyyatı bizə çox sevdirənlərdən, ədəbi zövqümüzü tərbiyə edənlərdən biri sevimli ədibimiz Abdulla Şaiq olmuşdur,"

– Süleyman Rüstəm, Xalq şairi

"Doğma Vətən torpağına, zəhmətkeş insanlara, Azərbaycanın zəngin təbiətinə sonsuz məhəbbət aşılayan Abdulla Şaiqin uşaq şeirləri qəlbimizdəki Şaiq guşəsinin heç vaxt unudulmaz, ən cazibədar xatirələrindən biridir. Zaman keçdikcə bu guşə təzə-təzə lirik şeir, hekayə, poema, povest, roman və pyeslərlə daha da zənginləşmiş, qəlb sahiblərini də uca bəşəri ideallar, zərif insani hisslər və yüksək duyğularla zənginləşdirmişdir,"

– Bəkir Nəbiyev, akademik

ÖN SÖZ

Abdulla Şaiqin yaradıcılığı sinkretik mahiyyət daşıyır. Bu irsdə müxtəlif janrlara, mövzulara, ideya-estetik təmayüllərə təsadüf etmək olar. Ədib əruz və heca vəznində şeirlər, mənzum nağıl, felyeton, hekayə, povest, roman, pyes, poema, təmsil kimi janrlarda əsərlər yazmış, insan həyatının müxtəlif tərəflərini əks etdirən mövzuları ədəbi müstəviyə gətirmişdir.

Ədib yaradıcılığa təmsil janrı ilə başlayıb. 1893-cü ildə Abdulla Talıbzadə anası, bacısı və qardaşı ilə birlikdə Xorasana köçürlər. Əslən urmiyalı, Misirdə təhsil almış, Bağdadda, İstanbulda müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş qabaqcıl görüşlü ziyalı Yusif Ziyadan dərs aldığı dövrdə İ.V.Krılovun "Sazəndələr" təmsilini, ardınca şairin "Qurd və pişik", "İki öküz", "Meymun və gözlük", "Qarğa və pendir" təmsillərini rus dilindən fars dilinə çevirir. Tərcüməni bəyənən Yusif Ziya balaca Abdullaya onları ana dilində yazmağı tövsiyə edir.

Sonralar Abdulla Şaiq təmsil janrına tez-tez müraciət edir. Ədibin aşağı siniflər üçün tərtib etdiyi dərsliklərdə özünün yazdığı, həmçinin Avropa

ədəbiyyatından tərcümə və təbdil etdiyi təmsillər yer alırdı. O, alleqoriyalar, rəmzlər vasitəsilə insana məxsus hər hansı xüsusiyyətin heyvanlar və ya əşyalar üzərinə köçürərək mətnaltı mənanı uşaqların qavrama səviyyəsinə uyğunlaşdırır və onların əsərdən doğru nəticə çıxarmasını asanlaşdırırdı. Bununla da yazıçı balacaları ibrətamiz bir həyat hadisəsi ilə tərbiyələndirir, həm də əşyalarla, bitki və ya heyvanat aləmi ilə tanış edirdi.

Böyük pedaqoq Uşinskinin dediyi kimi, səslər, duyğular, formalarla düşünən uşağı başqa cür düşünməyə vadar etmək əbəsdir. Abdulla Şaiq peşəkar pedaqoq-psixoloq kimi məsələyə məhz bu nəzər nöqtəsindən yanaşır, azyaşlıların ruhunu oxşayan obrazlı, canlı, ritmik, rəngarəng bədii nümunələr yaradırdı. Belə şeirlərdə nəsihətçilik, quru mühakimə ilə rastlaşmırıq, onlar sadə, aydın, səmimi bir dildə yazılır.

Abdulla Şaiq epik növün daha geniş imkanlarından yararlanaraq böyük yaşlı uşaqlar üçün də əsərlər yazır. "Oyunçu bağalar", "Kələkbaz Albert", "Köç", "Məktub yetişmədi", "Xasay", "Əsrimizin qəhrəmanları" kimi nəsr əsərləri həyat hadisələrinə daha şüurlu yanaşa bilən, onlardan nəticə çıxarmaq qabiliyyəti formalaşan yeniyetmələr, gənclər üçün nəzərdə tutulmuşdu.

"Məktub yetişmədi" hekayəsini Abdulla Şaiq 1908-ci ildə yazmışdır. Balaxanı orta məktəbində

müəllimlik edən həssas qəlbli ədib mədənlərdəki fəhlələrin həyat tərzini müşahidə edir və onların ağır əməklərinə, çətin həyatlarına laqeyd qala bilmir. Hekayənin adı artıq baş verəcək faciədən sanki xəbər verir. Əsərin qəhrəmanının "Qurban" adlandırılması da təsadüfi görünmür. Qurban – XX əsrin əvvəllərində Bakının neft buruqlarında ağır şəraitdə çalışan və çox vaxt ağır şəraitin qurbanına çevrilən minlərlə fəhlənin ümumiləşdirilmiş obrazıdır.

İlk dəfə 1912-ci ildə "Bəxtiyarlığım" adı ilə "Gülzar" dərsliyində çap olunan "Köç" hekayəsi Abdulla Şaiq nəsrinin maraqlı nümunələrindəndir. Təbiət, onun toxunulmazlığı, təbiəti təşkil edən ayrı-ayrı ünsürlər – bitkilər, quşlar, heyvanlar, onların rəmzləşdirilməsi Abdulla Şaiq yaradıcılığının əsas leytmotividir. Təbiəti bir rəssam həssaslığı və dəqiqliyi ilə təsvir edən yazıçının məqsədi böyüməkdə olan nəslə Azərbaycan təbiətini tanıtmaq və sevdirmək idi. Kərim babanın pələngə münasibəti, öldürdükdən sonra ona qarşı duyğuları nəinki uşaqları, böyükləri də təsirləndirməyə bilməz: "O igid heyvanı öldürdüyümə peşman oldum, ürəyim kövrəldi, gözlərim yaşardı. Tüfəngimi bir tərəfə atıb, qabağında diz çökdüm. Başını qollarım arasına alıb, üzündən-gözündən öpdüm" – deyən Kərim babanın timsalında müəllif təbiətin munisliyini, saflığını, bu saflığa əl uzadanların cəzalanacağını xatırladır.

İctimai-sosial həyatda nöqsanları görən Abdulla Şaiq bu nöqsanların aradan qaldırılması yollarını

bir pedaqoq-psixoloq kimi dəyərləndirir. "Xasay" povesti, "Əsrimizin qəhrəmanları" romanı ilə fərdin şəxsiyyət olaraq formalaşmasında təhsil və tərbiyənin əhəmiyyətli rolunu vurğulayır. Tərbiyədə mühit, məktəb vacib olduğu kimi, uşaq – valideyn – müəllim üçbucağı da əsasdır, əsərin təlqin etdiyi əsas ideya budur.

Abdulla Şaiqin digər nəsr əsərlərində də vətənə, təbiətə, insanlara məhəbbət, öz soykökünə, milli mədəniyyətinə, milli dilinə və tarixinə ehtiram hissləri aşılanır.

Arzu Hacıyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

TƏMSİLLƏR

TÜLKÜ VƏ XORUZ

Bir İt ilə Xoruz köçdən qalmışdı. Bunlar bir-biri ilə dost olub çöldə yaşayırdılar. Gecələr Xoruz ağac başında, it də ağacın altında yatırdı.

Bir gün səhər dan yeri ağaranda Xoruz ağac başında ucadan banladı. Yaxında ov axtaran bir ac tülkü Xoruzun səsini eşidib gəldi. Ağac altında çömbəlib gözlərini Xoruza dikərək oturdu. Sonra mehriban səslə dedi:

– Xoruz qardaş, nə gözəl səsin var. Sənin səsin bu çöldə ötən bülbüllərin səsindən də ürəyəyatımlıdır. En aşağı, dost olaq. Mən bir dəf tapıb çalım, sən də oxu, ikilikdə bu yaşıl çəməndə gözəl gün keçirək.

– Yox, Tülkü baba, – deyə Xoruz ona cavab verdi. – Mənim vaxtım yoxdur. Kef məclisini qoyaq sonraya. Bu gün başım çox qarışıqdır.

– İşinin adı nədir?

Xoruz cavab verdi:

– Tülkü baba, bu çöl mənə babamdan qalıb. Burada mən bir kənd salmaq istəyirəm.

– Elə isə en aşağı, bu yerdən mənə də bir parça ver, özümə bir ev tikim. Gecə-gündüz sənə dua edərəm.

Xoruz vüqarını pozmadan cavab verdi:

– Bu işə mühəndisim baxır, get, dərdini ona söylə, o sənə bir parça yer ayırıb verər.

Tülkü elə sandı ki, Xoruzun mühəndisi bir toyuq olacaq. Ona görə də tez soruşdu:

– Sizin o mühəndis haradadır?

– Odur, ağac altında yatır.

Tülkü ağac altını gəzərkən Alabaş İt onu gördü. Tez qalxıb Tülkünün üstünə cumdu. Tülkü qaçdı, İt qaçdı, qarşıya bir uçurum çıxdı. Tülkü uçurumu görüb tez geriyə döndü. Yenə həmin ağaca tərəf qaçmağa başladı. Ağacın yanından keçərkən Xoruz ucadan soruşdu:

– Tülkü baba, ölçdüyün bu qədər yer sənə bəs deyilmi? Dayan!

Tülkü cavab verdi:

– Danışmağa vaxtım yoxdur, ancaq bu boz mühəndis sənə yaxşı kənd abad edər.

DƏVƏ VƏ SİÇAN

Bir Dəvə qatarından ayrılıb çöldə tək qalmışdı, iştaha ilə qanqal yeyirdi. Bu aralıq bir Siçan yuvasından çıxmaq istərkən Dəvəni gördü. Əvvəlcə qorxub çəkildi. Sonra bir müddət durub o zorba heyvana heyrətlə tamaşa etdi. Bir az ürəklənib yaxın gəldi, Dəvənin boynuna bağlanmış kəndirlə oynamağa başladı. Sonra kəndiri tutub çəkdi. Dəvə yerində hərəkət etdi. Dəvə hərəkət etdikcə Siçan ipi dartıb çəkdi. Siçan getdikcə Dəvə də itaət edib onun ardınca gedirdi. Siçan öz-özünə lovğalandı: "Sən bu Siçan bəydə hünərə və igidliyə bax, bu zorbalıqda heyvanı çəkib aparıram". Dəvə eşidib dinmədi.

Onlar gəlib bir çaya çatdılar. Siçan dayandı, bir çaya baxdı, bir də Dəvəyə.

Dəvə dedi:

– Siçan bəy, yolçu yolda gərək, çayı keç gedək.

Siçan cavab verdi:

– Axı bu çay dərindir, onu keçmək mənim hünərim deyil!

Dəvə Siçanı öz quyruğuna mindirib çayı keçirdi. Sonra onu yerə düşürüb istehza ilə dedi:

– Ağa Siçan, sən ki mənim topuğumdan olan bir çayı keçə bilmirsən, mənə ağalıq etmək istəyirsən? Get, öz tayını tap!

ARI VƏ EŞŞƏK

Dağ ətəyində bir Eşşək otlayırdı. Yamacın lətif otlarından, dadlı çiçəklərindən qoparıb yeyirdi. Doyduqdan sonra həmin al-əlvan çiçək və otların üstündə uzanıb ağnamağa başladı.

Yaxında bir Arı çiçəklərdən bal tuturdu. Bunu görüb çığırdı.

– Ey, nankor heyvan, otları, çiçəkləri nə üçün əzirsən, axı onlar sənə can verir, qan verir, qarnını doyurur. Sabah onlar sənə lazım olmayacaqmı? Bir də biz arılar o ətirli çiçəklərdən bal və mum çəkirik. Doğru sözdür: "Eşşək qanmaz olur. Qanmaz isə özünə də ziyan verir, özgəsinə də".

DƏVƏ, TÜLKÜ VƏ QURD

Bir kəndli Dəvəni o qədər işlətmişdi ki, bir dəri, bir sümük qalmışdı. Dəvənin artıq işləməyə taqəti yox idi. Ona görə də kəndli Dəvəni səhrada buraxıb getdi. Dəvədə nə tərpənməyə, nə də yeməyə hal var idi. Dəvəni bu vəziyyətdə görən Tülkü ona yaxınlaşdı.

– Dəvə baba, bu səhrada təkbaşına nə edirsən? Nə üçün bu qədər zəifləmisən?

Dəvə başına gələn əhvalatı Tülküyə anlatdı:

– Bax insan oğlunun vəfası budur.

Tülkü ona ürək-dirək verdi:

– Qəm yemə, Dəvə baba, mən hər gün gedib sənə təzə biçilmiş ot və taxıl gətirərəm, yeyib kökələrsən. De görüm, sonra əvəzində mənə nə verərsən?

Dəvə dedi:

– Kökəlsəm, sənə ətimdən bir batman verərəm.

Tülkü razı oldu. Hər gün gedib təzə ot və taxıl dərib Dəvənin qabağına tökürdü, Dəvə də ləzzət ilə yeyirdi. Bir-iki aydan sonra Dəvə kökəlib cana gəldi. Daha Tülküyə ehtiyac olmadı. Tülkü dedi:

– Dəvə qardaş, vəd etdiyin bir batman ətimi ver.

Dəvə cavab verdi:

– Tülkü lələ, mən sözümdən qaçmıram. Ancaq neyləyim? Budumdan versəm, topal olaram, qolumdan versəm, şil olaram, hər hansı yerimdən versəm, məni şikəst edər.

Tülkü narazı halda yoluna davam etdi. Qarşısına bir Qurd çıxdı. Qurd ondan soruşdu:

Azf-30487
Kitabxanası

– Niyə qəmlisən, Tülkü lələ?

Tülkü əhvalatı başdan-ayağa Qurda danışdı və ondan kömək istədi. Qurd dedi:

– Məni apar onun yanına. Mən Dəvədən sənin ətini alıb verərəm.

Tülkü qurdu götürüb birbaş Dəvənin yanına gətirdi. Qurd acıqlı-acıqlı soruşdu:

– Ey, dəvə baba, Tülkü lələnin bir batman ətini niyə vermirsən?

Dəvə cavab verdi:

– Ay Qurd qardaş, mən Tülkünün ətini danmıram, verəcəyəm, ancaq neyləyim? Belimdən versəm, yağır olaram, qolumdan versəm, şil olaram, budumdan versəm, topal olaram. Daha neyləyim, özümü əlil edə bilmərəm ki...

Qurd bağırdı:

– Mən bilmirəm, bu saat Tülkünün ətini ver!

Qurd ilə Tülkü hərəsi bir yandan Dəvənin üstünə hücum etdilər. Dəvə işi belə görüb dedi:

– Qurd qardaş, savaş nə gərək, ətin yerini tapmışam, yaxın gəl, bax mənim bu dilim bir batman gələr. Onu verim, Tülkü lələ ilə məni barışdır.

Qurd quyruğunu bulayıb tez irəli gəldi. Dəvə ağzını açıb qurda dilini göstərdi. Qurd Dəvənin dilini qoparıb yemək üçün başını Dəvənin ağzına soxdu. Dəvə tez Qurdun başını dişləri arasında elə bərk sıxdı ki, Qurd ağrının gücündən atılıb-düşməyə başladı. Tülkü Qurdun bu halını görüb ona dedi:

– Bu sıxmaq ki Dəvədə var, bu atılıb-düşmək ki səndə, deyəsən, mənim bir batman ətim arada gedəcək.

ARI VƏ KƏPƏNƏK

Bir Arı allı-əlvanlı bir çəmənlikdə çiçəyə qonub şirə sorurdu. Həmin çiçəyin o biri budağına da bir Kəpənək qonmuşdu. Xortumu ilə çiçəyin şirəsini əmirdi. Arı tez-tez Kəpənəyin yanından uçub o biri budağa qonurdu. Bundan rahatsız olan Kəpənək dedi:

– Ey, o kobud ayaqların, o qalın qanadlarınla mənim yanımdan keçmə! Qızıl, gümüş xallı qanadlarımın bəzəyini pozarsan!

Arı ona cavab vermədi, çiçəkdən çiçəyə qonmaqda davam etdi. Bu dəfə Arı Kəpənəyin yanından uçub keçərkən Kəpənək yenə acıqlandı.

– Ey, sən bu zəhlətökən vızıltını kəs, başım, beynim getdi. Görmürsən şirə əmirəm?

Arı vızıldayaraq cavab verdi:

– Ey xeyirsiz böcək! Xallı qanadlarınla çox öyünmə. Mən çiçəklərdən şirə çəkib bal tuturam, onu bütün el yeyir, səndən kim bir fayda görmüş?

TÜLKÜ VƏ DOVŞAN

Tülkü tələsik qaçırdı. Bir Dovşan onu görüb soruşdu:

– Tülkü qardaş, nə var? Nə olub?

Tülkü cavab verdi:

– Padşahdan əmr var, dəvələri tutub işləməyə aparırlar.

– Axı bundan sənə nə? Sən ki dəvə deyilsən!

– Eh, vaxtımı alma, mən də bilirəm ki, dəvə deyiləm. Ancaq mən tülkülüyümü isbat edincə dərimi boğazımdan çıxararlar.

HACILEYLƏK VƏ SƏRÇƏ

Bir Hacıleylək çinar ağacının ən yuxarı budağında yuva tikmişdi. Bir Sərçə də həmin yuvanın altında məskən salmışdı. Bir gün Hacıleylək Sərçəyə dedi:

– Qonşu, sən mənim yuvamın kölgəsində yaşayırsan, mən olmasam, günəş səni və balalarını yandırıb kül edər.

Sərçə cavab verdi:

– Doğru deyirsən, qonşu, sənin iri yuvan, iri qanadların bizə çox kömək edir, günəşin hərarətindən saxlayır. Buna görə sənə çox təşəkkür edirəm. Ancaq unutma ki, mən də olmasam, qarışqalar ağaca dırmaşıb səni və balalarını tələf edər. Mən bu kiçik dimdiyimlə onları bir-bir dənləyib yuxarı çıxmağa qoymuram.

TÜLKÜ VƏ DƏVƏ

Bir Tülkü gecələr hinlərə girib kəndin toyuq-xoruzunu yeyirdi. Kəndin əhli bu Tülkünün əlindən təngə gəlmişdi. Nə qədər çalışırdılar, onu tuta bilmirdilər.

Bir gün həmin kəndin dəvələrindən biri otlaya-otlaya kənddən uzaqlaşır. Doyduqdan sonra dincəlmək üçün birbaş Tülkünün yuvasının ağzında uzanır. Özü bilmədən elə uzanır ki, quyruğu yuvanın ağzına düşür. Tülkü Dəvəni görüb çox şad olur, öz-özünə düşünür: "Bu ovu mənə baxtım gətirib, quyruğundan tutub bu Dəvəni yuvama çəkərəm, sonra da bir ay ləzzət ilə yeyərəm".

Bu fikir ilə Tülkü Dəvənin quyruğunu öz quyruğuna möhkəm bağladı. Sonra bütün qüvvəti ilə Dəvəni yuvaya çəkməyə başladı. Dəvə quyruğunda bir şeyin tərpəndiyini görüb ayağa qalxdı. Tülkü onun quyruğundan sallana qaldı, qorxusundan Dəvəni dişləməyə, cırmaqlamağa başladı. Dəvə bayaq götürüldü, qaça-qaça birbaş kəndə gəldi. Kənd əhli və itlər Tülkünü Dəvənin quyruğunda görüb onu tutdular.

Hekayələr

MURAD

Tiflis şəhərinin yaxınlığında Kolbasan adlı kənd var idi. Bu kəndin dörd bir yanı bağlıq, meşəlik yerlər idi. Elə ki bahar olurdu, ağaclar çiçəkləyir, təpələr, yamaclar yumşaq ot və çiçəklərlə döşənirdi; rəngbərəng güllərin ətri kəndi bürüyürdü. Səhər-axşam quşların gözəl nəğməsinin arası kəsilmirdi. Bahar çağı bu kənd o qədər gözəl olurdu ki, insan baxmaqdan doymurdu.

Belə tərifini etdiyimiz kənddə Bilqeys və Murad adında bacı-qardaş yaşayırdı. Bilqeys olduqca mehriban və tərbiyəli bir qız idi. Hər gün bağçalarındakı tut ağacının altında palaz salardı; oyuncaq şeylərini də yığıb öz-özünə oynardı. Arabir qonşuları Səltənət də gələrdi. Hər ikisi birlikdə deyər, gülər, oynardı; otaq bəzəyərdilər, bir-birinə qonaq gedib-gələrdilər. Ayaqsayma, gəlin-gəlin oynardılar. Arabir də atası aldığı "Uşaq gözlüyü" kitabının şəkillərinə tamaşa edər və oxuyardılar. Günləri xoş və asudə keçərdi.

Amma Murad heç qapı-bacada tapılmazdı. Səhər evdən çıxar, bir də axşam evə qayıdardı. O gün olmazdı ki, Muradın üstü, başı cırılmış evə qayıtmaya idi. Hər kəslə döyüşər, söyüşərdi. Ona görə də onu heç kəs sevməzdi. Hətta öz ata və anası da Muradı sevməzdi. Onun əlindən bacısı Bilqeysin isə heç rahatlığı yox idi. Onun oyuncaqlarını dağıdar və sındırar, bəzən də özünü döyüb qaçardı. Ona görə

Bilqeys qardaşı Muradla heç oynamaz və ondan qorxardı.

Bilqeys mehriban bir qız olduğu üçün qapılarındakı heyvanları və quşları da çox sevərdi. Heyvanlar və quşlar da əvəzində Bilqeysi sevərdi və ondan qaçmazdılar. Çox vaxt olurdu ki, bağçada oynadığı zaman Mərmər pişik, Dəmir it, Məstan xoruz, toyuq-cücələr Bilqeysin başına cəm olar və onun əlindəki çörək parçasını alıb yemək istərdilər. Bilqeys isə çörəyi parça-parça edib, bir az Məstan xoruza, bir az toyuq-cücələrə, bir az da it və pişiyə atırdı. Hamısı soxulub yeməyə məşğul olardı. Bilqeys qara, iri gözlərini onlara dikib baxardı. Bir də görərdi ki, it öz çörəyini yeyib qurtardı. Yavaş-yavaş ağzını pişiyin qismətinə uzadır; pişik də mırıldaya-mırıldaya çalışır ki, ağzındakı çörəyi yeyib qurtarsın; həm də pəncələri ilə yerdə qalan çörəyi bərk-bərk tutub, acıqlı-acıqlı itə baxır, amma it baxmayıb soxulur ki, pişiyin, ya xoruz-toyuğun çörəyini qapıb yesin; bu vaxt xoruz qaqqıldaya-qaqqıldaya itin üstünə atılırdı; ya da pişik belini qaldırıb, dişlərini itin üstünə qıcayıb mırıldayır və birdən-birə sıçrayıb itin üzünü cırmaqlayırdı.

Bilqeys bu tamaşadan doymazdı, gülə-gülə onların davasına baxardı.

Murad isə yoldaşlarını və bacısını incitdiyi kimi, heyvanları da incidərdi. Hələ qapılarındakı Dəmir köpəyə onun əlindən gün və dirilik yox idi. Qapı

ağzında uzanıb yatarkən Murad əlindəki daş ilə itin harasına gəldi vurardı. Yazıq it quyruğunu böyrünə qısıb, vəngildəyə-vəngildəyə qaçar, yainki iri qara ağzını açıb Murada hürərdi. Odur ki Muradı heç sevməzdi. Onu harada görsə, qaçıb gizlənərdi. Mərmər pişik də Muradı sevməzdi. Onun kölgəsini uzaqdan görəndə quyruğunu qısıb, tələsik özünü bir yerə soxub gizlənərdi; çünki həmişə Murad onun quyruğundan tutub dartardı. Murad pişiyin arxasınca düşdüyü zaman pişik əvvəlcə qaçar, Muradın ona yaxınlaşdığını görüncə birdən-birə dayanardı, belini dikləyib, dişlərini qıcayıb, "puf" eləyib Muradın üstünə atılardı. Hətta bir neçə dəfə əllərini, üzünü cırmaqlayıb Muradı ağlaya-ağlaya evlərinə göndərmişdi.

Elə ki axşam olurdu, təpələrdən, yamaclardan naxır mələşə-mələşə kəndə gəlirdi. Murad əlinə çomağını alıb naxırın içinə girərdi, əlindəki çomaqla o inəyin, bu öküzün harası gəldisə vurardı.

Murad bir dəfə bir qara inəyin arxasınca düşdü. İnək axırda təngə gəlib döndü və Muradı buynuzlarına götürüb, yerə elə çırpdı ki, qurbağa kimi yerə sərildi. Murad tamam bir saat özünə gəlmədi. Ondan sonra Murad nə Dəmir köpəyə, nə Mərmər pişiyə, nə də inəklərə yaxın gedə bilmirdi.

Bağçalarındakı yasəmən ağacı altında bir səbət içində toyuqlar yumurtlayırdı. Bir gün Murad bağçada gəzirdi. Çil toyuq yumurtlayıb çıxanda Murad gördü. Yavaş-yavaş gəlib yumurtaları

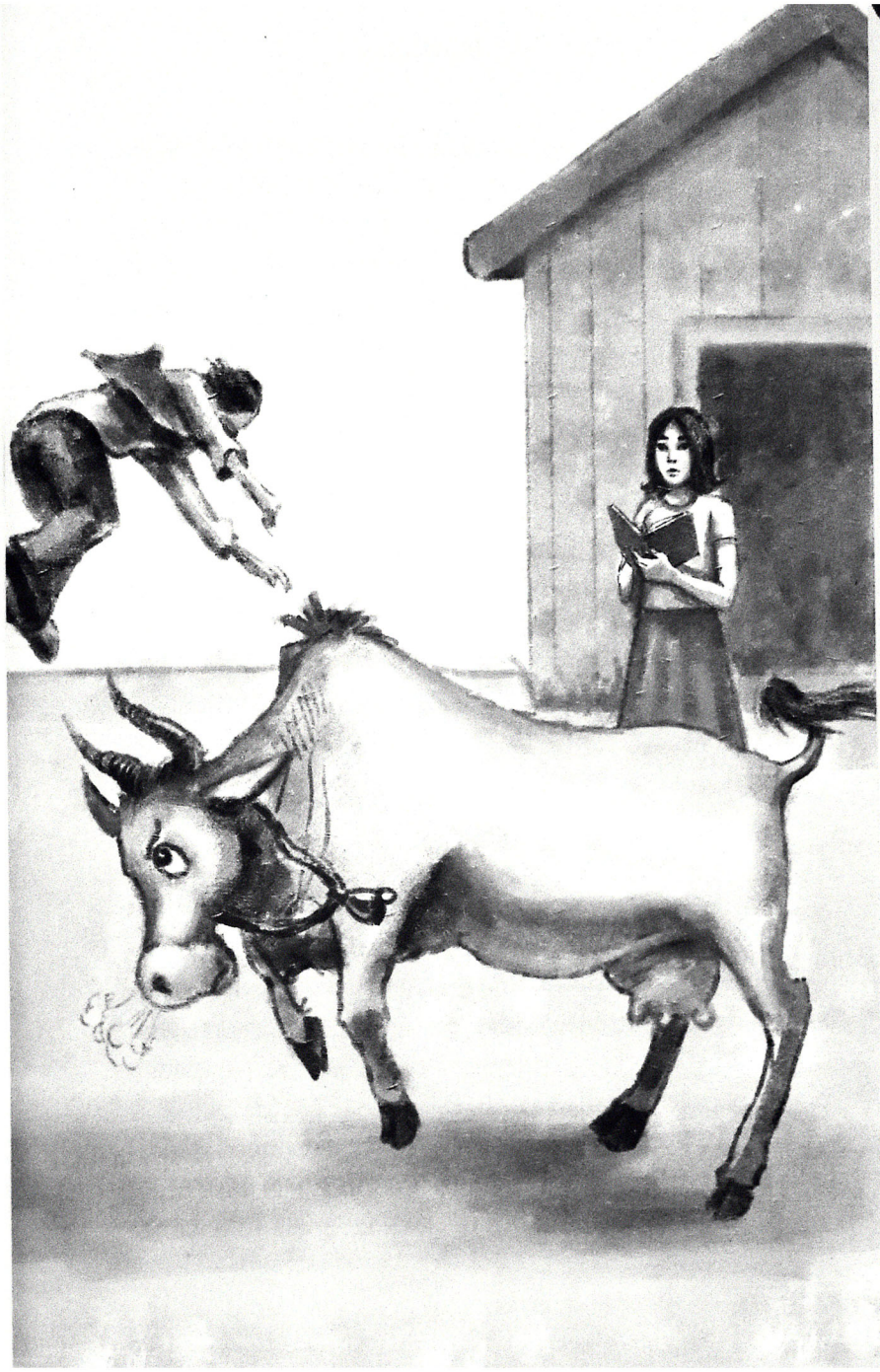

cibinə doldurdu ki, aparsın. Məstan xoruz bunu uzaqdan görüb, uça-uça Muradın üstünü aldı.

Murad çox qorxmuşdu, bilmirdi ki, nə etsin. Axırda arxasında gizlətdiyi yumurtanı atıb qaçdı, xoruz əl çəkməyib, onun arxasınca düşdü. Muradın ayağı bir ağaca ilişib yıxıldı; cibindəki yumurtalar sındı, cibi və paltarı yumurtaya bulandı.

Murad qorxusundan evə gedə bilmirdi. Çünki paltarları başdan-ayağa yumurta sarısı idi.

Murad bağçada bir alma ağacının altında oturub nə edəcəyini düşünürdü. Gördü ki, Bilqeys bağçaya çıxdı, "Məstan, Məstan!" deyə bağırdı. Bağçanın o biri başından xoruz uça-uça gəldi. Bilqeys xoruzun başına bir papaq tikmişdi.

Mehriban qız o balaca əllər ilə xoruzun papağını başına qoydu, lent ilə bağladı, sonra şirin dil ilə dedi ki:

– Məstan xoruzum, ceyran xoruzum, gör sənə nə gözəl papaq tikmişəm!

Deyəsən ki, xoruz da Bilqeysin mehriban dilini anlayırdı; gözlərini Bilqeysin üzünə dikib, dinməz-söyləməz dururdu. Bilqeysin qəlbinə dəymək istəmirdi; Çünki Bilqeys onları çox sevirdi. Hətta sarı toyuq da cücələri ilə Bilqeysin Məstan xoruza bağışladığı papağa diqqətlə baxırdı. Bilqeys çox şad idi.

Murad gördü ki, xoruzun başı Bilqeyslə məşğuldur, cəld qaçıb yenə də yasəmən ağacının altına getdi, qorxa-qorxa ətrafa baxdı ki, görsün bir kimsə

varmı. Heç kəsi görmədi, yavaşca gəldi, yumurta səbətini arxasına aldı ki, qalxıb getsin.

Yaxında qazlar otlayırmış, Murad isə onları görməmişdi. Yumurtalarını səbətlə oğurlayıb, aparmaq istədiyini görən qazlar birdən-birə hər tərəfdən Muradın yolunu kəsdilər. Murad heç bilmədi ki, qorxusundan nə etsin; çünki qazların hər biri Muradı bir tərəfə çəkirdi; xüsusən anaş qazdan çox qorxmuşdu; çünki o çox acıqlı idi. Qorxurdu ki, sıçrayıb gözlərini çıxarsın. Axırda arxasından səbəti ağzı üstə yerə atdı, yumurtaların hamısı sındı.

Murad bu dəfə əvvəlkindən də çox qorxmuşdu. Yenə alma ağacının altında oturdu. Çox qəmgin idi. Fikir edirdi ki, evə getsə, anası onu döyər; çünki həm paltarı yumurtaya batmışdı, həm də səbətdəki yumurtaları sındırmışdı.

Murad bu fikirləri eləyirdi, bir də gördü ki, Bilqeys əlində "Uşaq gözlüyü" əlifba kitabçası bağçaya çıxdı. Məstan xoruz, sarı toyuq və cücələri Bilqeysin ətrafını aldı. Bilqeys oturdu, kitabını açdı, sarı toyuğun başına əl çəkib dedi ki:

– Gözəl toyuğum! Gəl sənə bu şəkilli kitabdan dərs verim, yaxşı?..

Sarı toyuq bir Bilqeysin üzünə baxdı, bir də kitabı dimdiklədi.

Bilqeys dedi:

– Deynən "A".

Toyuq heç səs çıxarmadı. Bilqeys gördü ki, toyuq oxumur, cücənin birini kitabın üstünə qoyub dedi:

– Gözəl cücəm, deynən "A".

Cücə kitaba baxdı, baxdı, birdən-birə dimdiyini yuxarı qaldırıb "cik-cik" deyə səsləndi. Bilqeys şadlığından bilmədi ki, nə etsin.

Bu zaman anası pəncərədən gülə-gülə Bilqeysin dərs verməsinə baxırdı. Bilqeys bir adam axtarırdı ki, cücəsinin kitab oxumasını ona göstərsin. Anasını pəncərədə görəndə sevinə-sevinə qışqırdı:

– Anacan, bircə cücəmə bax, gör nə yaxşı oxuyur! Gözəl cücəm, deynən "A".

Cücə Bilqeysə baxıb yenə də "cik-cik" deyə səsləndi. Bilqeys gülə-gülə qara iri gözlərini anasına dikib dedi:

– Anacan, gördün nə yaxşı oxuyur!

Anası gülə-gülə cavab verdi:

– Gözəl qızım, məgər sən pis oxuyursan ki, cücən də pis oxusun?..

Bu aralıq Məstan xoruz da Bilqeysin başının üstündə durmuşdu. Xoruz kitaba baxdı, baxdı, birdənbirə ucadan banladı. Bilqeys balaca əlini xoruzun başına çəkib dedi:

– Məstan xoruzum, sən böyüksən, oxumaq bilirsən. Qoy bu balaca cücəni öyrədim. Qoçaq cücəm, de görüm "A".

Cücə sarı dimdiyini açıb: "Cik-cik", – deyə oxudu.

Murad alma ağacının altında oturub qəmgin-qəmgin bunlara baxır, öz-özünə fikir eləyirdi: "Nə üçün Bilqeysi hamı sevir? Hamı ona məhəbbət yetirir? Amma məni heç kəs sevmir, hamı mənə nifrət edir? Nə üçün?.."

CÜMƏNİN QƏZƏBİ

Bir neçə il idi ki, quraqlıq keçdiyindən ayrımların əkin-biçini əmələ gəlmirdi. Quraqlıq bir dərəcədə idi ki, baharın orta ayında otlar saralıb quruyurdu, çiçəklər solurdu, ağacların yarpaqları tökülüb, çılpaq qalırdı; dərə, təpə, çöl, çayır payız vaxtı kimi qəmgin və çılpaq bir halda görünürdü. Mal, heyvanın otlaması üçün nə ot, nə də saman tapılırdı. Yazıq heyvanlar acından qırılıb tələf olurdu. Get-gedə kəndi kasıblıq və bədbəxtlik bürüyürdü...

Bir gün kəndin ağsaqqalları yığışıb məsləhət eələdilər ki, "Allah nə üçün bizə qəzəb eləyir və göydən yağış yağmır?"

Təcrübəli və ağsaqqal bir ayrım dedi:

– O vaxt ki Cümə kişi kənddə idi, hər işimiz öz yolu ilə gedirdi, Allah bizdən yağışını kəsmirdi. Elə ki Cüməni yaddan çıxardıq və Cümə də acıq eləyib kənddən getdi, o zamandan bəri Allah yağışını və rəhmətini bizdən kəsibdir. Gərək hər necə olsa, yenə Cüməni tapıb, kəndə gətirək, tainki Allah bizə yağış və bərəkət göndərsin. Çünki Cümə müsəlmanların həftə bayramıdır!

Hamısı bu məsləhəti bəyəndi və qərar qoydular ki, Cüməni axtarmağa çıxsınlar. Ayrımlar iki böyük dəstə olub, Cüməni axtarmağa getdilər.

* * *

Birinci dəstə Cüməni axtara-axtara qalın meşəli bir dərəyə yetişir. Ayrımlardan biri görür ki, zorba bir ağac kötüyündən quruyub, dərənin içinə sallanmışdır. Yoldaşlarına deyir ki:

– Həri, huy...

Yoldaşları deyir:

– Huy...

– Huy... bu quru ağacı görürsünüzmü? Nə yaxşı odundur. Gəlin bunu qırıb, kəndə aparaq.

Amma ağacı qırmaqda hamısı aciz olur. Çünki ağac çox uca və yoğun idi. İçlərindən biri deyir:

– Mən bunu qırmağa bir çarə tapmışam. Mən ağaca çıxaram və ağacın başından əllərimlə möhkəm yapışıb, dərəyə sallanaram. Siz də mənim ayaqlarımdan və bir-birinizin ayağından tutub, dərəyə sallanarsınız. Bu cür gücümüzü salıb ağacı dibindən qırarıq.

Hamısı bunun məsləhətinə afərin deyib razı olur. Haman məsləhət görən adam ağaca çıxıb sallanır; o biriləri də bir-birinin ayağından tutub, dərəyə sallanırlar. Bunlar nə qədər güc edirlərsə, ağacı sındıra bilmirlər. Məsləhət verən adam qışqırır:

– Hələ Huy...

Yoldaşları deyir:

– Huy... Huy...

– Siz bir-birinizdən tutun. Bircə mən əllərimə tüpürüb yaşlayım.

Bunu deyib, əllərini ağacdan çəkir və dərhal hamısı dərəyə tökülüb, parça-parça olurlar.

İkinci dəstə dəxi Cüməni axtara-axtara qaya ətəyində bir mağaraya yetişir. Bu mağara şir yuvası imiş. Mağaranın ağzından içərisinə baxanda şirin iki məşəl kimi yanan gözlərini görüb: "Tapmışıq, tapmışıq! Cümə burada gizlənibdir!" – deyə bağırırlar. Amma Cüməni mağaradan nə tövr çıxarmaq yolunu tapa bilmirlər. Təcrübəli ağsaqqal bir kişi deyir:

– Mən mağaraya girib, Cüməyə yalvararam, əgər xoşluq ilə gəlsə, heç!.. Xoşluq ilə gəlməsə, o vaxt zor və güc ilə durub ayaqlarımı da tərpədərəm; onda siz də mənə kömək edib, ayaqlarımdan çəkin ki, Cüməni bir tövr çıxarıb kəndə aparaq.

Bunu deyib, mağaraya girdi. Şir dərhal pəncəsini uzadıb, kişinin başını yarpaq kimi qopartdı. Kişinin ayaqları hərəkət etməyə başladı. Bu vaxt ayrımlar: "Çəkin, çəkin! Cüməni tutubdur!" – deyə ayaqlarından tutub çəkdilər, kişini başsız görüb biri dedi:

– Bəs bunun başı hanı?

O birisi dedi:

– Görünür ki, bunun əvvəlindən başı yox imiş!

Ayrısı dedi:

– Yox, var idi!

Bu qayda ilə höcət etməyə və savaşmağa başladılar. Axırda içlərindən bir az ağıllısı dedi:

– Canım, neçün savaşırsınız? Gedək bunu kənddə öz arvadından soruşaq. Necə olsa, o bilər. O hər nə desə, biz də razı olaq.

Hamısı kəndə onun arvadının yanına gəldi. Əhvalatı söyləyib soruşdular:

– De görək, sənin kişinin başı var idi, ya yox?

Arvadı bir qədər fikirdən sonra dedi:

– Başı olduğunu bilmirəm, amma yadıma gəlir ki, saqqalı hərəkət edərdi.

Hələ indiyədək ayrımlar Cüməni tapa bilməyiblər. Ona görə də hər cümə axşamı gecələr bərk tufan və burağan qopur. Ayrımlar bir yerə yığışıb qorxa-qorxa: "Allah, sən rəhm elə, yenə Cümənin bizə qəzəbi keçibdir!" – deyib yalvarırlar, ağlayırlar; amma boran daha da şiddət eləyir, ağacları sındırır, damı-bacanı bürüyüb-bükür, mal və heyvanatı qırıb tələf eləyir və bərəkəti kəsib bir çox bədbəxtliklər törədir.

ŞƏLƏQUYRUQ

Qarasu kəndində Qırt-qırt xanım adlı bir toyuq və Şələquyruq adında bir xoruz var idi. Bunlar kəndin yaxınlığında bir qaratikan kolunun altında yuva eləmişdilər və bir-biriylə çox məhəbbətlə dolanırdılar. Qırt-qırt xanım hər gün bir yumurta yumurtlayardı. Elə ki yumurta çoxalırdı, Şələquyruq onları səbətlərə doldurub şəhərdə satardı. Qırt-qırt xanım qızı Cik-ciklə birlikdə kənddə qalıb yuvalarına gözətçilik edərdilər.

Şələquyruq satdığı yumurtaların puluna şəhərdən qırmızı köynək, güllü dəsmal və bir çox şeylər alıb gətirərdi.

Bir gün yenə Şələquyruq şəhərə yumurta satmağa getmişdi. Qırt-qırt ağac altında eşələnirdi. Qızı Cik-cik xanım da otların üstündə bir çəyirtkəni tutmaqla məşğul idi. Axşamüstü idi... Günəş yavaş-yavaş saralmağa başlamışdı. Quşlar axşam nəğmələrini oxuyurdu. Qırt-qırt xanım çox səbirsizliklə Şələquyruğun yolunu gözləyirdi. Fikir edirdi ki, görəsən, Şələquyruq yumurtaları yaxşı qiymətə sata bildimi? Onun üçün nələr alıb gətirəcək? Arabir də başı üstündəki ağacda oxuyan quşun gözəl nəğməsinə qulaq asırdı. Quşun nəğməsi Qırt-qırt xanımı elə məşğul etmişdi ki, Şələquyruq onun yadından çıxmışdı. Birdən-birə qulağının ucunda "Quqquliqu" səsi eşitdi. Qırt-qırt xanım ayağa qalxdı. Gördü ki,

Şələquyruq çiynində dolu xurcun gülə-gülə ona baxır. Qırt-qırt xanım cəld irəli gedib, xurcunu Şələquyruğun çiynindən alıb, yerə qoydu. Hər ikisi şad oturdu. Cik-cik xanım da oynamaqdan qayıdıb gəldi. Atasının şəhərdən alıb gətirdiyi şeyləri görüb, sevincək yerə oturdu. Şələquyruq ona qırmızı və güllü bir dəsmal verib dedi:

– Bax, qızım, bu güllü dəsmalı sənə almışam...

Cik-cik xanım atasından razılıq edib, sevinə-sevinə dəsmalı başına bağladı. Qırt-qırt xanım da çox şad idi. Şələquyruğun aldığı qırmızı köynək, güllü dəsmal onun o qədər xoşuna gəlmişdi ki, gözlərini ondan ayırmaq istəmirdi. Şələquyruq şəhərdə gördüyü qəribə şeylərdən ona danışırdı. Qırt-qırt xanım təəccüblə qulaq asırdı; çünki şəhəri heç görməmişdi. Axırda Qırt-qırt xanım yalvardı ki, bu dəfə şəhərə gedəndə onu da özü ilə aparsın. Şələquyruq əvvəlcə razı olmadı, dedi ki:

– Əgər sən də getsən, yuvamızda yumurtalara kim gözətçilik edər?

Qırt-qırt xanım isə hər nə təhər olsa, istəyirdi ki, bir dəfə şəhərə getsin. Axırda Şələquyruq razı oldu.

Qırt-qırt xanım şadlığından yerlərə, göylərə sığmırdı. Hələ kiçik qızı Cik-cik xanım şadlığından sıçrayırdı. Qırt-qırt xanım cəld ocaq qaladı, yumurtaları bişirib səliqə ilə səbətlərə doldurdu. İyirmi yumurta da yuvada qoydular ki, şəhərdən qayıdandan sonra Qırt-qırt xanım kürt yatıb, balalar çıxarsın.

Şələquyruq çox çalışqan idi. Hər səhər alaqaranlıqdan durar və yuvasının yanındakı ağaca çıxıb ucadan banlardı. Kənd əhli onun səsinə oyanar, hər kəs bir işlə məşğul olardı. Çobanlar sürülərini çöllərə, yamaclara otarmağa sürər, əkinçilər öküzləri qoşub cüt sürməyə gedərdilər. Biçinçilər oraq, çin götürüb taxıl və ot biçməklə məşğul olar, uşaqlar da çaylarını içib məktəbə vaxtında yetişməyə çalışardılar.

Şələquyruq, adəti üzrə, o gün alaqaranlıqdan qalxıb, ağaca çıxıb, ucadan banladı.

Dan qaranlıq idi. Hələ günəş doğmamışdı. Dərələri, çölləri seyrək duman bürümüşdü.

Şələquyruq və Qırt-qırt xanım Cik-cikin əlindən tutub yola düşdülər.

Qırt-qırt çox şad idi; çünki ömründə heç şəhəri görməmişdi. Ürəyində Şələquyruqdan razılıq edirdi.

Gecədən şeh düşmüş yumşaq otların üstü ilə gedirdilər. Günəş yavaş-yavaş doğur, al şəfəqlərini otların, çiçəklərin üstünə dağıdırdı. Quşlar ayılıb, yuvalarında gözəl-gözəl nəğmələr oxuyurdu; arılar, kəpənəklər vızıltı ilə çiçəklərə qonub, xortumları ilə güllərin şirəsini sormaqla məşğul idi. Bunların başı söhbətə elə qarışmışdı ki, yolun zəhmətini heç hiss etmədən az vaxtda şəhərə yaxınlaşmışdılar.

Yarım saat sonra şəhərdə idilər. Təmiz, geniş küçələrdən, iri şüşəli mağazaların, uca və gözəl imarətlərin önündən keçərkən Qırt-qırt çox heyrətlə baxır, gözlərini onlardan çəkmək istəmirdi. Hər şey

ona təzə və təəccüblü görünürdü. Hətta adamlar da ona başqa təhər görünürdü; onun fikrincə, bunlar heç kənddə gördüyü adamlara bənzəmirdi. Qırt-qırt xanım heyrət içində idi. Hər şey onun yadından çıxmışdı. Addımlarını indi yavaş-yavaş atıb gedib, arabir döyüküb, ona-buna baxan qızı Cik-cikin əlindən tutub çəkirdi. Şələquyruq da çox şad idi; çünki Qırt-qırt xanımın bilmədiyi şeyləri göstərib, ona qandırırdı. Bazara yetişdilər. Qırt-qırtın gözləri dörd oldu. Minlərcə alıcı və satıcıları görüb heyran-heyran baxırdı. Bir saat içində yumurtaları satdılar, sonra oradaca gördükləri, sevdikləri şeylərdən aldılar.

Daha kəndə qayıtmaq lazım idi. Qırt-qırt xanım və Cik-cik şəhərdən heç ayrılmaq istəmirdilər.

İstər-istəməz yavaş-yavaş şəhərdən çıxıb, kəndə tərəf yola düşdülər.

* * *

Kənddə Səfər və Əkbər adında iki uşaq var idi. Bunlar çox nadinc və tərbiyəsiz uşaqlar idi. Şələquyruğun və Qırt-qırtın o gün şəhərə getdiyini bilmişdilər Oynaya-oynaya Qırt-qırt xanımın yuvasına gəldilər və otların arasında gizlətdikləri yumurtaları görüb çox sevindilər. Səfər tez qaçıb evdən bir səbət gətirdi, yumurtaları səbətlərə doldurdu və bir-bir götürüb, havaya atıb-tutmağa başladı. Əkbər də istəyirdi ki, yumurtalardan alıb oynatsın, amma Səfər vermirdi. Axırda Əkbər acıqlanıb dedi:

– O yumurtalardan indi ki mənə vermirsən, mən də xortdana deyərəm səni yesin.

Əkbərin anası şəhərə gedəndə ona bir qutu almışdı ki, ağzını açanda ilan başı çıxırdı. Əkbər qutunu cibindən çıxarıb dedi:

– Bax bu qutunun içində xortdan var, indicə ona deyəcəyəm ki, qutudan çıxıb səni yesin.

Səfər irəli gəlib dedi:

– Hanı? Görüm?

Əkbər birdən-birə qutunun ağzını açdı, içindən qara ilan başı çıxdı.

Səfər onu görüncə qorxusundan gözləri kəlləsinə çıxdı. Dalı-dalı gedib səbətin üstünə yıxıldı, yumurtaların yarısı sındı. Üst-başı tamam yumurtaya bulandı. Səfər ağlaya-ağlaya yerindən qalxdı.

Əkbər əllərini bir-birinə vurub, ona ucadan gülürdü. Gülməkdən ağzı qulaqlarına qədər çəkilmişdi.

Səfərin ona acığı tutmuşdu, bilmirdi ki, nə ilə hayıf alsın. Axırda səbətdən bir yumurta götürüb Əkbərin burnunun üstündən vurdu. Yumurta dağıldı, Əkbərin üzü, başı bulandı. Bunu görüb Səfər bərkdən gülməyə başladı. Əkbər ağlayır və acığından bilmirdi ki, nə etsin. Yumurta çox bərk dəymiş və burnu yumurta boyda şişmişdi. Gözlərini başının ağrısından açа bilmirdi; həm də yumurta sarısı kirpiklərini elə örtmüşdü ki, gözləri açılmırdı. Əkbər birtəhər üz-gözünü təmizlədi. Sonra Səfərin yaxasından tutub savaşmağa başladı. Hər ikisi bir-birini boğur, üz-gözünü cırmaqlayırdı. Bir-birinin üst-başını cırıb dağıdır, hər ikisi al-qana bulaşmış olduqları

halda, yenə də də bir-birindən əl çəkmək istəmirdilər. Bu saat əvvəl bir-biriylə dost olduqları halda, etdikləri yaramazlıqlara görə bir-birinin cəlladı olub, qan içməyə hazır idilər. Heç birisi o birinin günahını bağışlamaq istəmirdi. Axırda hər ikisi taqətdən düşüb, üzləri cırılmış, al-qana bulaşmış, libasları tikə-tikə olmuş halda evlərinə qayıtdılar.

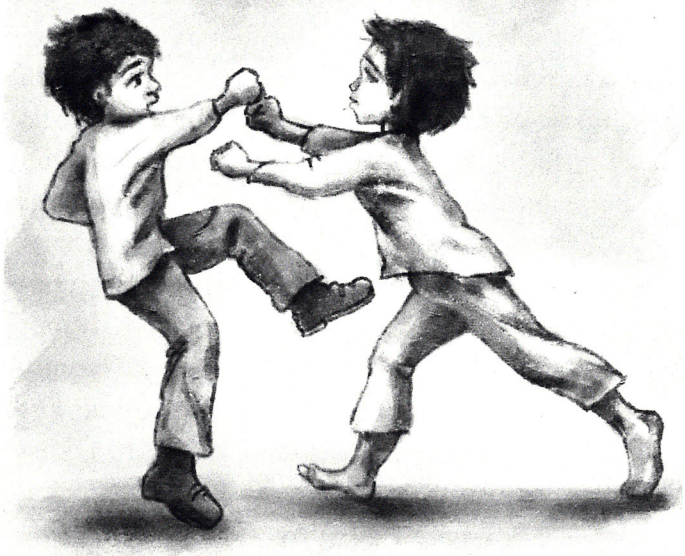

Şələquyruq və Qırt-qırt xanım şəhərdən qayıdıb gəldilər, yuvalarını dağılmış və yumurtalarını oğurlanmış gördükdə Qırt-qırt xanım ağlar səslə qışqırıb dedi:

– Vay, yumurtalar yoxdur.

Yuvanın ağzında yerə oturub, ucadan ağlamağa başladı.

– Bu, yenə o yaramazların işidir. Onların əlindən mənə rahatlıq yoxdur. Mən artıq burada qala bilməyəcəyəm.

Şələquyruq zor-güc Qırt-qırt xanımı sakit etdi və tezliklə buradan başqa bir yerə köçməyə söz verdi. Bir həftə orada qaldılar, artıq başqa yerə köçəcəkdilər. Qırt-qırt xanım çox şad idi. Ətəklərini çırmayıb ocaq qaladı, yola çıxmaq üçün bir az yumurta bişirməyə məşğul oldu. Şələquyruq da bir daş üstündə oturub, ona təzə bəyəndiyi yuvanı tərif edirdi. Qırt-qırt xanım deyirdi:

– Hər necə yuva olsa, razıyam, kaş ki bu insafsız yaramazlardan uzaq olsun.

Şələquyruq onu inandırırdı ki, təzə yuvaları həm uzaq, həm də elə bir yerdədir ki, heç kəs xəbər tuta bilməyəcək. Cik-cik də arabir onların söhbətinə şərik olub, sevinə-sevinə soruşurdu:

– Ata, o yuvamızın da yanında belə gözəl ağaclar, otlar, çiçəklər varmı?

Şələquyruq:

– Qızım, var, – deyə Cik-cikə ürək-dirək verirdi.

Bir saat sonra orada Şələquyruqdan, Qırt-qırt xanım və Cik-cikdən bir əsər yox idi. Oba köçüb, yurdu qalmışdı. Həmişə Cik-cik bala cik-ciki ilə, Qırt-qırt xanım qırt-qırtı ilə, Şələquyruğun "quqquliqu" səsi ilə şən görünən yuva, o ağaclıqlar, yaşıllıqlar indi sakit və qəmgin-qəmgin durur, guya onların getməsindən göz yaşları töküb ağlayırdı.

Hətta bir neçə gün sonra Səfər ilə Əkbər də gəlib onların yuvasını bomboş görüncə qəmgin olmuşdular. Tutduqları işdən peşman olub, məyus halda qayıtmışdılar. Amma etdikləri bu insafsızlıq heç onların yadından çıxmır və Şələquyruğun dağılmış yuvasının yanından keçə bilmirdilər. Sanki Şələquyruq onların ətəyindən tutub dartır və acıqlı səslə deyirdi: "İnsafsız uşaqlar, mən sizə nə etmişəm? Nə üçün mənim yuvamı dağıtdınız? Nə üçün yumurtalarımı oğurladınız, zəhmətimizi, əməyimizi puç etdiniz? Nə üçün, deyin görüm, nə üçün?.."

KƏLƏKBAZ ALBERT

Lerqo bez fabrikində fəhlələlik edirdi. Qaniçən faşistlərə qarşı onda dərin bir kin var idi. Faşistlərlə vuruşma başlar-başlamaz Lerqo öz arvadı ilə bərabər cəbhəyə getdi; on altı yaşında oğlu Alberti öz yaxın qonşusu və səmimi dostu olan Albaressaya tapşırdı.

Albert ağıllı, ürəkli və mətanətli bir çocuq idi. O, bilmədiyi şeyləri soruşub öyrənmək istəyər və gördüyü maraqlı hadisələri özünəməxsus dadlı bir dil ilə qonşusu Albaressaya nağıl edərdi. Albaressa onu öz nəvəsi kimi sevərdi.

İspaniya qiyamçıları Almaniya və İtaliya faşistlərindən qüvvət alıb şəhərə hücuma başladıqları zaman respublikaçılar çocuqları, əlsiz, ayaqsızları səlamət yerlərə köçürmüşdülər. Yalnız Albert və Albaressa yaşadığı küçədə bir neçə çocuq, qoca kişi və qadın qalmışdı. Küçə faşistlərin əlinə keçdiyindən bunları köçürməyə artıq vaxt olmamışdı. Madrid şəhəri küçələrində çarpışma gündən-günə şiddətlənir, faşistlər tez-tez hücuma keçirdi. Respublikaçılar düşmənin yeni qüvvət aldığını bildiyindən daha mətanətlə çarpışıb düşmənə böyük tələfat verirdi. Topların gurultusu, bombaların vıyıltısı, pulemyotların şaqqırtısı, tankların taqqırtısı qulaq batırırdı. Evlər, qapılar, pəncərələr zağ-zağ titrəyirdi.

Od içində qalmağa məcbur olan Albert birinci gün çox qorxmuşdu. O bir tərəfdən cəbhədə çarpışmaqda

olan ata-anasını, o biri tərəfdən də öz ağır və qorxulu vəziyyətini düşünürdü. Onu təsəlli edən yalnız qonşusu və baba kimi sevdiyi qoca Albaressa idi. Albaressanın qanadları altına sığınıb hər dərdini, kədərini onunla unudurdu. O artıq yavaş-yavaş səsə, küyə alışmağa başlayırdı. Yaşadıqları dördüncü qatda Albaressa pəncərədən açmış olduğu deşikdən çarpışmaya tamaşa edir və respublikaçıların tezliklə qalib gəlməsini səbirsizliklə gözləyirdi.

Bir gün Albert qoca Albaressaya dedi:

– Bir az böyük olsaydım, mən də cəbhəyə gedərdim.

Qoca Albaressa gülə-gülə kiçik Albertin parlaq gözlərinə baxıb soruşdu:

– Sən cəbhədə neylərdin?

– Neylərdim? Bu canavarların ordusunu bir gündə dağıdardım!

Albaressa kiçik vətəndaşın başını əliylə oxşadı.

– Sən qorxma, bizim qəhrəman ordumuz düşməni darmadağın edəcək.

Albert qocaya bir az da yaxınlaşdı. Kiçik, ağıllı gözlərini onun gözlərinə dikib soruşdu:

– Baba, bu alman və italyan faşistləri ölkəmizə nə üçün ordu göndərir?

Qoca Albaressa əlini onun çiyninə qoyub cavab verdi:

– Oğlum, faşistlər xalq azadlığının düşmənidir. Onlar öz səadətini başqa xalqların fəlakəti üzərində qurarlar. Faşizm hər cür azadlığın düşmənidir.

Bu sözlərdən Albertin üz-gözü dumanladı. Bir az düşündükdən sonra başını qaldırıb dedi:

– Biz öz faşistlərimizi ölkəmizdən qovub çıxarmaq istəyirdik. Bu canavarlar hara gəlir?

– Hara gəlir? Leş, cəmdək üstünə. Bizim vətənimizi özlərinə müstəmləkə etmək istəyirlər.

– Necə? Müstəmləkə?!

– Bəli, müstəmləkə! Yoxsa nə üçün gəlirlər? Bu istilaçılar həmişə başqa xalqın torpağına göz dikir. Müstəmləkəçilik onların siyasətidir.

– Yox, biz onlara öz torpağımızdan bir qarış da verməyəcəyik!

Qonşu küçədə şiddətlə gurlayan topun səsi danışığa mane oldu.

Artıq hər iki tərəf hücuma keçmişdi. Albaressa pəncərə deşiyindən baxıb Alberti çağırdı:

– Albert, gəl bax, faşist zabiti əlində durbin orduya komanda verir.

Albert tez yaxınlaşıb diqqətlə küçəyə baxdı. Zabit səngər içində, əlində durbin, qarşısında cəbhənin planı, telefon ilə əmrlər verirdi. Albert başını çəkib Albaressaya baxdı. O baxışlar çox mənalı idi. Pəncərədən çəkilib dedi:

– Baba, bu zabit bizim pəncərənin düz altında durub.

– Yox, Xuanın pəncərəsi altındadır, – dedi.

Albert tez qapını açıb dışarı çıxdı. Albaressa çocuğun bu hərəkətindən şübhələndi. Onun nə üçün

getdiyini və nə yapmaq istədiyini bilmək üçün arxasınca getdi. Albert yarım pudluq qalın bir dəmir parçasını qolları üstünə götürüb hıqqana-hıqqana pəncərəyə tərəf apardı. Albaressa əsəbi səslə bağırdı:

Albert, neyləyirsən?

Albert qaşlarını çataraq kəskin bir səslə:

– Bunu faşist zabitinin başına salacağam, – dedi.

Albaressa ona mane olmaq istədi. Albert öz fikrində inad göstərdi. Albaressa ona dedi:

– Sənin gücün çatmaz, onu ver mən atım.

Albert razı olmadı. Bunların səsinə qonşu Xuan gəldi. Xuan köhnə əsgər idi. Onun atası və kiçik qardaşı əsgərlikdə ölmüşdü. Özü də bütün həyatını əsgərlikdə keçirmişdi. Mərakeş xalqı İspaniya hökumətinə qarşı üsyan etdiyi zaman Xuan da orduya göndərilmişdi. Müharibədə ayağından aldığı yaradan şikəst qalmışdı. Xuan əhvalatı anlayanda dəmir parçasını Albertin əlindən dartıb aldı. Sonra əli ilə onları itələyib:

– Siz gördüyünüzü mən də görmüşəm. O bizim pəncərənin altında durur. Siz buradan çəkilin. Bu mənim işimdir! – dedi.

O bu sözləri elə qəti dedi ki, Albert və Albaressa susmağa məcbur oldu. Xuan dəmir parçasını öz otağına gətirdi. Küçələrə qarşı olan pəncərələri açmaq yasaq olduğu halda, pəncərəni yavaşca açdı və dəmir parçasını düz zabitin başına atdı. Dərhal pəncərədən çəkildi. Dəmir zabitin başını partlatdı. Dərhal

küçədə səs-küy qopdu. Pəncərəni yaylım atəşinə tutdular.

Çox çəkmədi ki, həyətin dəmir darvazası şiddətlə döyülməyə başladı. Xuan Albertə və Albaressaya dedi:

– Siz çəkilin, məni aparmağa gəlirlər.

Albert onun əlindən tutub:

– Qorxma, gəl, mən sizi gizləyəcəyəm, heç görməyəcəklər, – dedi.

Xuan onun sözünə əhəmiyyət vermədi. Albert isə əl çəkmədi, onun qolundan tutub:

– Xuan dayı, mən səni elə yerdə gizləyəcəyəm ki, heç kəs tapa bilməyəcək. Bircə sən gəl! – deyə fikrində inad etdi.

Darvaza qapısı açılıb jandarmlar, polislər içəri girmişdi. Həyətdə səs-küy getdikcə çoxalırdı. Xuan otağının içində durub yerindən tərpənmirdi. Albaressa işə qarışdı. Albert onu Albaressanın otağına gətirdi. Albaressanın böyük bir palazı var idi. Albertin göstərişi ilə palazı tez açdılar. Xuanı palaza bürüyüb divara söykədilər.

Jandarmlar dəmir atılan pəncərənin olduğu otağa girib Xuanı axtarırdılar. Orada tapmayınca qonşu otaqları bir-bir gəzdilər. Albaressanın otağını da aradılar. Otağı alt-üst etdilər. Hətta əyri və ağzı qıfıllı sandığın da ağzını açıb baxdılar. Xuanı tapmadılar. Jandarmlar acıqlarından dil-dodaqlarını çeynəyirdilər. Albaressanın otağına bitişik olan qonşusu Mariya Albaressanı şübhəli baxışlarla süzərək:

– Yəqin, onu gizləmişlər, – deyirdi.

Jandarmlar Albaressanı çox sıxma-boğmaya saldılar. Yoğun və qısaboylu jandarm tüfənginin qundağı ilə onu vurmağa başladı. Albert:

– Mənim babamı niyə vurursunuz? – deyə babasına sarıldı.

Ucaboylu, canlı bir jandarm Albertin qolundan tutub özünə tərəf çəkərək:

– De görüm, o kişini harada gizləmisiniz? Yoxsa hər ikinizi öldürəcəyik, – dedi.

Albert:

– Bizim xəbərimiz yoxdur! – dedi.

Jandarm onun üzünə üç-dörd şillə çəkdi. Kiçik Albertin üzündə jandarmın barmaq yerləri qıpqırmızı görünür, gözlərinə qan çökmüşdü, ağlaya-ağlaya cavab qaytardı:

– Bizi nə üçün döyürsünüz? Onunla bizim nə işimiz var? Qoçaqsınız axtarın, tapın!

Jandarmlar söylənə-söylənə getdilər. Fəqət o evi dörd tərəfdən əhatə etmişdilər. Döyüş şiddətlənirdi. Komandanı ölmüş olan faşist dəstəsi respublikaçıların şiddətli atəşi altında yavaş-yavaş geri çəkilirdi. Oğlu faşist zabiti olan Mariya get-gedə əsəbiləşirdi. O faşist komandanının ölməsini bu evdə yaşayan adamlardan gördüyü üçün hamıya düşmən kəsilmişdi. Albaressanın bu işdən xəbəri olduğunu duymuşdu. Ona görə də Xuanı harada gizlətmiş olduğunu bilmək üçün Albaressanı pusurdu.

Jandarmlar getdikdən sonra Albert ilə Albaressa Xuanı palaz içindən çıxartdılar Xuan ələ keçmədiyindən, jandarmları aldada bildiklərindən Albert çox sevinirdi. Onlar öz aralarında şən-şən danışırdılar. Mariya onların danışığını eşidib qapı ağzından pusmağa başladı. Xuan deyirdi:

– Sağ ol, Albert, sən məni ölümdən qurtardın, bu palaz sənin yadına haradan düşdü? Palaz olmasaydı, neylərdiniz?

– Palaz olmasaydı, başqa şey düşünərdim, – deyə Albert ona cavab verdi.

Mariya bunu eşidincə tez aşağı endi. Əhvalatı dəmir darvaza ağzında duran jandarmlara xəbər verdi. Jandarmlar yenidən həyətə doldular. Fəqət onlar respublikaçıların irəlilədiyini və faşist ordusunun geri çəkilməkdə olduğunu bilirdilər. Ona görə də könülsüz olaraq yenə haman jandarm Albaressanın evini yoxlamağa çıxdı. Albert onların gəldiyini görmüşdü. Xuanı tez böyük sandığın içinə qoyub ağzını bağladı. Jandarmlar gəldilər. Albaressanın otağına girincə palazı açdılar. İçində heç bir şey yox idi. Albaressanı və Albertı yenə çox incitdilər. Bir fayda vermədi. Onlar gedirkən:

– Biz sənlə atışma sakit olandan sonra danışacağıq, – dedilər.

Jandarmlar getdilər. Albert sandığı açıb Xuanı çıxartdı. Hər üçü sevinə-sevinə oturub danışırdı.

Albaressa dedi:

– Bu azğınlar qurd kimi qoxu bilir. Onlar Xuanı palaz arasında gizlətdiyimizi eşidib gəlmişdilər. – Sonra əlavə etdi: – Bu, Mariyanın işi olacaq. O faşistin bizi görən gözü yoxdur.

Albaressa onun sözlərini təsdiq etdi:

– Jandarmlar bu dəfə gələndə mən çox qorxdum. Yoğun və qısaboylu jandarm sandığa bir neçə dəfə əyri-əyri baxdı. "Sandığı açın", – desəydi, neylərdik?

Albert ayaq tappıltısı eşitdi. Əlini ağzına qoyub "s...s!" deyə işarə etdi; sonra yerindən qalxıb qapını birdən-birə açdı. Mariya onları qapı ağzında durub dinləyirdi. Albertı görüncə o, qıpqırmızı qızardı.

– Ey qarı, sən bizim qapımızı nə üçün pusursan?

Qarı əllərini ovuşdura-ovuşdura qırıq bir səslə cavab verdi:

– Mən nə üçün sizin qapını pusum? Sizə sözüm var idi, onu deməyə gəlmişdim.

– Nə sözün var idi?

Mariya söz tapmadı.

– Aşağı enmək istəyirəm, qapıdan göz-qulaq olun!

Albaressa etinasız:

– Sənin otağında kimin nə işi var? – dedi.

Albert düşünürdü. Xuan gülə-gülə ondan soruşdu:

– Kiçik qəhrəman, indi nə düşünürsən?

Albert düşünə-düşünə cavab verdi:

– Bu xain yenə xəbərə getdi. Bu dəfə də gəlsələr, səni harada gizləyim? Bax bunu düşünürəm.

Birdən Albert sevinclə bağırdı: "Aha tapdım!" Sözünü bitirməmiş tez dışarı çıxdı. Bir az sonra qoltuğunda əyri bir qabaq içəri girdi.

– Xuan dayı, qalx gedək!

Xuan bir Albertə baxdı, bir də onun qoltuğundakı əyri qabağa, heyrətlə soruşdu:

– Hara, oğlum?!

– Mariyanın hovuzuna!

– Fikrin nədir?

– Bu dəfə səni hovuzun içində gizləyəcəyəm. Sən suya girərsən. Bu qabağı da başına keçirərsən, – deyə Albert çoxdan başını kəsmiş və içini çıxartmış olduğu qabağı təcrübə üçün Xuanın başına keçirdi. Qabaq onun başını və boynunu gözəlcə gizləyə bilirdi. Albaressa söylədi:

– Albert, səndə şeytan ağlı var, bu qabaq haradan sənin fikrinə gəldi? Bu dəfə Xuanı heç faşistlərin babası da tapa bilməz.

Xuan qabağı başından çıxarıb:

– Bunun içində nəfəsim darıxar, – dedi.

Albert qabağın bir neçə deşilmiş yerini göstərib:

– Bax buradan hava alacaqsan, bunu mən öz quşum üçün qayırmışdım, – deyə Xuanı sakit etdi.

Bu əsnada həyətdə səs-küy qopdu. Xuan tez Mariyanın mətbəxinə qaçdı. Jandarmların yaxınlaşdığını görüncə hovuza girib qabağı da başına keçirdi.

Jandarmlar bu dəfə çox ağzıdolu gəlmişdi. İçəri girincə Albaressaya qəzəbli səslə bağırdılar:

– Ey qoca, qalx o adamı ver, yoxsa səni də, bu uşağı da aparıb öldürəcəyik!

Albaressa dedi:

– Mən onu haradan verim? Yerdən çıxartmayacağam ki!.. Bu otaq, bu da siz, əgər mənim evimdə tapsanız, nə istəyirsiniz edin!

Qısaboylu, yoğun jandarm zorla öz qəzəbini boğdu.

– Ver bura açarı!

Albaressa açarı verdi. Jandarm sandığı açdı. İçində heç bir şey yox idi. Hər ikisi bir-birinin üzünə baxdı. Albert irəli gəlib öz şirin dili ilə onları sakit etməyə çalışdı:

– Vətəndaşlar, bu bizim otaq, bu da siz, biz onu harada gizləyəcəyik? Həm də nə üçün gizləyək? Siz o Mariyanın sözünə inanmayın. O, həmişə babam Albaressa ilə dalaşır. Nə deyirsə, hamısı yalandır.

Albertin şirin dili də onları sakit etmədi. Mariya faşistləri elə inandırmışdı ki, əl çəkmirdilər. Albertı və Albaressanı tüfəng qundağı ilə xeyli döydülər. Bir fayda olmadı. Qısaboylu, yoğun jandarm gedirkən:

– O adamı verməsəniz, eviniz topa tutulacaq. Bu artıq qərara alınmışdır, – dedi.

Jandarmlar getdilər. Albert və qoca Albaressanın yedikləri tüfəng qundaqlarından bədənləri qapqara qaralmışdı. Hər ikisi bir-birinə təsəlli vermək üçün zor-güc özlərini saxlaya bilirdi. Albaressa yerə oturub səssizcə düşünürdü. Xuan onların yadından çıxmışdı.

Bu zaman Mariya daş dəymiş ayı kimi donquldana-donquldana evə gəldi. Görünürdü ki, xəbərlər yalan çıxdığından jandarmlar onu incitmişdilər. Nə isə bir şey almaq üçün koridordan o, birbaş mətbəxə girdi. Jandarmların getdiyini duymuş Xuan da bu zaman başından qabaq hovuzdan çıxdı. Mariya onu görüncə qorxa-qorxa geri çəkildi və səsi gəldikcə bağırıb yerə yıxıldı. Onun bu qorxunc səsinə Albert və Albaressa da gəldi. Mariya ölü kimi yerə sərilmiş, qorxusundan gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Xuan da onun başı üstündə durub heyrətlə ona baxırdı.

– Qonşu, Xuanın başına qabaq keçirib hovuzda gizləyirsən, sonra da bizdən xəbərçiliyə gedirsən.

Mariya cavab vermədi.

Döyüş şiddətlənirdi. İrəliləməkdə olan respublikaçıların pulemyotları altından faşist ordusu dəstə-dəstə geri çəkilirdi. Xuan Albaressanın otağındakı pəncərənin deşiyindən çəkilməkdə olan faşist dəstələrinə baxıb sevinirdi. Birdən qapıya yüyürüb bağırdı:

– Albert, gəl bir bax, faşistlər qaçırlar.

Albert Albaressanın əlindən tutub sevinə-sevinə qaçdı. Mariya ilan vurmuş kimi acığından qovrulurdu. Kinindən dil-dodağını çeynəyirdi. Qonşuların getməsindən istifadə edərək cəld qalxdı, otağın və mətbəxin qapısını bağlayıb getdi. Albert birdən Mariyanı xatırladı. Onun yenə xəbər üçün gedəcəyindən qorxurdu. Nə yapdığını bilmək üçün artırmaya

çıxdı. Mariya otaq və mətbəx qapısını da bağlayıb getmişdi. Albert tez geri qayıtdı. Barmağı ağzında durub düşünürdü. Xuan onu görüb soruşdu:

– Kələkbaz, daha nə düşünürsən. Bir saat sonra bizim müzəffər ordunu salamlayacağıq. Sən gəl çiçək hazırla!

Albert başını qaldırıb düşüncəli vəziyyətdə dedi:

– O bəxtiyar günü görmək üçün səni qurtarmaq lazımdır. Mariya qapısını, mətbəxini, bağlayıb xəbərə getmişdir. Jandarmlar bu saat gələcək. Buna bir çarə düşünürəm.

Xuan ona gülə-gülə cavab verdi:

– İspan xalqının aslan balaları kaş bu azğınlara qalib gəlsin, mən ölümdən qorxmuram.

Albert ona cavab vermədi; düşüncəli bir halda otaqdan çıxdı. Bir az sonra əlində iri bir zənbil gülə-gülə içəri girdi. Albaressa və Xuan ona baxıb gülürdülər. Albaressa dedi:

– Ağıllı bala, indi fikrin nədir?

Albert zənbili yerə qoyub dedi:

– Xuan dayı, bu dəfə səni bu zənbilin içində tavandan asacağam.

Xuan bir Albertə baxdı, bir də köhnə, bu böyük zənbilə. Üzünü Albaressaya tutub cavab verdi:

– Bizim zənbil məni saxlamaz, oradan başı üstündə yerə gələrəm.

Albert əlini Xuanın çiyninə qoyub onu sakit etdi:

– Mən elə bir iş yapacağam ki, yıxılsan da, ziyan dəyməyəcək.

Bunu deyib Albert tez dışarı çıxdı. Pəncərədən həyətə baxanda gördü ki, iki jandarm aşağıda pilləkəndə astadan danışır; yuxarı çıxmaqda tərəddüd göstərirlər. Albert gözlərini onlardan ayırmırdı. Onlar bir-biriylə çox məsləhət etdilər. Nəhayət, ucaboylu kök jandarm yavaş-yavaş pilləkənləri çıxmağa başladı. Albert tez otağına girib "gəldilər!" deyə bağırdı. Albaressanın köməyi ilə Xuanı zənbilin içinə qoyub ip ilə yuxarı çəkdilər və ipi tavanın orta mismarına möhkəm bağladılar. Sonra ayaqları altına qoyduqları masanı və iskəmləni götürüb bir tərəfə çəkildilər. Albert qapıya çıxdı. Onlara tərəf gələn jandarmı qarşılayaraq:

– Bax, vətəndaş, sən bizi boş yerə bu qədər incitdin, o kişini Mariya mətbəxdə, hovuzun içində gizlətmişdi. Başına böyük bir qabaq keçirmişdi, – dedi.

Jandarm gülümsəyərək soruşdu:

– Bəs o hara getdi, harada gizləndi?

– Mən artırmadan keçəndə hovuzdan çıxdığını gördüm. Əvvəlcə qorxdum, sonra qabağı başından çıxaranda tanıdım. Babama xəbər vermək üçün otağa qaçdım, bu gülməli əhvalatı ona danışdım. Biz artırmaya çıxınca o yox olmuşdu. Nə oldu, hara soxuldu, bilmədik. Bax mətbəxi bağlayıb getmiş, bəlkə də, yenə oradadır?

Jandarm acı-acı güldü.

– Bilirəm, onu siz gizlədirsiniz. Bu dəfə sizi aparmağa gəlmişəm.

Bunu deyib jandarm Albaressanın otağına girmək istədi. Albert gördü ki, Xuanın ayağı zənbilin deşiyindən görünür. Jandarm onu görməsin deyə Albert bir fənd işlətdi. İçəri girincə onun başını qarışdırıb tam zənbilin altında bir kürsü qoydu. Jandarmın qolundan tutub:

– Sən bu kürsüdə otur, mən sənə əhvalatı söyləyim, – dedi.

Jandarm pilləkənləri çıxıb enməkdən onsuz da yorulmuşdu. Özünü kürsünün üstünə salıb oturdu. Albert ona dedi:

– Vətəndaş jandarm, mən Xuanı, əgər bilmək istəyirsinizsə, əvvəldən sevmirəm. O da məni heç sevməz; məni görən kimi qaçır. Çünki ona mən belə bir mahnı qoşmuşam.

Bunu deyib Albert oxumağa başladı:

"Başın kəlikdir, ey Xuan,
Qəlbin çəlikdir, ey Xuan.
Ayağını çək yuxarı,
Zənbil dəlikdir, ey Xuan!"

Xuan anladı ki, Albert bu sözlərlə ona işarə edir. Çünki onun ayağı zənbilin dəliyindən xeyli bayıra çıxmışdı. Jandarm başını qalxızsaydı, onu dərhal görə bilərdi. Odur ki Xuan zənbilin içində özünü toplayıb, ayağını deşikdən çəkmək istəyirdi ki, zənbilin qulpu qırılıb jandarmın başına düşdü.

Jandarm ağzı üstündə yerə sərildi. Onun boynu içinə batmışdı. Xuan yerə düşüncə özünü toplayıb birbaş öz evinə qaçdı, qapını içəridən bağlayıb oturdu. Jandarm yerdə ufuldayırdı. Albert pəncərəyə yanaşıb, birdən bağırdı:

– Vay, faşistlər qaçmışlar, respublikaçı atlılar küçədə dolaşır; jandarmları öldürürlər.

Bu sözləri eşidən jandarm boynunu əyə-əyə başını qaldırdı, cəld ayağa qalxdı, vəziyyətin çətinliyini görüb həyəcanla: "Vay, mən neyləyəcəyəm?" – deyə Albertin üzünə baxdı. Albert sandığın ağzını açıb:

– Gəl bura, burada səni tapmazlar, – dedi.

Albert ilə Albaressa onun qolundan tutub çəkə-çəkə gətirib sandığa soxdular, Albert sandığın ağzını bağlayıb açarı cibinə qoydu və gülə-gülə Albaressaya baxıb yavaşca:

– Bundan qurtardıq, – dedi.

Bu ara küçədə səs-küy çoxaldı. Doğrudan da, respublikaçılar qaçan faşist əsgərlərini təqib edir, əllərinə düşən jandarm nəfərlərini öldürürdülər. Jandarmlar can qorxusundan özlərini həyətlərə soxub gizlənirdilər. Albaressa ucadan bağırdı:

– Ay, bizimkilər gəldi, bizimkilər gəldi!

Albert Xuana xəbər vermək üçün otaqdan çıxdı. Artırmada iki jandarm ilə üzləşdi. Onlardan biri:

– Balaca, bizi gizləyə bilərsinizmi? – deyə ondan kömək istədi.

Bunların birisi haman qısaboylu yoğun jandarm idi. Albert həriflәri otağa apardı. Qısaboylu jandarm əlini Albertin çiyninə qoyub dedi:

– Sənə mən çox əziyyət vermişəm. Vaxt olar, xəcalətindən çıxaram.

Albert ona cavab vermədi. Albaressanın köməyi ilə birisini palazın arasında gizlətdilər. Qısaboylu jandarmı da zənbilin içinə qoyub tavandan asdılar. Uzun kəndirin ucunu da qapı yanında vurulmuş mismardan bağladılar. Bu yerdə Mariya ağlaya-ağlaya içəri girdi:

– Bax mən sizi saxladım, indi də siz məni saxlayın, düşmən gəlir.

Albert onu öz mətbəxinə aparıb hovuzun içində oturtdu; qabağı da başına keçirtdi.

– Qorxma, səni burada heç kim tapa bilməz!

Küçələrdə zəfər marşı çalındı. Albaressa pəncərələri geniş-geniş açdı. Xuan da gəldi. Daşqın sevinc içində orduya dəsmal sallayıb salamladılar:

– Yaşasın İspaniyanın müzəffər respublikaçı ordusu!

Bu zaman bir dəstə atlı zabit gəlirdi. Onlar küçənin ortasında dayandılar. Zabitlərdən birisi əli ilə göstərib:

– Onu bax burada vurdular, mən durbinlə gördüm, – dedi.

Albert bağırdı:

– Vətəndaşlar, o faşist zabitini bax bu Xuan dayı öldürdü. Dəmir parçası ilə başını partlatdı.

Albert o qədər ucadan qışqırdı ki, zabitlər cəld ona sarı çevrildilər, razılıq əlaməti olaraq papaqlarını çıxartdılar. İçlərində rütbəcə ən böyük olan ucadan səsləndi:

– Vətəndaşlar, aşağı enin!

Xuan Albertin başını qucaqlayaraq:

– Hörmətli zabitlər, – deyə səsləndi. – Bu fikri mənə verən, döyülməyinə baxmayaraq, məni dörd dəfə faşist jandarmlarından gizləyən bu kiçik qəhrəman Albert ilə Albaressadır. Biz aşağı enməkdənsə, siz yuxarı çıxın, bu kiçik qəhrəmanın ağlasığmaz işlərini görün, həm də sizin üçün hazırladığı dörd hədiyyəni təslim alın!

Zabitlər gülə-gülə, həm də təəccüblə bir-birinə baxdılar. Üç zabit atdan enib həyətə girdi. Xuan onları Albaressanın otağına gətirdi. Bir-biri ilə yaxın dost kimi görüşdülər. Qoca Albaressa əhvalatı başdan-ayağa zabitlərə nağıl etdi. Zabitlər onu heyrətlə dinləyirdilər. Xuanı gizlədərkən Albertin yapdığı işlərə qəhqəhə çəkib güldülər.

Kiçik qəhrəman Albert onların gözündə böyümüşdü. Onun hünərinə, ağıl və kamalına heyran qalıb:

– Sağ ol, kiçik qəhrəman Albert! – deyə onu qucaqlayıb alnından öpürdülər. Albaressa gülə-gülə:

– Albert, durma, hədiyyələri də təslim et! – dedi.

Albert palaza yanaşdı. Onun ucundan tutub bütün qüvvəsi ilə dartdı; Albaressa və Xuan da ona

kömək etdilər. Palazı açınca içindən jandarm çıxdı. Albert onun qolundan tutub zabitlərə dedi:

– Götürün, bu biri!..

Sonra sandığı açıb ikinci jandarmı çıxartdı.

– Bu da iki...

Xuanla divara bağlanmış ipi açıb yavaş-yavaş aşağı endirdi. Zabitlər zənbilin içində büzüşüb duran jandarmı görüncə gülüşdülər.

Zabitlər jandarmları tərk-silah etdikdən sonra kiçik binanın mərd sakinlərinə təşəkkür etdilər, onlarla birlikdə qərargaha getməyi arzuladılar.

– Siz də bizimlə bərabər qərargaha gedəcəksiniz. Əsgərlərimiz sizin kimi qəhrəmanları görməlidir.

Albert isə hələ məzhəkəni davam etdirirdi:

– Ay, dördüncü hədiyyəm qalmışdır, onu da təslim alın!

Zabitlər onun arxasınca mətbəxə girdilər. Mariya başında qabaq hovuzun içində səssiz oturmuşdu.

Xuan dedi:

– Dostlar, dördüncü faşist harada gizlənib? Tapın!

Zabitlər mətbəxin hər tərəfinə baxıb bir şey görmədilər. Albert gülə-gülə qabağı Mariyanın başından qaldırdı. Zabitlər heyrətlə bir-birinin üzünə baxdı; sonra ucadan güldülər. Hamı balaca Albertin kələkbazlığına heyran qalmışdı. Zabitlərdən biri soruşdu:

– Kiçik qəhrəman, bu fikirlər sənin başına haradan gəldi? Bunları böyük adam da düşünüb tapa bilməz.

Albert qaşlarını çataraq dərhal cavab verdi:

– Bu fikirləri məndə oyadan vətənimə olan sevgimdir. Biz ölənəcən faşistlərlə çarpışacağıq, torpağımızdan onlara bir qarış da verməyəcəyik!

Zabitlər iftixarla Alberti bir neçə dəfə atıb-tutub:

– Yaşasın vətənimizin qəhrəman oğlu kiçik Albert! – deyə çığırdılar.

Mariya saçları dağınıq halda qorxa-qorxa hovuzdan çıxdı. Onu da jandarmlara qatıb küçədəki gözətçilərə təslim etdilər.

Albert zabitlərlə yan-yana at üstündə gedirdi. Küçədən keçən xalq bağırırdı:

– Yaşasın ispan xalqının yenilməz ordusu!

Zabitlər də Alberti göstərərək deyirdilər:

– Yaşasın ispan xalqının qəhrəman balaları!

KİÇİK QƏHRƏMAN

Azayın atası Böyük Vətən müharibəsinin lap birinci ilində əsgər getmişdi. Anası da dəmir yolunda işə düzəlmişdi. Atasının ayrılığı Azaya çox təsir edirdi, onu hər yadına salanda faşistlərə lənət oxuyurdu.

Bir gün Azay yuxudan həyəcan içində oyandı. Çox halsız və nəşəsiz idi. Anası oğlunun bu vəziyyətindən narahat oldu.

– Oğlum, niyə qəmlisən, nə olub?

– Heç!

– Necə heç, rəngin qaçmış, üz-gözünə qəm, kədər tozu çökmüş, yoxsa atanın xiffətini edirsən?

Azay başını köksünə dikərək bir az sakit durdu, sonra başını qaldırmadan dedi:

– Ana, atamı əsgər paltarında cəbhəyə göndərdiyimiz gün yadındadırmı?

– Yadımdadır, oğlum, o gün həm şən, həm də kədərli idi. Əsgər paltarı isə ona gözəl yaraşırdı. Qatar yola düşəndə gülə-gülə səni qucaqladı: "İgid oğlum, mərd ol, – dedi, – atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana Vətənə qulluq et, o mənim üçün hər şeydən: atadan, anadan da əzizdir".

Azay anasının sözünü bitirməyə imkan vermədi:

– Yadımdadır... mən onun boynunu qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayırdım. O məni qucaqlayıb öpəndə yaşlı kirpikləri üzümü islatdı. Qatar hərəkət etmək üzrə idi. Məni zor-güc sakit edib vaqona atıldı.

Qatar fit çala-çala hərəkət etdi. O, pəncərədən bizə baxırdı, mən də ona... bunlar yadındadırmı?

– Yadımdadır, oğlum!..

– Bu gecə olduğu kimi bunları yuxumda görmüşəm. Qatar hərəkət edərkən sənə baxıb hönkür-hönkür ağlarkən öz səsimə oyandım.

– Xeyirdir, oğlum, ağlamaq sevinməkdir. İnşallah, müharibə zəfərlə başa çatar, atan da sağ-salamat qayıdar.

Azayın gecədən bəri köksünə sığmayan kədəri elə bil bir qədər sovuşdu...

Sərin, buludlu bir gün idi. Azay dəmir yolunun şimala doğru uzanan yaşıl çəmənliyində çiçək dərədərə gedirdi. Əlvan çiçəklərdən bir dəstə bağladıqdan sonra dincəlmək üçün bir komanın ətəyində uzandı.

Azay gözlərini dəmir yoluna dikərək nə isə düşünürdü. Atası bu yolla getmiş, bu yolla da qayıdacaqdı. Bu yollar nə qədər Azay kimi oğulların atasını cəbhəyə aparmışdı; günlərin bir günündə bu yollar həmin ataları öz ailələrinə, balalarına qovuşduracaqdı. Bu zaman Azayın gözlərinə bir kölgə ilişdi. Diqqətlə baxıb gördü ki, tanımadığı bir adam dəmir yoluna yaxınlaşıb şübhəli nəzərlərlə ətrafa baxdı. Sonra relslərin altını sürətlə qazaraq oraya nə isə qoyub qorxa-qorxa sürətlə geri çəkildi. Azay yad adamın bu hərəkətlərindən çox şübhələndi, dərhal ayağa qalxıb onu qarşıladı. Yad adam Azayı görən

kimi yolunu dəyişərək ondan uzaqlaşmaq istədi. Azay buna imkan verməyib dedi:

– Ey, kimsən?

Yad adam gülümsəməyə çalışdı.

– Neyləyirsən? Mən də sənin kimi bir vətəndaş! De görüm, sən kimsən?

Azay cavab verməyib şübhəli nəzərlərlə ona baxdı. Yad adam söhbətin səmtini dəyişmək istədi:

– Sənin də atan cəbhədədir?

– Bəs harada olacaq? Göndərsələr, mən də gedərəm.

Kişi fürsəti fövtə verməməyə çalışdı:

– Eh...h... Atalar neylədi ki, sənin kimi südəmər oğullar neyləsin.

Azay acıqlı-acıqlı ona baxdı. Yad adam buna əhəmiyyət verməyib sözünə davam etdi:

– Yazıq, sənin vətəninmi var?.. Bugün-sabah almanlar onu da alacaq, vətənsiz qalacaqsan...

Azayın gözləri kəlləsinə çıxdı. Dərhal atasının sözləri yadına düşdü: "Atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana Vətənə qulluq et! O mənim üçün hər şeydən: atadan da, anadan da əzizdir". Bu sözləri xatırlayıb Azay qəhərləndi, gözləri doldu, özünü saxlaya bilməyib, ondan uzaqlaşmağa çalışan yad adamın üstünə atıldı, iki əli ilə boğazından yapışdı.

– Ay xain, mənimmi vətənim yoxdur... Nə? Mənim vətənim yoxdur?!

Yad adam boğazını zor-güc Azayın əlindən qurtarıb kənara çəkildi.

– Şeytan oğlu, bu saat səni atavın yanına göndərəcəyəm, – deyə cibindən bir fin bıçağı çıxartdı. Hücum etmək istədikdə Azay yerdən böyük bir daş götürüb onun bıçaq tutan əlinə vurdu. Kişinin əli bərk əzildi, bıçaq əlindən yerə düşdü. Azay cəld bıçağı götürüb dikəldi.

– İndi, sənin canın mənim əlimdədir. Xain, satqın, mənim vətənim yoxdur?

Elə bu zaman yoldan keçən iki hərbi nəfər onları görüb yaxınlaşdı.

– Niyə vuruşursunuz?..

– Bu adam deyir ki, sənin vətənin yoxdur!.. Bugün-sabah almanlar bu yerləri də alacaq, sən vətənsiz qalacaqsan.

– Yalan deyir! – deyə yad adam artıq söz söyləyə bilmədi.

– Yalan demirəm, bax bu fin bıçağı ilə məni öldürmək istəyirdi. Daş ilə vurub əlini əzdim, bıçaq əlindən yerə düşdü. Xain, mənimmi vətənim yoxdur, atam gedəndə vətəni mənə tapşırıb.

Hərbi geyimdə olan bu iki nəfər lap əvvəlcədən elə bu qəribə adamın hərəkətlərindən, danışığından şübhələnmişdilər. Odur ki onu özləri ilə aparacaqlarını bildirdilər. Arada Azayın da kim olduğunu soruşdular.

– Mən dəmir yolu keşikçisi Gülxanımın oğluyam. Adım da Azaydır, – deyə o, qürurla cavab verdi.

Onlar şübhəli qonağı apardılar. Azay da anasının yanına qayıtmaq üçün dəmir yolunun qırağı ilə yola

düzəldi. Anasının keşikçi daxmasına yüz addım qalmışdı ki, gördü uzaqdan qatar gəlir. Anası da əlində kiçik göy bayraq tutmuşdu. Azay yad adamın dəmir yolu relsləri altına gizli bir şey qoyduğunu ancaq indi xatırladı, ayılan kimi oldu. Qaça-qaça tez özünü anasına çatdırdı. Qatar yaxınlaşırdı. Azay anasının cibindən kiçik qırmızı bayrağı çıxarıb göstərə-göstərə:

– Ana, yol təhlükəlidir, yol təhlükəlidir... Sonra sənə danışaram, – deyə ucadan bağırdı.

Qatar yaxınlaşınca dayandı. Vaqonlardan bir neçə zabit və qatar rəisi düşüb Gülxanıma yanaşdılar. Ondan qırmızı bayraq göstərməyinin səbəbini soruşunca Azay gördüyü adamın relslərin altına nə isə qoyduğunu, onunla aralarında olan hadisəni anlatdı. Zabitlər tez Azay ilə bərabər haman yerə getdilər. Doğrudan da, relslərin altına dinamit qoyulmuşdu. Onu Azay görüb xəbər verməsəydi, qatarla cəbhəyə gedən bütün əsgərlər və zabitlər tələf olacaqdı.

Zabitlər Azayın bu hərəkətindən çox məmnun qaldılar, onu qucaqlayıb öpdülər, göyə atıb-tutdular, minlərlə döyüşçünün xilaskarı adlandırdılar. Zabitlərdən biri dedi:

– Kiçik vətəndaş, sağ ol, bizi böyük bir təhlükədən qurtardın, bu mərdliyin əvəzində sən böyük mükafata layiqsən.

Azay cavab verdi:

– Mən öz vətəndaşlıq vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Sizdən ancaq bir şey istəyirəm. Düşməni vətənimizdən tez qovun, atamı da götürüb zəfərlə vətənimizə qayıdın.

Kiçik Azayın bu vətənpərvərliyi hamıda ruh yüksəkliyi oyatdı. Qatar hərəkət etdi. Pəncərələrdən uzanan əllər Azayı alqışlayırdı. Bu əllər, gülər üzlər elə bil Azaya deyirdi:

– Balaca qəhrəman, çox darıxma, sənin kimi oğulların ataları məğlub olmaz, çox çəkməz ki, sən istəkli atanla görüşərsən.

İKİ YOLDAŞ

Nazimin atası Böyük Vətən müharibəsi günlərində əsgər getmişdi. Əvvəlləri hər ay məktub göndərirdi. Məktublarında cəbhə həyatından, döyüş səhnələrindən, oradakı dostlarından yazır, evdəkilərin halını soruşurdu. Bir məktubunda da yazırdı ki, son döyüşlərdən birində qəhrəmanlıq göstərib, onu "Şərəf nişanı" ordeni ilə təltif ediblər. Hətta o, zərfin içində döşündə "Şərəf nişanı" ordeni olan şəklini də göndərmişdi.

Son məktubundan üç-dörd ay keçdi, ancaq Nazimin atasından nə məktub gəldi, nə də bir xəbər.

Nazim və anası hər gün həyəcan içində məktub gözləyirdilər.

Nazim birinci sinifdə oxuyurdu. Əlifbanın ilk hərflərini öyrənirdi. Bir gün məktəbdən evə gəldiyi zaman anasını çox pərişan gördü. Onun gözləri də bir qədər şişmişdi. Nazim dərhal anasını qucaqlayıb soruşdu:

– Anacan, atamdan məktub gəldimi?

Bu, Nazimin hər gün məktəbdən gələndə anasına verdiyi sual idi.

– Yox, oğlum, bu gün də məktub gəlmədi.

O gündən anası Nazimə daha çox mehribanlıq göstərməyə başladı. Onun başına, ayağına keçir, nəvaziş göstərir, şirin dil ilə dindirirdi. Arabir dərindən səssiz bir ah çəkirdi. Anasının bu halı bəzən Nazimin ürəyində qara fikirlər oyadırdı.

Axşam oldu, şamlar yandı... Anası Nazimin yeməyini verəndən sonra yatağını açıb:

– Oğlum, yat, dincəl, – dedi.

Nazim yatağına uzandı. Başında dolaşan qara fikirlər onun gözlərindən yuxusunu qaçırdı. Çox çalışdı, yata bilmədi. Anası da onunla yan-yana öz yatağında səssiz uzanmışdı. Heç birinin gözünə yuxu getmirdi. Hər ikisi özünü yatmış kimi göstərib yataqda səssiz uzanmışdı. Bir az sonra yavaş-yavaş anasının ağlayan səsi eşidildi. O həm ağlayır, həm də dodaqları altında nə isə bir söz deyirdi. Nazim çox dinlədi, ancaq nə anasının ağlamasının səbəbini bildi, nə də dediklərini başa düşdü. Qalxıb anasından ağlamasının səbəbini soruşmaq istədi. Ancaq anlaşılmaz bir qüvvət onun boğazını tıxayıb halsız buraxdı. Nazim o gecə səhərə qədər yata bilmədi. Qəlbini sıxan bu ağırlıq köksünü dəlirdi.

Səhər oldu. Nazim qəlyanaltı etdikdən sonra məktəbə getdi. Nazimin məktəbdə bir partada oturduğu çox yaxın bir dostu var idi. Adı Əziz idi. Əziz Nazimi çox qəmli görüb soruşdu:

– Nazim, rəngin qaçıb, nə olub?

Nazim dərdini deməyə bir fürsət axtarırdı. Odur ki gecəki əhvalatı, öz şübhələrini Əzizə danışdı. Balaca Əziz məsələnin nə yerdə olduğunu dərhal anladı. Ancaq balaca qəlbi duyduğunu, hiss etdiyini gizlətməyə darlıq etdi. Uşaq sadəliyi ilə kövrələ-kövrələ dedi:

– Nazim, məncə, bilirsən gecə anan nə üçün ağlayırmış? Görünür, atanın qara xəbəri gəlib, ancaq o səndən gizlədir.

Hər iki dostun gözü bir-birinə dikildi, matəm dolu gözlərdə yaş damlaları parladı.

LOVĞA OVÇU

Salman adlı bir ovçu var idi. Ovçular bir yerə toplananda Salman öz ovçuluq məharətindən uzun-uzadı danışır və onların yanında öyünürdü. Yoldaşları ona çox zaman dodaqaltı gülüb bir söz demirdilər. Bir gün iki ovçu: Heydər ilə Atakişi dovşan ovuna çıxmışdılar. Xeyli axtarışdan sonra qarşılarına zorba bir dovşan çıxdı. Heydər fürsəti əldən verməyib cəld dovşanı nişan aldı. Atəşin açılması ilə dovşanın səndələyib yerə yıxılması bir oldu. Dovşanı götürüb getmək istərkən gördülər ki, budur, uzaqdan ovçu Salman gəlir. Atakişi gülə-gülə Heydərə baxdı.

– Heydər, dostun gəlir... Bura bax, başıma bir fikir gəldi.

Bunu deyib Heydər cibindən kağız-qələm çıxartdı, nə isə yazdı. Sonra kağızı büküb dovşanın ağzının içinə qoydu. Dovşanı isə iki ayağı üstündə yerə oturdub ovçu Salmana tərəf gedib Atakişi ilə onu qarşıladılar. Salman onları əliboş görüb lovğalandı.

– Ey, siz də adınızı ovçu qoymusunuz. Bəs səhərdən neyləyirsiniz?

Heydər gülə-gülə:

– Ay Salman, neyləyək, ovçuluqda bizim baxtımız gətirmir, – deyə cavab verdi.

Salman bir az da lovğalandı.

– Axı siz ovçu deyilsiniz. Mən ovsuz qayıdan deyiləm.

Bunu deyib Salman ətrafa özünəməxsus lovğalıqla nəzər saldı. Dərhal ayaqları üstündə durmuş dovşanı gördü, ikilüləli tüfəngin səsi qulaq batırdı. Hər üç ovçu dovşana sarı qaçdı. Salman dovşanı əlləriylə yuxarı qaldırıb özündən razı halda dedi:

– Dovşan gözünüzün qabağında sizi çağırır, siz də deyirsiniz ki, ov yoxdur.

Atakişi gülüşünü gizlətməyə çalışaraq dilləndi:

– Ay Salman, gərək bu dovşanı vurmayaydın, bir bax, deyəsən, ağzında kiməsə məktub aparırmış. Bəlkə, elə sənə gətirirmiş.

Salman dovşanın ağzına diqqət yetirdi və ağzının ucundakı kağızı ancaq indi gördü, tələsik kağızı dovşanın ağzından çıxarıb oxumağa başladı: "Hayıf ki, məni ovçu Heydər vurdu. Arzum bu idi ki, mən Lovğa Salmanın gülləsinə düçar ola idim".

SÖZÜN QİYMƏTİ

Nağıl

Varlı bir tacirin üç oğlu varmış. Tacir kiçik oğlunu hamısından çox istəyirdi. Böyük qardaşlar paxıllıq edib deyirdilər: "Atamız onu, görəsən, nəyə görə bizdən çox istəyir? Onun bizdən nəyi artıqdır?"

Çox çəkmədi ki, qardaşların narazılığından ata xəbər tutdu. Qardaşları razı salmaq üçün o öz sevimli kiçik oğlunu bir dəfə də sınamağı qərara aldı.

Tacirin alma boyda çox qiymətli bir cəvahiri varmış. Bu cəvahir tacirin bütün var-dövlətinin yarısına bərabər imiş. Bir gün tacir hər üç oğlunu hüzuruna çağırtdırır. Oğlanlar atalarının qarşısında əmrə müntəzir dururlar. Tacir əlindəki cəvahiri böyük oğluna verib deyir:

– Oğlum, bilirsən ki, bu cəvahirin mənim bütün var-dövlətim qədər qiyməti var. Al, bunu yerə çal, qırılsın!

Böyük oğlu cəvahiri əlinə alır. Bir əlindəki cəvahirə baxırdı, bir də atasına baxıb deyir:

– Ata, belə qiymətli cəvahiri mən yerə vurub qıra bilmərəm, hayıfdır.

Tacir: "Mərhəba, oğlum", – deyib cəvahiri ortancıl oğluna verir.

– Al, hünərin varsa, sən bu cəvahiri yerə çal!

Tacirin ortancıl oğlunun da böyük qardaşı kimi cəvahiri qırmağa cəsarəti çatmır. Axırda tacir cəvahiri kiçik oğluna verib onu yerə vurub qırmasını tapşırır.

Tacirin ağzından söz çıxan kimi kiçik oğul cəvahiri çalıb parça-parça edir. Böyük və ortancıl qardaş kiçik qardaşlarının bu ağılsız hərəkətinə heyrət edirlər. Qardaşları bu vəziyyətdə görüb tacir kiçik oğlundan soruşur:

– Oğlum, sən bu cəvahirin qiymətini bilə-bilə, necə oldu ki, onu heç elədin?

Kiçik oğul ehtiramla cavab verir:

– Ata, o cəvahir nə qədər qiymətli olsa, sənin sözün mənim üçün daha qiymətlidir.

TİMSAH OVU

Günəş tovuz qanadlarını Nil çayı sahillərinə çətir kimi açmış, quşlar xurma, limon və portağal ağaclarında səhər şənliyinə başlayaraq, budaqdan budağa atılır, yeni doğmaqda olan günəşi şən nəğmələri ilə salamlayırdı. Səid oğlu Nail ilə xurma ağaclarının quru budaqlarını kəsib yerə atırdı. Bu zaman arvadı Zəhra aşağıdan səsləndi:

– Səid, qapıya arşınmalçı gəlmişdir, pul ver, Naziləyə paltarlıq üçün üç arşın çit alım.

Səid ciblərini araşdıra-araşdıra:

– Zəhra, bu gün yeməyə nəyimiz var? – deyə soruşdu.

– Çörəkdən başqa heç bir şeyimiz... Tez ol, pul ver!

– Demək, bu gün Allaha qonağıq. – Sonra aşağıda səssiz pul gözləyən Zəhraya baxaraq dedi: – Pulum yoxdur!

Nail kəsdiyi budağı yerə ataraq:

– Ata, sənin elə həmişə pulun olmur, – dedi.

Səid dərindən köksünü ötürdü.

– Oğlum, bu ingilis quldurları əl-qolumu elə bağlamayıb ki, cibimdə pul tapılsın. Yenə az-çox ovçuluq əlimdən tutur.

Zəhra ərini danlamaq üçün bəhanə tapdı:

– Taxsır özündədir. Bu gün ova nə üçün getmədin? Ovçu hər gün ovda olsun gərək.

– Zəhra, nə üçün belə deyirsən? Sən bilirsən ki, bizim Nil çayından timsah tutmaq nə çətin işdir.

Mən hər ova gedəndə ölümü gözümün altına alıram. Elə dünən çayın sahilində böyük bir timsaha rast gəldim. Qabağını kəsib tüfənglə vurdum. O bağıra-bağıra dal ayaqları və quyruğu ilə üstümə o qədər daş, torpaq atdı ki, az qaldı altında qalıb tələf olam. Bir daş topuğuma elə dəydi ki, ağzı üstə yerə yıxıldım. Mən durunca timsah qaçıb özünü suya saldı. Gecə ayağımın ağrısından yata bilməmişəm. İndi də hələ göynəyir.

Nail dəhşətdən iri-iri açılmış gözlərini atasına dikib dedi:

– Ata, bundan sonra timsah ovuna getmə!

– Getməyim bəs nə yeyək?

Bu cavabın ağırlığı altında hamı susdu. Səid dərindən inləyərək dodaqaltı pıçıldadı:

– Bizi əsir kimi yaşadan bu ingilisləri görüm yox olsunlar! Uşaqlara bir parça çörək də qazana bilmirəm.

Nailin uşaq qəlbi döyündü, o, gözlərini uzaqlara dikərək dərin-dərin düşünməyə başladı. Onun bu halını görən atası:

– Oğlum, nə düşünürsən? – deyə soruşdu.

Nail yuxudan ayılmış kimi nə cavab verəcəyini bilməyib şaşqın-şaşqın atasının üzünə baxdı. Sonra özünü topladı. Uzaqda görünən uçuq binanı əli ilə göstərərək:

– Heç, ata, bax oraya baxırdım. Keçmişdə o binada kimlər yaşayırdı? – deyə soruşdu.

Səid binanı yeni görürmüş kimi diqqətlə nəzərdən keçirdikdən sonra belə cavab verdi:

– Oğlum, qədim insanlar Nil çayını müqəddəs sanırdılar; çünki Nil çayı daşıb sahilləri basdığı zaman məhsul bol olur və xalq rahat yaşayır, quraqlıq illərdə isə ac qalırdı. Ona görə də Nil çayı sahilləri suvarsın deyə hər il ona qurban verərdilər. Hər il yaz başında gözəl qızlardan bir dəstə seçib püşk atardılar. Püşk hansı qıza düşsə, o qızı gəlin kimi geyindirib, bəzəyib, əvvəlcə sən göstərdiyin o binaya gətirərdilər. Bu bina keçmişdə ibadət yeri olmuşdur. Ruhanilər qızı dualadıqdan sonra onu təntənə və nümayişlə Nil çayı sahilinə gətirib: "Ey müqəddəs Nil çayı, bizim qurbanımızı qəbul et!" – deyə qızı qollarının üstündə havaya qaldırıb, birdən Nil çayına atardılar.

Anası Zəhra ilə bərabər quru xurma budaqlarını yerdən toplamaqda ikən Nazilə:

– Ata, bu adət, yaxşı ki, indi yoxdur, – dedi.

– Qızım, o zaman təbiət hakim idi; çünki xalq təbiətdə zühur edən hadisələrin əsas səbəblərini bilmirdi. Bu gün isə insanlar təbiətə hakim olmağa başlamışlar. O zaman xalq timsahları da müqəddəs sanırdı. – Sonra əli ilə yaxındakı dərə kimi geniş çuxuru göstərərək: – Bu geniş dərəni görürsünüz, keçmişdə bu dərədə bir neçə timsah bəslənirdi, – deyə izahat verdi. – Xalq onların qulaqlarına kiçiklikdən qızılı sırğa asıb, əllərinə qızılı halqalar

keçirərdi. Öldükdən sonra onları mumiyaya tutub, müqəddəs evlərdə saxlayardı.

Nail soruşdu:

– Bəs onlar nə yeyirdilər?

– Timsahları hər gün görməyə gələnlər ən dadlı yeməklər gətirib, onları bəsləyirdilər.

Söhbətə Zəhra qarışdı:

– Bu timsahlar insan cəmdəkləri də az yeməyiblər. Yemək gətirən insanları çox zaman tutub yeyirmişlər deyirlər.

Nail heyrətlə:

– Bəs o adamlar nə üçün timsahlara yemək gətirirmiş? – deyə təkrar soruşdu.

– Çünki onlar timsahları müqəddəs bilirdilər. Onların əqidəsincə, timsah hər kimi yesə, cənnətə gedər.

Hər şeyi bilməyə, öyrənməyə can atan Nail yenə soruşdu:

– Ata, Nil çayı daşıb hər il bu dərəni dolduranda nə üçün bizi gölün ətrafına qoymursan? İndi ki orada timsah yoxdur.

– Oğlum, bilmək olmaz. Su şiddətlə axıb gələndə özü ilə bərabər timsah gətirə bilər.

Zəhra budaqları yığa-yığa ərinin sözlərinə qüvvət verdi:

– Keçənilki daşqında su lap qapımızın ağzına qədər gəlmişdi.

Nazilə:

– Ana, dərə hələ də yaşdır, yaxşı qurumayıbdır, – dedi. Sonra dərədən dərdiyi çiçəyi göstərdi.

Nail çiçəyə baxaraq:

– Nə yaxşı çiçəkdir, gedib mən də dərəcəyəm, – deyə dərəyə tərəf qaçdı, Nazilə onun arxasınca qaçmağa başladı.

– Nail, dayan, mən də gəlirəm!

Hər ikisi dərəyə endi. Çiçək dərib kiçik bir dəstə tutduqdan sonra bir dik yerdə oturub danışırdılar. Hər biri öz gül dəstəsini tərifləyirdi. Birdən Nazilə oturduğu yerdən qalxaraq:

– Vay, altımda yer tərpənir... – deyə oturduğu yerə diqqətlə baxmağa başladı, Nail də yerindən sıçrayaraq:

– Doğru deyirsən, Nazilə, bir bax, yer hərəkət edir, sanki canlı bir şey yerin altında tərpənir.

Hər ikisi qaça-qaça gedib əhvalatı Səidə söylədi. Səid külüng, bel və balta götürüb uşaqlarla birlikdə həmin yerə gəldi. Uşaqlar o yeri atalarına göstərdilər. Səid diqqətlə o dik yerə baxıb, onun altında canlı bir şey olduğunu anladı.

– Nail, tez get böyük dəmir mıxı bura gətir, – dedi.

Nail mıxı gətirincə Səid gözlərini o yerdən ayırmayıb diqqətlə baxırdı. Dörd-beş metrlikdə yer arabir yavaş-yavaş tərpənirdi. Hətta bir-iki yerdən torpaq çatlamışdı. Nail mıxı gətirdi. Səid uşaqlara dedi:

– Siz yaxın gəlməyin, uzaqda oturub tamaşa edin.

Özü külüng götürüb, o yerin tam ortasından qazmağa başladı. Yarım metrə qədər qazmamışdı ki, əlinə yumşaq bir şey toxundu. Torpağı bel ilə təmizləyib nə gördü? Timsah!..

Onun bel hissəsindən baş tərəfini təyin etdi. Bu dəfə heyvanın baş tərəfindən qazmağa başladı. Yarım metr qazmışdı ki, heyvanın başı göründü. O artıq yaz havası duymuş olduğundan daha şiddətlə tərpənməyə başladı. Səid tez nişanlayıb, dəmir mıxı başının tam ortasından balta ilə vurmağa başladı. Dəmir mıx yarısına qədər getməmişdi ki, birdən yerin altından elə şiddətli bağırtı qopdu ki, dəhşətdən qulaqlar tutuldu. Nail ilə Nazilə qorxub qaçmağa başladılar. Səid gülə-gülə:

– Qorxmayın, timsahdır, yoldaşlarını köməyə çağırır, ancaq bu mənim pəncəmdən qurtara bilməz, – deyə yenə mıxı bütün qüvvəti ilə vurmağa başladı. Qan timsahın başından fəvvarə vurub axırdı.

– Tez ol, böyük badyanı gətir, – deyə Naili evə göndərdi. Nail qaçıb badyanı gətirdi. Səid badyanı qan ilə doldurub bir tərəfə qoydu. Timsah bağırmaqda davam edir və başından qan fışqırdıqca ətrafı gözəl müşk və ənbər qoxusu bürüyürdü. Səid bütün gücünü toplayaraq, mıxı balta ilə şiddətlə vururkən timsah yenə elə dəhşətlə bağırdı ki, Nail qulaqlarını əli ilə tutaraq:

– Vay, nə yaman səsi var! – dedi.

Səid başını qaldırıb cavab verdi:

– Bu o qədər böyük timsah deyil, bir də dörd ay yer altında yatdığından qüvvəti azalmışdır. Elə timsahlar olur ki, bağıranda insanın ürəyi titrəyir, az qalır ödü ağzına gəlsin. Dörd-beş buğanın səsini bir yerə yığsan, ancaq o səsə bir az bənzəyə bilər.

Səsə Zəhra gəldi.

– Siz burada neyləyirsiniz, qorxarsınız, qaçın evə!

Timsah candan düşmüşdü. Buna baxmayaraq, arabir səsi eşidilir və həzin iniltisi gəlirdi. Zəhra:

– Səid , ehtiyatlı ol, ziyan yetirər, – dedi.

– Qorxma, canını almışam. Bir də bu timsahların dabbaqda gönünü tanıyıram. Onlar qüvvət qarşısında dovşan kimi qorxaq olur. Sən məni Nil çayı sahilində timsahların qarşısını kəsdiyim zaman görəsən! Donuza bənzər qorxaq gözlərini üzümə dikib baxır və arabir həzin-həzin səslənirlər.

Nail uşaq sevinci ilə atılıb-düşərək:

– Ay can, ay can, bu gün timsah qovurması yeyərik, – dedi. Nazilə də eyni sevinc içərisində idi.

– Atam timsahın ətini satıb mənə paltar alacaq.

Nail dedi:

– Mənə də... mənə də... Ay can, ay can!..

Səid yorulmuşdu. Dincəlmək üçün yerə oturdu. Uşaqlar onun ətrafını alaraq soruşdular:

– Ata, bu timsah yerin altına haradan gəlib?

Səid oğlunun, qızının başını əli ilə oxşayaraq cavab verdi:

– Keçən yaz Nil çayı daşanda, görünür, bu timsahı da sel vurub bizim gölə gətirmişdir. Timsahlar qurumuş çaylarda, göllərdə qaldıqları zaman üç-dörd ay yuxuya gedirlər. Gölün suyu çəkilməyə başlayanda bu timsah özünü palçıqlı suyun altına soxub yatmışdır. Yaz fəsli gəldiyi üçün yenə yuxudan oyanmışdır. Nil çayı sahillərində belə hallar çox olur.

Bu məlumatı verdikdən sonra Səid timsahın üstündəki torpağı qazıb onu balta ilə parçaladı. Dərisini soyub yerə qoyarkən Zəhraya və uşaqlara:

– Bundan sizə başmaq və ayaqqabı tikdirəcəyəm, – dedi. Sonra timsahın vəzilərini kəsib Zəhraya uzatdı. – Al, üzə və saça sürtmək üçün bu ən gözəl maddədir, sənə lazım olar. Timsahın qanı ilə ilan zəhəri çox faydalıdır. Gözləri düşən ağ titəni də götürür.

Timsahın dişlərini də Səid Zəhraya verdi.

– Al bunları, bir nüsxəyə tik, qoluma bağlayacağam.

– O nə üçün?

– Qoluma bağlayacağam ki, igid olduğumu və timsah ovladığımı bilsinlər.

Timsahı şaqqalayıb xurma ağacından asdılar. Timsahın ətindən o gün Zəhra dadlı bir yemək hazırladı.

Bu hadisədən dörd-beş il keçdi. Nail artıq uşaqlıq dövründən gənclik dövrünə ayaq basmışdı. O da atası kimi ovçu olmaq istəyirdi. Bir gün atasına dedi:

– Ata, bu dəfə ova gedəndə məni də apar. Mən də ovçu olmaq istəyirəm.

Səid gülümsəyərək:

– Çox yaxşı, apararam, – dedi. – Elə isə divardan asılmış köhnə tüfəngi bura gətir. – Nail tüfəngi gətirdi. Səid onu söküb təmizlədi. Yenidən quraşdırıb diqqətlə tüfəngə baxdıqdan sonra dedi: – Bu tüfəng mənim, o biri tüfəngi verdim sənə.

Nail çox sevindi. O atıb vurmağı çoxdan öyrənmiş, indi atıcılıq məharətini ovda sınamaq istəyirdi.

Gecəni yatdılar. Səhər alaqaranlıqdan atası onu oyatdı.

– Oğlum, qalx, ova gedirik.

Nail ov adı eşidincə yatağından dik atıldı. Geyindi, yuyundu, atası ilə bərabər qəlyanaltı etdikdən sonra tüfənglərini və ova lazım olan şeyləri götürüb yola düşdülər.

Ata-oğul danışa-danışa Nil çayına doğru gedərkən musiqi səsi eşidildi. Nail musiqini dinləyib heyrətlə:

– Ata, bu çalıb-oxuyan ovçulardır? – deyə soruşdu.

Səid gülərək:

– Yox, oğlum, – dedi, – görünür, toydur, gəlin köçürürlər.

– Bəs nə üçün gündüz?

– Çünki gecələr Nil çayından qayıq ilə keçmək olmaz. Timsahlar dişləri ilə, quyruqları ilə gəmini çevirib, içindəki adamları yeyə bilərlər.

Ata-oğul sahil boyu uzanmış xurma ağaclarının arası ilə gedirdilər. Oğlan və qız adamları çala-çala, oxuya-oxuya gəlini sahilə doğru aparırdılar. Səid ilə Nail də şənliyə yanaşdı. Atası:

– Mübarəkdir! – dedi.

Oğlan və qız adamları:

– Sağ ol, sən də oğlundan, qızından görəsən! – dedilər.

Şənlik sahildə onları gözləyən bir qayığa yanaşdı. Gəlin ilə görüşdükdən sonra onu böyük dəbdəbə ilə qayığa oturtdular. Hamı bir ağızdan:

– Allah mübarək eləsin! – dedi.

Qayıq hərəkət etdi. Sahildəkilər dəsmal sallayıb, şən-şən:

– Sağ-salamat get! – deyirdi.

Qayıq beş-on metr getməmişdi, bir timsah başını çıxarıb, gəlini bir anda çaya çəkib yox oldu. Sahildəkilər, qayıqdakılar həyəcan içində bağırmağa başladılar. Timsahlar suda çox cəsur olduğundan heç kəs çaya girməyə cürət etmədi. Bu anda suyun altında timsah şiddətli səslə bağırdı. Çayın üzü qıpqırmızı oldu; gəlin də su üzündə göründü. Qayıqdakılar onu tutub sahilə çıxartdılar. Timsah gəlinin qolunu yaralamışdı. Hamı qızın belə salamat qurtarmağına həm sevindi, həm də timsahın kim tərəfindən öldürüldüyünə heyrət etdi. Səid dedi:

– Nil çayında timsahların ən böyük düşməni yunusbalığıdır. Timsahların qarnının dərisi çox yumşaq

olur. Yunusbalığının belində iri neştər kimi tikanları var. Timsah üzdüyü vaxt yunusbalığı onun altından ildırım sürətiylə keçib, belindəki tikanları ilə xəncər kimi qarnını doğrayır. Sizin xoşbəxtliyiniz onda olmuşdur ki, timsah gəlini suyun təkinə aparmayıb. Yunusbalığı köməyə çatmışdır.

Səid sözlərini deyib qurtarmamışdı ki, timsah cansız bir halda yavaş-yavaş sürünüb özünü sahilə atdı. Onun qarnından qan sel kimi axırdı. Səid timsaha işarə edərək:

– Yunusbalığı olmasaydı, qız getmişdi, – dedi.

Qız adamları:

– Doğru deyirsən, qızı bu gözəl təsadüf qurtardı.

Gəlinin yarasına timsah qanı sürtdülər. Paltarını dəyişib sağ-salamat o biri sahilə çıxartdıqdan sonra Səid ilə Nail ov axtara-axtara sahil boyu aşağıya tərəf getməyə başladılar. Ov tapmadılar. Hər ikisi yorulmuşdu. Dincəlmək üçün yerə oturdular. Nail soruşdu:

– O gün timsah sənə harada rast gəlmişdi?

Səid əli ilə uzaqları göstərərək dedi:

– O yer buradan çox uzaqdır. Son zamanlar Nil sahillərində timsah çox azalmışdır. Aşağı sahillərdə timsahları qırıb tələf etmişlər. Yenə az-çox yuxarı sahillərdə tapılır. Bəzən elə olur ki, bir ay səhərdən axşamadək gedirsən, bir timsaha da rast gəlmirsən. Boş qayıtmamaq üçün qarşına çıxan quşdan, heyvandan vurub evə dönürsən. Bu gün görək baxtımıza nə çıxacaq.

Bir qədər dincəldikdən sonra onlar yollarına davam etdilər. Axtarış çox uzun çəkdi. Xurmalıqdan sahilə çıxar-çıxmaz qarşılarına yerə uzanmış böyük bir şey çıxdı. Səid uzaqdan onu kökündən qopub yerə sərilmiş xurma ağacına bənzətdi.

Bir-iki addım getdikdən sonra Səidin qarşısında tamamilə başqa bir lövhə açıldı. Əli ilə Naili tez geri çəkərək yavaşca:

– Bax, timsahdır, özünü günə verir, – dedi.

Hər ikisi uzaqdan ona heyrətlə baxırdı. Timsah yuxarı çənəsini qaldırmış, sərçə boyda bir quş onun ağzının içinə qonaraq, dişlərinin dibini dimdikləyir, timsah da bundan həzz alır kimi sakit dururdu. Səid gördüyü səhnəni oğluna izah etdi:

– Bu quşa traxil deyirlər. Timsahların dostu ancaq bu quşdur. Onu görüncə timsahlar ağzını açır, quşlar onların ağzına qonub dişlərinin dibində çürümüş yemək qalıqlarını dimdikləri ilə təmizləyirlər.

Bunu deyib Səid oğluna irəli gəlməməyi tapşırdı. Özü isə qarşı tərəfdən timsaha hücum etməyə hazırlaşdı. Nail qorxu içində:

– Yox, ata, o sənə ziyan verər, qoy mən də gəlim, – deyə atasına kömək etmək istədi.

– Qorxma, oğlum, timsahlar quruda çox qorxaq olur. O ancaq özünü Nil çayına salmağa çalışacaq. Mən səni çağıranda gələrsən.

Səid getdi, timsahın qabaq tərəfinə keçdikdə timsah onu gördü. Cəld kiçik ayaqları ilə qaçıb qurbağa

kimi özünü suya salmaq istədi. Səid nişanlayıb onu başından vurdu. Timsah inildəyə-inildəyə yenə Nil çayına tərəf qaçmaq istədi. Səid onun yolunu kəsib buraxmadı. Bir də tüfəngdən atəş açıldı. Timsah inildəyib, gücü gəldikcə bağırmağa başladı. Bu zaman onun səsinə səs verən bir timsah da başını sudan çıxarıb şiddətlə bağırdı. Bu dəhşətli səsdən Nail qorxaraq, atasına tərəf qaçdı. Atasını timsah yeyər deyə tüfəng ilə timsahın boynundan vurdu. Timsah bu dəfə daha şiddətlə bağırdı. Qaçmağa nə qədər çalışırdısa, yolunu kəsmiş Səiddən qorxaraq bağırır və timsahları köməyə çağırırdı. Timsahlar da onun səsinə cavab verirdi.

Müharibələrdə atılan topların səsindən daha dəhşətli bir səs ətrafı bürümüşdü. Gənc Nailin rəngi qaçmış, əl-ayağı titrəyirdi. Səid ona ürək-dirək verdi:

– Bu səs-küy səni qorxutmasın.

Timsah üst çənəsini qaldırıb şiddətlə bağırarkən Səid nişan alıb onun ağzının içindən vurdu. Nail də tüfəngiylə nişan alıb onun dal ayağını qırdı. Timsah başını itirmiş, aldığı yaraların ağrısından özünü yerə çırpır, quyruğu və ayaqları ilə qumu göyə sovururdu. Bu zaman Səid ona tərəf bağıra-bağıra bir timsahın gəldiyini gördü. Bunu görcək bir an belə gecikmədən onu nişan aldı. Güllə hədəfə dəydi. Timsah bağıra-bağıra özünü Nil çayına saldı. Səid erkək timsahın gəldiyi tərəfə baxıb gördü ki, iri

ağbaba quşları timsahın getməsindən istifadə edərək, dimdikləri ilə torpağı eşirlər. İşinin nə yerdə olduğunu anladı. Üzünü Nailə çevirib:

– Oğlum, ayağın uğurludur. Bu gün gözəl şikarla evə qayıdacağıq, – dedi və timsaha yanaşıb onun bel sümüyünü balta ilə çapdı. Timsah tamam hərəkətdən qaldı. Səid ürəklənərək onu balta ilə doğramağa başladı. Onlar timsahı soyarkən bir-iki dəfə erkək timsah onlara hücum etmək istədi. Səidin atdığı güllədən yenə də qaçıb çaya girdi. Səid iri bir qab götürüb: – Oğlum, bu timsah artıq bizim malımızdır. Gedək timsahın balalarını ağbaba quşlarının əlindən qurtaraq, – dedi.

Nail bir şey anlamadığı halda itaət edərək, atasının yanınca getdi. Onlar yaxınlaşanda ağbaba quşları bir-birini itələyə-itələyə, bir-birini dimdikləyə-dimdikləyə qazdıqları yerdən nə isə dimdiklərinə alıb yeyirdilər. Quşlar onları görüncə qaçıb gizləndi. Səid yanaşdı. Yumurtadan yenicə çıxmış timsah balalarını çuxurdan götürüb, qaba doldurdu. Oğluna göstərərək dedi:

– Bunların əti çox ləzzətli olur. Özü də çox baha qiymətə satılır. – Oğlunun çox maraqla dinlədiyini görüb Səid davam etdi: – Oğlum, timsahlar hər il otuzdan yüzə qədər yumurta verir. Yeri qazıb bu yumurtaları basdırırlar ki, qurd-quş yeməsin. O ağbaba quşlarını görürsənmi, onlar timsahların ən böyük düşmənidir. Bu quşlar timsah yumurtalarını

və yumurtadan çıxmış balalarını çox sevirlər. Onlar timsahları güdürlər. Timsahlar yeri qazıb yumurtalarını harada basdırsalar, bu quşlar torpağı qazıb, onların yumurtalarını çıxarıb yeyirlər. Sol tərəfdən üstümüzə gələn timsah öldürdüyümüz timsahın erkəyidir. Onlar növbə ilə yumurtalarını ağbabalardan qoruyurlar.

Onlar danışa-danışa gəlirkən erkək timsah başını sudan çıxarıb, acıqlı-acıqlı onlara baxırdı. Səid bir timsah balasını ağacın başına keçirib ona göstərdi. Erkək timsah acığından ayaqları ilə yeri eşərək, yenə şiddətlə bağırdı. Səid tüfəngi ona göstərincə başını suya çəkib yox oldu. Nail soruşdu:

– Ata, bu timsahlar, görünür, çox artımlı olurlar, hər il yüz yumurta qoyur. Demək, ildə yüz bala verir?

Səid:

– Elə deyil, oğlum. Timsahın düşməni çoxdur. Bu ağbabaların əlindən salamat qurtarırsa, erkək və dişi timsah balalarını arxalarına alıb, Nil çayına daşıyırlar. Yolda arxalarından düşən, çayda üzə bilməyən balalarını özləri yeyir. Bu sayaq ildə də ancaq altı-yeddi balası qalır.

Səid timsahı soyur, Nail isə ona kömək edirdi. Bu arada eşşəyinin noxtası əlində, yaşlı bir ərəb gəldi. Onun işi ovçulardan balıq və timsah əti alıb satmaq idi. Nil sahilində onu tanımayan ovçu yox idi. Səid onu görüncə:

– Xoş gördük, Rəhim dayı! – dedi. – Yaxşı vaxtında gəlmisən. Bu timsah ətindən nə qədər istəyirsən sənə verəcəyəm.

Qoca ərəb timsaha müştəri gözü ilə baxaraq:

– Yağlı timsahdır, Allah qoluna qüvvət versin! – dedi. Bir az oturub söhbət etdilər. Qoca ərəb yorğun idi. Eşşəyini yaxında bir xurma ağacına bağlayıb, kölgəsində uzanıb yatdı. Bir az sonra eşşək dartılıb noxtasını qırdı. Susuz olduğundan birbaş Nil çayına qaçdı. O, ağzını uzadıb, su içmək istərkən bir timsah başını sudan çıxarıb eşşəyi bir anda çaya çəkdi. Səidin və Nailin başı timsaha qarışdığından eşşəkdən xəbər tuta bilməmişdilər. Eşşəyin noxtasını qırıb qaçdığını Səid ancaq indi anladı. Sahilə tərəf baxarkən timsahın eşşəyi yaxalayıb suya çəkdiyini gördü. Tez tüfəngini götürüb köməyə getdi. Nail arxasından bağırdı:

– Ata, hara?

– Qorxma, oğlum, bir şey yoxdur, bu saat gəlirəm.

Səid əlində tüfəng durub gözləyirdi, bu zaman eşşək özünü timsahın ağzından qurtarıb, sahilə çıxmağa can atdı. Timsah başını sudan çıxardıb, cəld eşşəyə yanaşıb, onu tutmaq istərkən Səid nişan alıb timsahı vurdu. Timsah buna baxmayaraq eşşəyi tutub yenə cəld suya cumdu. Eşşək bu dəfə də özünü timsahın ağzından qurtarıb sahilə çıxdı. Ayaqlarının yerə dəydiyini görüncə şıllağa qalxıb, timsahın

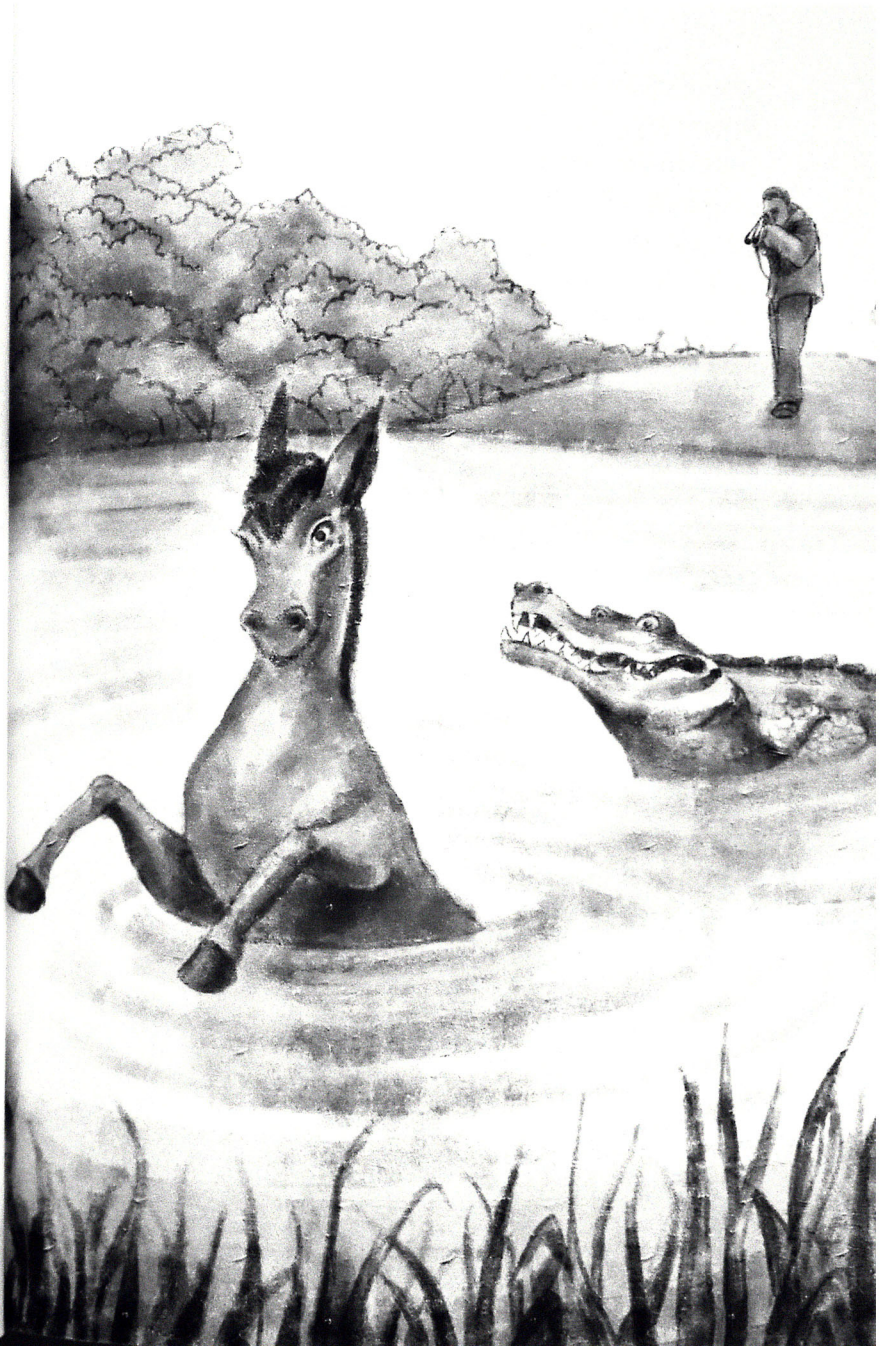

ağzından elə bərk təpik ilişdirdi ki, timsah bağıra-bağıra çaya cumdu və bir daha görünmədi. Səid eşşəyi tutub gətirdi. Yazıq heyvan boynundan və ayağından yaralanmışdı. Timsahın qanından və yağından yaralarına çəkib bağladı.

Bu hadisədən xeyli qorxuya düşən Nail:

– Ata, bundan sonra səni timsah ovuna getməyə qoymayacağam, bu ki ölümə getməkdir, – dedi.

Səid gülümsəyərək cavab vermədi. Timsahı soyub parçalamışdılar. Səid qoca ərəbi oyatdı. Eşşəyin başından keçən macəranı ona nağıl etdi. Ərəb çox kədərləndi. Tez eşşəyin yanına qaçıb, onun yaralarını yoxladı, Səid ürək-dirək verərək:

– Qorxma, heç bir şey yoxdur, – dedi.

Səid timsah ətinin çox hissəsini başqa alıcılara satdı, qoca ərəbə də istədiyi qədər ət verdikdən sonra qalan əti götürüb yola düşdülər. Nail timsah balaları olan vedrəni götürüb:

– Ata, bunları mən bəsləyib böyüdəcəyəm, – dedi.

– Oğlum, bunlar tez böyüyür. İlıq suda bəsləmək lazımdır. Bir az böyüdükdən sonra gündə birini kəsib yeyərik, – deyə Səid yoluna davam etdi. Nailin sevinci yerə-göyə sığmırdı. O, atasına deyirdi:

– Ata, artıq yeməyə ətimiz, paltar almağa pulumuz var. Nazilə bilsə, çox sevinəcəkdir.

USTA BƏXTİYAR

Bir gün öz taleyindən razı olan zalım bir padşah əyanları arasında oturub onun haqqında deyilən tərifləra fərəhlə qulaq asırdı. Qoca vəzirinin bu söhbətlərdə iştirak etmədiyini hiss edincə şahın əhvalı pozuldu, vəzirin bu söhbətlərə münasibətini bilmək məqsədilə soruşdu:

– Vəzir, dünyada məndən daha bəxtiyar adam varmı?..

Qoca vəzir öz fikrini açıq söyləməkdən qorxaraq, bir an başını yerə dikib durdu. Saray adamları vəzirin susduğunu görüb, yer-yerdən dedilər:

– Padşahım, Yer üzündə sizdən xoşbəxt kim ola bilər? Sizdə olan bu calal, bu dəbdəbə kimdə var?

Vəzirin susmağından şah qəzəbləndi. Qaşlarını çataraq, acıqlı səslə:

– Vəzir, mənim sualıma niyə cavab vermirsən? – deyə soruşdu. Vəzir baş əyib cavab verdi:

– Padşahım, həqiqəti söyləməkdən qorxuram, bəxtiyarlıq haqqında mənim fikrim başqadır. Onu calal və dəbdəbə ilə ölçmək olmaz!

Bu sözlər padşahı qəzəbləndirdi.

– Qoca, yoxsa məndən daha bəxtiyar adam tanıyırsan? Qoca vəzir baş əyib cavab verdi:

– Qibleyi-aləm, sizin kimi xoşbəxt bir padşahın vəziri olduğum üçün mən də özümü bəxtiyar bir adam sayıram. Bizim bu şəhərdə bir dəmirçi var,

adı Əhməddir. Bu adam dünyada dərd nədir, qəm nədir, bilməz. O qədər gözəl və xoşbəxt həyat sürür ki, hamı onun adını "Bəxtiyar" çağırır. Dəmirçi Əhməd desən, heç kəs onu tanımaz. O bu şəhərdə Usta Bəxtiyar adı ilə məşhurdur.

Padşah istehza ilə gülərək soruşdu:

– Onun bəxtiyarlığı nədən ibarətdir? Dəmirçilik hara, bəxtiyarlıq hara?

– Yox, padşahım, mən də birinci dəfə eşitdiyim zaman inanmadım. Dükanına getdim, evinə getdim, axırda onun çox bəxtiyar bir adam olduğuna inandım...

– Gördüklərindən danış, biz də bilək.

– Danışmaqla başa gəlməz, onu görmək lazımdır!

Padşah lap hövsələdən çıxdı, elə o saatca taxtdan enərək:

– Yaxşı, qalx gedək, onu mənə göstər, göstər görüm səhərdən axşamacan çəkic vuran bu kasıb dəmirçinin məndən nəyi artıqdır, – dedi.

Vəzir qalxdı, hər ikisi dərviş paltarı geyib yola düşdü. Bazara çatdıqda vəzir dəmirçi Əhmədin dükanını göstərib, özü qayıtdı. Padşah dərviş paltarında gedib Usta Əhmədin dükanı ağzında dayandı; Əhməd qonşu dəmirçilərlə söhbət edirdi. Dəmirçilərdən biri ondan soruşurdu:

– Usta Bəxtiyar, biz də sənin kimi dəmirçiyik. Bu nədəndir ki, sənin çəkicinin altına düşən dəmir o saat gözəl bir alət olub çıxır? Bunun sirrini bizə də öyrət!

– İş çəkicdə deyil, iş onu vurmaqdadır.

– Yaxşı, biz də elə onu öyrənmək istəyirik. Sən çəkici istədiyin yerə elə düz vurursan ki, bir tük qədər də oyan-buyan olmur. Mən niyə elə vura bilmirəm?

– Sənin qəlbində o qədər xılt-mılt var ki...

Başqa bir dəmirçi Usta Bəxtiyarın sözünü kəsdi:

– Bu, doğrudur, mən dəmirçiliyə başlayanda on səkkiz yaşım var idi. Usta Bəxtiyar isə elə bu sir-sifətdə toxtamış kişi idi. İyirmi beş ildir dəmirçiyəm, bu iyirmi beş ildə bir dəfə də onu dərdli, kədərli görməmişəm. Həmişə şaddır. Mən qocalıram, o, gündən-günə cavanlaşır. Heç olmasa bizə bu sirri başa sal.

Usta Bəxtiyarın üz-gözündə, həmişə gülümsəməyə alışmış dodaqlarında uçuşan sevinc qığılcımları çəkic altında odlu dəmirdən uçuşan qığılcımlara qarışdı. O nə isə cavab vermək istəyirdi ki, gözü qapıda dayanmış dərvişə sataşdı; çəkici əlindən yerə qoyub dedi:

– Ağa dərviş, günortanız xeyir olsun, mənə görə qulluq? Dəmirçilərdən biri qəhqəhə ilə gülərək dedi:

– Günəş çoxdan əyilib, axşamdır, biz dükanı bağlayıb evə getmək istəyirik, bu isə ağa dərvişə günortanız xeyir deyir.

– O həvəslə ki o işləyir, yaxşı ki, sabahın xeyir demədi.

– Kişi yorulmaq bilmir.

Usta Bəxtiyar gülümsədi.

– Sənətini sevən yorulmaz! Buyurun, ağa dərviş, əmriniz nədir?

Dərviş gözlərini Usta Bəxtiyarın üzünə dikərək:

– Mənim sənin lə işim yoxdur, – deyə geri çəkildi.

* * *

Usta Bəxtiyarın bütün ailə üzvləri süfrə başına oturub, deyib, gülüb danışırdılar. Bu zaman qapı döyüldü. Qapını açan Usta Bəxtiyar bazarda gördüyü dərvişi dərhal tanıdı, qolundan tutaraq:

– Buyur, ağa dərviş, buyur, xoş gəldiniz! – deyə onu içəri gətirib yer göstərdi.

Usta Bəxtiyar qonağı məşğul etmək üçün şirin-şirin danışırdı. Süfrəyə çay gəldi. Usta Bəxtiyar stəkanı qaldırıb baxdıqdan sonra:

– Pəh, pəh, nə gözəl dəm çəkib, padşah da ömründə belə çay içməyib, – dedi.

Bir az sonra süfrəyə piti gəldi. Ceyran hər kəsin xörəyini qablara çəkib qabağına qoydu. Dərviş ətin az olduğunu görüb:

– Ət neçə girvənkədir? – deyə soruşdu.

– Hər gün yarım girvənkə ətimiz olur. Bu gün qonaq gəldiyinə görə bir fincan su artırmışam, – deyə Ceyran gülümsəyərək cavab verdi.

Usta Bəxtiyar məmnun tövrlə dedi:

– Demək, ağa dərviş öz payını yeyir, bizə heç minnəti yoxdur.

Sonra o, böyük iştaha ilə yeməyə başladı. Xörək ona o qədər xoş gəldi ki, özünü saxlaya bilməyib:

– Ağa dərviş, həvəslə ye, belə pitini padşah da ömründə heç yeməyib, – dedi.

– Görünür, öz həyatından çox razısan, süfrəyə gələn hər şey səni fərəhləndirir.

– Fərəhləndirir, çünki o bizim Ceyranın əlindən çıxır.

– Demək, Ceyranı çox sevirsən? Nə əcəb demədin ki, belə arvad heç padşahın sarayında da yoxdur?

– Sarayda Ceyrandan gözəl xanımlar çoxdur. Ancaq, ağa dərviş, yaddan çıxarma ki, azad məhəbbətdən doğan səmimiyyət şah sarayında tapılmaz. O, başqa bir aləmdir...

Səhər oldu. Usta Bəxtiyar qəlyanaltıdan sonra xudahafizləşib qapıdan çıxdı. Həyətdə tut ağacı başında budaq-budaq gəzən bülbül şaqır-şaqır ötür, səhər nəğməsi ilə Usta Bəxtiyarı salamlayırdı. Bəxtiyar köhnə dostunun şən nəğmələri altında addımlarını iri-iri ataraq, Dəmirçi bazara gəldi, dükanı açdı, ocağı qaladı, bir dəmir parçasını ocağa qoyub körüklədi. Dəmir parçası köz kimi qızardıqda onu maşa ilə götürüb zindan üstünə qoydu, çəkici qaldırıb vurmaq istərkən şahın carçısı bazar başında uca səslə bağırdı:

– Şahın əmri ilə bütün dəmirçi dükanları bağlanmalıdır. Dəmirçilik qadağandır! Dəmirçilik qadağandır!..

Bu səs Usta Bəxtiyarın qolunu taqətsiz buraxdı. Ömründə dərd, kədər görməyən könlünə bir ağırlıq çökdü. Şahın fərraşlarından biri dükanları bağlada-bağlada Usta Bəxtiyarın dükanına çatdı, kəskin və məğrur bir səslə:

– Dükanı tez bağla! – dedi. Usta Bəxtiyar cavab vermədi. Əlindəki dəmir parçasını dükanın bir tərəfinə atdı, ocağı söndürdü. Dükanı bağlayıb getdi.

İki gün sonra padşah Usta Bəxtiyarın halını soruşmaq üçün dərviş paltarında saraydan çıxdı, şəhərin küçələrini gəzə-gəzə yeni tikilməkdə olan bir bina qarşısına yetişdi. Gördü ki, bir bənna çox həvəslə işləyir. Adamlar koma-koma durub onun işləməyinə tamaşa edir. Bənna ikinci qatda bir divar üstündə durub aşağıdakı atılan kərpicləri bir-bir tutur və çox cəld divar hörür. Bənna elə iti işləyir ki, əllərini görmək olmur, tamaşaçılardan biri deyirdi:

– Maşallah, bir ustaya bax, əllərini görmək olmur, buna həzar-peşə Bəxtiyar deyərlər. Dünyada bunun əlindən gəlməyən bir sənət yoxdur.

Dərviş ürəyində gülərək:

– Hərif dəmirçilikdən bənnalığa keçibdir, – dedi.

Axşam oldu, şamlar yandı. Dərviş Usta Bəxtiyarın kefini soruşmaq üçün qapıya gəldi. Otaqda saz çalınırdı. Saz o qədər məharətlə çalınırdı ki, dərviş həvəslə dinləməyə başladı. Çalğı qurtarınca hər tərəfdən:

– Sağ ol, ata, sağ ol, ata, yaşa, yaşa! – səsləri ucaldı.

Bu vaxt Ceyranın səsi eşidildi:

– Əhməd, sən əlinə bu sazı alanda cavanlığımız yada düşür.

Usta Bəxtiyar şən və gurlayan səslə:

– İndi də heç qocalmamışıq, ay arvad, biz həmişəbaharıq, – dedi.

Ertəsi gün Usta Bəxtiyarı padşahın hüzuruna gətirdilər... Usta Bəxtiyar taxtın qabağında durub şaha baş əydi.

Padşah soruşdu:

– Adın nədir?

– Padşah sağ olsun, adım Əhməddir.

– Bəs nə üçün sənə Usta Bəxtiyar deyirlər?

– Bu adı mənə camaat veribdir.

– Çox yaxşı, Usta Bəxtiyar, eşitmişəm ki, sən çox qoçaq adamsan; ona görə də səni sarayda fərraş təyin edirəm.

Vəzir: "Pəh, bu kişi doğrudan xoşbəxtdir, – deyə pıçıldadı. – Çəkicin, daş-palçığın üzündən qurtardı. Maaşı yoxsa da, gündə on-onbeş qran kasıb-kusubdan çalıb-çapar, bu pul onun dədəsinə də çatar, özünə də".

Bu sözləri eşidincə Usta Bəxtiyarın gözləri kəlləsinə çıxdı. İkiqat əyilib, padşahın təklifini rədd etmək istədi:

– Qibleyi-aləm, məni çevir başına, fərraş eləmə.

Vəzir baş əyərək:

– Padşahım, yaxşı tanımısan, fərraşlıq bu kişinin elə bil boyuna biçilib, – dedi.

Bundan sonra Usta Bəxtiyar çox yalvardı, yaxardı, min bir bəhanə gətirdi, qəbula keçmədi. Padşah: "Sözüm sözdür", – deyə inadından dönmədi. Fərraşı çağırdılar. O, içəri girib baş əydi. Padşah paltarını soyunub Usta Bəxtiyara verməsini əmr etdi. Fərraş istər-istəməz əsə-əsə üst küləcəsini soyundu, xəncərini açdı, papağını yerə qoydu, ürəyində: "Bu necə murdar adamdır, gətirəndə beş qran istədim, vermədi, hələ üstəlik fərraşlığımı da əlimdən aldı", – deyə pıçıldadı.

Padşah Usta Bəxtiyara əmr etdi:

– Al, bu küləcəni geyin, xəncəri belinə bağla, papağı da qoy başına.

Usta Bəxtiyar qəbul etmək istəmədi. Padşah fərraşa:

– Gədə, vur bu nadürüstün boynunu, – deyə qışqırdı.

Fərraş alıcı quş kimi onun üstünü aldı. Əlindəki xəncəri qaldırıb vurmaq istərkən Usta Bəxtiyar onu itələdi.

– Padşah, mənə, balalarıma yazığın gəlsin, mən yaşamaq istəyirəm.

– Yaşamaq istəyən mənim əmrimdən çıxmaz!

Nəhayət, Usta Bəxtiyar fərraşlığı qəbul etməyə məcbur oldu.

Axşam oldu. Usta Bəxtiyar evə qayıdarkən sabahın ərzağını almağa pulu yox idi. Evə əliboş getmək istəmədi. Çox düşündü, nəhayət, xəncərin tiyəsini

çıxarıb satdı və sabahın azuqəsini alıb evə qayıtdı. Qapını açıb içəri girəndə onu fərraş paltarında görüb hamı heyrətlə soruşdu:

– Bu nə paltardır?

Usta Bəxtiyar başından keçən macəranı nağıl elədi.

– Sabah üçün ərzaq almağa pulum yox idi, xəncərimin tiyəsini çıxarıb satdım, – deyə söhbətinə yekun vurdu. Hamı qəm-qüssəyə batdı.

Padşah əhvalatı bilmək üçün vəziri ilə bərabər dərviş paltarında Usta Bəxtiyarın qapısına gəldi.

Otağa həmişəki şənlik yerinə dərin bir səssizlik, qəm və kədər çökmüşdü. Vəzir gülə-gülə yavaşca:

– Padşah sağ olsun, bəxtiyarlığını əlindən aldın, – dedi.

Səhər oldu. Usta Bəxtiyar fərraş paltarını geyinib saraya getdi. Qapı arxasında durub şahın əmrini gözləyirdi. Bir saat sonra padşah taxta oturdu. Vəzir, vəkil və əyanlar ətrafında səf çəkib əl-əl üstündə durdular. Padşah səsləndi:

– A gədə, fərraş!

Usta Bəxtiyar tez qapını açıb içəri girdi. Padşah onu gözucu süzdükdən sonra əmr etdi:

– Köhnə fərraşı bura çağır!

Usta Bəxtiyar hələ də saraydan getmək istəməyən köhnə fərraşı çağırdı. Hər ikisi padşahın hüzurunda əl bağlayıb dayandı. Köhnə fərraş elə düşünürdü ki, padşah onun fərraşlığını özünə verəcək, ona görə də

qaşqabağı açıq idi. Padşah Usta Bəxtiyara gözləmədiyi halda əmr etdi:

– Fərraş, vur bu nadürüstün boynunu!

Usta Bəxtiyarın gözlərinə qaranlıq çökdü, nə edəcəyini bilmədi. Köhnə fərraş taxtın ayağına qapanıb ağlamağa, yalvarmağa başladı. Padşah Usta Bəxtiyara qəzəblənib qışqırdı:

– Gədə, sənə demirəm vur bunun boynunu!

Ömründə bir adam öldürməmiş, günahsız qana batmamış Usta Bəxtiyar nə edəcəyini bilmirdi. Padşahı bir az da qəzəbləndirsəydi, öz başını kəsəcəkdi. Xəncərin isə tiyəsi yox idi. Ancaq iti ağlı onun köməyinə çatdı – o, vəziyyətdən belə çıxdı:

– Padşah sağ olsun, mənim bu xəncərimin bir xasiyyəti var: başı vurulan adam günahsız olanda tiyəsi yox olur. İndi görək bu köhnə fərraş necə adamdır.

Bəxtiyar bu sözləri deyib, xəncərin qəbzəsindən tutub dartdı. Qəbzə tiyəsiz idi. Bəxtiyar sevincək:

– Gördünüz, qibleyi-aləm, görünür, bu adam günahsız imiş, – dedi.

Padşahın əmri ilə Bəxtiyara təzə iti xəncər gətirdilər. Bu yolla padşah Bəxtiyarın kələyinin qabağını almaq istədi. Ancaq nə qədər çalışdı, o, xəncərə yaxın düşüb fərraşın başını vurmağa razılıq vermədi. Hövsələdən çıxan padşah axırda onu tövləyə saldırdı, ac-susuz saxladı. Üç gün sonra yenə onu hüzura çağırıb soruşdu:

– Hə, necəsən? Fərraşlığı qəbul edirsən, ya yox?

Usta Bəxtiyar:

– Yox, mən öz sənətimi istəyirəm, – dedi.

Padşah onu yenə tövləyə saldırdı. Padşah hər üç gündən bir onu çağırıb soruşdu. Bəxtiyar yenə həmin cavabı verdi.

Vəzir görürdü ki, Bəxtiyarın hərəkətləri onun birinci gün padşaha dediyi sözləri təsdiq edirdi. O, həqiqətən, özünü xoşbəxt bir adam hesab edirmiş. İndi isə heç bir qüvvə onu öz inadından, əvvəlki həyatına qovuşmaq arzusundan döndərə bilməyəcəkdir. Ancaq bunun sirrini yenə özü üçün aydın edə bilmirdi. Odur ki padşaha müraciətlə dedi:

– Qibleyi-aləm, bu kişi səhərdən axşamacan isti kürənin qabağında tər tökə-tökə çəkic vurmağı fərraşlıq kimi ali vəzifədən artıq tutur; burada, yəqin, bir sirr və hikmət vardır.

Padşah əmr etdi, dəmirçini gətirdilər. O, həmişəki kimi başını yerə dikib durdu. Padşah soruşdu:

– A kişi, de görüm, fərraş olursan, yoxsa yox?

Usta Bəxtiyar cavab verməyib getməyə başladı. Padşah soruşdu:

– Gədə, hara?

Dəmirçi cavab verdi:

– Padşah sağ olsun, yenə tövləyə.

Dəmirçinin bu hərəkəti padşahı daha da qəzəbləndirdi. O, hirsini boğaraq soruşdu:

– Gədə, sən bu dəmirçilikdən neçün əl çəkmək istəmirsən? Burada, yəqin, bir sirr var. O sirri gərək mənə açasan.

Dəmirçi bir qədər düşündükdən sonra cavab verdi:

– Qibleyi-aləm, burada elə bir çətin şey yoxdur. Sirri açaram, amma bir şərtlə.

– Şərtin nədir?

– Məni azad edib öz sənətimi işlətməyə razı olsanız, deyərəm.

Padşah söz verdi. Usta Bəxtiyar belə başladı:

– Atam kasıb bir kişi idi. Palçıq daşıyıb qazandığı qəpik-quruşla ailəsini dolandırırdı. Məndən başqa atamın dörd oğlu, iki qızı var idi. Anam da varlıların evində təndirə çörək yapır, paltar yuyurdu. Külfətimiz çox olduğuna görə məşəqqətlə yaşayırdıq. Atamın böyük oğlu mən idim. On beş yaşına çatanda atam dilə gəlib: "Ay oğul, görürsən ki, məni oğul-uşaq basıb, sən böyük oğlansan, heç olmasa get işlə, sən də qazan, bəlkə, birtəhər yaşayaq", – dedi. Mən uşaqlıqdan işləməyi sevmirdim. Razı olmadım, atam acıqlandı, zornan məni çəkə-çəkə aparıb bir dülgərin yanında ayda üç quruşa şagird qoydu. İşləmək mənə hər cəzadan ağır gəlirdi. Usta dedi: "Qalx, o taxtaları gətir bura". Mənim gözlərimə qaranlıq çökdü. "Usta, qollarım ağrıyır, gətirə bilmərəm", – dedim. Usta mənə acıqla baxıb: "Oğlan, bəs ayda üç quruşu müftə alıb yemək istəyirsən? Get, tənbəl şagird mənə gərək deyil", – dedi. Sevinə-sevinə evə qayıtdım. Anam həyətdə paltar yuyurdu. Məni görüncə soruşdu: "Ay Əhməd, niyə qayıtdın?" Mən qaşqabağımı sallayıb, yerə otura-otura: "Usta dedi ki, get, mənə

şagird lazım deyil", – dedim. Anam başını bulaya-bulaya: "Sənin kimi tənbəl oğuldan bir kor qız yaxşıdır", – dedi. O gün atam da məni çox danladı. Səhər zornan aparıb məni bir bənnanın yanında şagird qoydu. Bənna mənə hər dəqiqə buyururdu: "Oğlan, durma, su gətir palçıq hazırla!" Bu iş mənə çox çətin görünürdü. Gözlərimi döyə-döyə: "Usta, mən palçıq hazırlamağı bacarmıram", – dedim. O mənə sərt-sərt baxıb: "Gədə, bəs bacarmırsan, müftə yeyib yatmağı bacarırsan?! Get, mənə tənbəl şagird gərək deyil!" – dedi. Ürəyim sakit oldu. İlan ağzından qurtaran qurbağa kimi sevinə-sevinə evə qayıtdım. Atam, anam nə qədər məni döydü, söydü, danladı, mən zəhməti, işi sevə bilmədim. Düz iki il yazıq atam məni hansı sənətə qoydu, hər birinə bir bəhanə gətirib qaçdım. Bizimlə qapı-qapıya bir dəmirçi olurdu. Onun bir qızı vardı. Adı Ceyran idi. Məndən üç-dörd yaş kiçik idi. Hər gün həyətdə bir yerdə oynayardıq. Tənbəlliyimi görüb o məni hər gün danlayırdı, hərdən mənə deyirdi: "Sən yaxşı oğlansan, hayıf ki, tənbəlsən. Tənbəl adam xoşbəxt olmaz, mənim sənə yazığım gəlir". Axırda mən bu qıza bir könüldən min könülə aşiq oldum. Bir gün fürsət tapıb fikrimi qıza açdım. "Ceyran, mənə gələrsənmi?" – dedim. Qız mənim sözümə gülüb: "Sənin kimi tənbəl, işsiz, sənətsiz oğlana hansı qız gələr?" – dedi. Elə bil başıma bir qazan qaynar su tökdülər. Bu söz məni çox bərk götürdü. Bir az özümə gələndən sonra yenə soruşdum: "Ceyran, bir sənət öyrənsəm necə?" O gülərək: "Tənbəlliyi atsan,

yaxşı sənət öyrənsən, gələrəm", – dedi. Şadlığımdan bilmirdim neyləyim. Atamın yanına gəlib: "Ata, dəmirçi olmaq istəyirəm, məni qonşumuz Həsən dayının yanına şagird qoy", – dedim. Ata-anamın qırışığı açıldı. Atam: "Çox yaxşı, oğlum, təki sən işlə!" – dedi. Sabahdan atam aparıb məni qonşumuz Həsən dayının dükanında şagird qoydu. Usta Həsən nə əmr elədi, o saat yerinə yetirirdim. Ustanın işləməyinə fikir verib öyrənməyə çalışırdım. Beş-altı ayda dəmirçiliyi öyrəndim. O qədər yaxşı öyrəndim ki, ustam ən çətin işləri mənə tapşırdı. Mən də canla-başla çalışıb o işi ustamdan da yaxşı qayırırdım. Həsən dayı bir gün əlimdə işlədiyim kotana baxıb: "Sağ ol, Əhməd! Sən gözəl usta olacaqsan! Çəkici istədiyin yerə vurursan, həm də məndən cəld işləyirsən", – dedi.

İşlədikcə öz sənətimə olan şövqüm o qədər artdı ki, yorulmaq nədir bilmirdim. Bunun sayəsində dəmirçilikdə şöhrət qazandım. Qayırdığım kotan, xış, bel, balta, dırmığı kəndlilərimiz alıb aparırdı. Çəkicimin altından çıxan hər şey mənə fərəh verirdi. Çünki Ceyran qıza evlənmək üçün yaxşı sənətkar olmağa söz vermişdim. Öz sənətimə və Ceyrana olan sevgim məni bəxtiyar elədi. Sözün qısası, Ceyran qıza evlənib, yaxşı bir ailə qurdum. Məni xoşbəxt yaşadan bu iki şeydir: biri sənətim, biri də məhəbbət.

Bəxtiyar öz söhbətinə belə yekun vurdu:

– Padşah, məni bu iki sevgilimdən ayırma, mən bunlarsız yaşaya bilmərəm!

BOSTANÇI

Yayın üzüm, əncir bişirən qızğın günlərindən biri idi. Günəş göydən qum üzərinə alov saçdıqca yer qorlu külə dönür, istidən nəfəs almaq olmurdu. Zəhra qarı istidən qaçıb bir əncir ağacı kölgəsində uzandı. Bir az sonra yuxuya getdi. Oyandığı zaman günəş yavaş-yavaş əyilirdi. Yatdığı yerdən qalxıb oturmaq istəyirdi ki, sinəsində soyuq bir şeyin hərəkət etdiyini duydu. Tez əlini sinəsinə aparıb onun nə olduğunu bilməyə tələsdi. Əli köksü üzərində qıvrılıb yatmış ilana dəyər-dəyməz: "Vay, ilan!" – deyə dəli kimi bağırdı və həyəcanlı halda sinəsi ilə ilanı yerə atmaq istədi. Ancaq ilan da vaxtında öz işini görmüşdü. Zəhra qarı oyananda o da oyanmış, onun qışqırığı ilə ilanın sancıb qaçması bir olmuşdu.

Balaca Səməd nənəsinin bağırtısını eşidincə əvvəlcə qorxub dayandı, sonra bir az özünə ürək-dirək verib, irəli gəldi. Bu zaman ayaqları ucundan bir ilan fışıltı ilə qaçıb yox oldu. Səməd onu görüncə qaça-qaça gəlib evdəkiləri xəbərdar etdi.

– Ana, ana, nənəmi ilan yedi.

Hamı bağa qaçdı. Zəhra qarı köksünü tutub çığırır və ağrıdan uşaq kimi ağlayırdı. Ailə üzvləri dərin həyəcan içində idi. Kərim kişi tez həkim çağırmağa getdi. Arvad-uşaq bir-birinə qarışmışdı. İlan qarının döşündən vurmuşdu. Gəlini Zinyət dəsmal ilə

qarının döşünü bərk sıxıb bağladı və ilan vuran yerə qatıq sürtdü.

İndi hamı səbirsizliklə həkimi gözləyirdi. Nəhayət, həkim gəldi. Təcili yardım göstərib, yazıq qarının bədənini bir neçə yerdən çərtdikdən sonra getdi. O bir də iki saatdan sonra gələcəyini bildirdi.

Üç gün keçmədi, Zəhra qarı sağalıb ayağa qalxdı.

Bu hadisədən sonra Kərim kişi nəvələri Səməd ilə Zibanı bağ-bostan tərəfə buraxmadı. İlanları tələf etmək üçün iki kirpi tapıb bostana atdı.

Bir gün Ziba əncir dərirkən gördü ki, kirpi bir ilanın quyruğunu ağzına salıb çeynəyir. İlan çırpınır, quyruğu üstə qalxıb, özünü gah yerə, gah da kirpinin tikanlarına çırpır. Tikanlar onun cəmdəyinə batıb parçalayır.

Ziba sevinə-sevinə evə qaçıb: "Ana, ana! Tez gəlin, kirpimiz ilan yeyir", – deyə evdəkiləri çağırdı.

Hamı bağa qaçdı. Kirpinin ilan yediyinə tamaşa etdilər.

Ziba soruşdu:

– Ana, nə üçün ilan kirpini çalmır?

Zibaya babası Kərim kişi cavab verdi:

– Qızım, baxsana, kirpi ilanın quyruğundan tutub öz başını içəri çəkibdir. İlan onun harasından vursun? O, istədiyi qədər qoy özünü kirpinin tikanlarına çırpsın, daha da bədəni parçalanıb əziləcək. Kirpi öz işindədir. O, içəridən xımır-xımır yeyir.

Bu zaman sonuncu dəfə olaraq ilan başını qaldırıb dikəldi və canının ağrısından özünü kirpinin üstünə

çırpdı. Bir az sonra quru ağac kimi dümdüz yerə sərildi. Səməd əlindəki ağacla ilanın başını əzə-əzə:

– Nənəmi sənmi yemişdin? – deyə ilanı öldürdü.

O gün uşaqlar üçün toy-bayram idi. Kirpilər onların gözündə böyümüşdü.

Kərim kişinin sənəti dəmirçilik idi. Onun oğlu Bahadır sənət məktəbində çilingərlik öyrənib zavoda düzələndən sonra atasının qocalığını nəzərə alaraq, onu işləməyə qoymamışdı. Bundan sonra o, ata-baba bağında təsərrüfat işləri ilə məşğul oldu. Uşaqlıqdan ata-babasından görüb öyrəndiklərini təsərrüfatına tətbiq etdi. Çox çəkmədi ki, Kərim kişi bağ-bostan işlərinin bilicisi kimi məşhur oldu. Onun bostan məhsullarının, xüsusən qovun-qarpızının tərifi dillərdə söylənilirdi.

Bostanın oğlan çağı idi. Göy tağlar hər tərəfə qol-budaq atmışdı. Tağların yaşıl yarpaqları arasından görünən qovun-qarpız insana fərəh verir və göy çəməndə sakit-sakit yan-yana otlayan quzu sürüsünü xatırladırdı.

Bostanın qovun-qarpız hissəsi Kərim kişinin ən çox əmək sərf etdiyi və ən çox sevdiyi hissə idi. Hər gün yetişmiş qovun-qarpızı dərdiyi zaman onları bir-bir əlində oynadaraq, bir neçə saniyə baxdıqdan sonra fərəhlə yavaşca yerə qoyardı.

Bir gün bostanı gəzərkən məhsulun bir neçəsini parçalanmış və bir tərəfi yeyilmiş gördü. Kərim kişi parçalanmış qovun-qarpızı dərib əlində baxarkən qaşlarını çataraq, söylənməyə başladı.

Bahadır işdən qayıtmışdı. Atasının bostanda olduğunu bilib, oğlu Səməd və qızı Ziba ilə bərabər atasının yanına gəldi. Kərim onları görüncə parçalanmış qovun-qarpızı göstərib:

– Oğlum, görürsən? Ən yaxşılarını puç eləyiblər, – deyə şikayətləndi. Bahadırın gümanı uşaqlara gəldi.

– Ata, yoxsa nəvələrinin işidir?

Uşaqlar bir ağızdan dedilər:

– Baba, biz bostana heç ayaq basmırıq.

Kərim kişi bir an fikirləşib dedi:

– Bostanda ən şirin qovun-qarpızı çaqqal yeyər.

Bahadır zarafatla:

– Canın sağ olsun, qovun-qarpızdan qoy çaqqallar da yeyib, sənin canına dua eləsinlər.

– Yox, Bahadır, elə demə, zəhmətimizlə şişib öküzə dönən müftəxorları biz ləğv elədik. Bu müftəxorları da ləğv etmək lazımdır!

Kərim kişi o gecə yatmadı. Tüfəngini götürüb, bostanın yaxınlığındakı böyük əncir ağacı altında uzandı. Altına bir çuval saldı, yanına yoğun bir ağac qoydu.

Aydınlıq gecə idi. Bostanın içi gündüz kimi işıq idi. Çox gözlədi. Neçə dəfə çubuğunu doldurub çəkdi. Səs-səmir eşidilmədi. Yerindən qalxıb bostanı başdan-başa dolaşdı, bir şey görməyib, yenə geri döndü və ağac altında çuvalın üstündə uzandı.

Hava sakit və durğun idi. Bütün mövcudat dadlı yuxuya dalmış olduğundan ortalığa dilsiz bir sükut

çökmüşdü. Yalnız göydə oynayan ulduzlar, yerdə əyyaş cırcıramalar oyaq idi. Mürgüləyən təbiət Kərim kişiyə layla çaldığından o da başını ağacın gövdəsinə dayayıb cırcıramaların yeknəsəq və ahəngsiz nəğmələrinə dalmışdı. Bu aralıq səs eşidildi. Bostançı tez gözlərini açıb oturdu və tüfəngini götürüb sıx və iri əncir yarpaqları arasından diqqətlə səs gələn tərəfə baxdı. Bir şey görmədi. Ancaq eşitdiyi səsdən Kərim kişi bostana heyvan gəldiyini hiss etmişdi. İndi onun nə heyvan olduğunu və harada durduğunu öyrənmək istəyirdi. O, gözlərini bostana dikib aramsız gözlərkən nə gördü? Bir tülkü əncir ağacı yanında çömbəlib oturmuş, yaxında adam olub-olmadığını bilmək üçün tez-tez havanı iyləyir və əli ilə arabir yuvarlaq bir şeyi tərpədir. Kərim kişi diqqətlə baxıb gördü ki, tülkünün oynatdığı kirpidir. Bundan bir şey anlamadı. O elə bildi ki, tülkü kirpi ilə oynayır. İşin sonunu maraq içində gözləyib dururdu.

Tülkü kirpini yuvarlaya-yuvarlaya əncir ağacından uzaqlaşdırdı, arxası üstünə çevirdi. Bir az marıtdayıb ona baxdıqdan sonra ağzını kirpiyə tərəf uzadıb yenə tez geri çəkildi. Kərim kişi içində gülərək:

– Sənə tülkü deyərlərsə, ona da kirpi deyərlər. Tikanlardan özünə elə hasar çəkməyib ki, onu yeyə biləsən, – dedi.

Tülkü kirpinin başı üzərində durub, başını gizlədiyi yerə ağzından damla-damla su axırdı. Kərim kişi ürəyində: "Dayan, görək nə edəcək?" – deyə

düşündü. Kirpinin nəfəsi tutulmuşdu: çox çəkmədi ki, başını çıxartdı. Bunu görcək tülkü dərhal onun başını ağzına salıb çeynəməyə başladı. Tikanlar artıq onu qorxutmurdu. Çünki kirpi ayaqlarını uzadıb tikansız, yumşaq qarnını açıq buraxmışdı. Kərim tülkünün hiyləsini ancaq indi anladı, əvvəldən tülkünü öldürmədiyinə peşman oldu. Tez nişan alıb tüfənglə vurdu. Tülkü dərhal yerə sərildi. Kərim kişi tülkünün yanına gəlib dərisini soydu.

Bu aralıq yenə səs eşidildi. Bostançı tez öz yerinə çəkilib durdu. O bilirdi ki, yer-yemişi parçalayan başqa heyvandır. Kərim ziyançı oğrunu tutmaq istəyirdi. Əncir ağacının yarpaqları arasından dörd gözlə bostana baxırdı. O bir şey görmürdü. Ancaq bir az uzaqda "trap, trup" səsi eşidildi. Bu, kiçik heyvan ayaqlarının səsi idi. Səs getdikcə ona yaxınlaşırdı. O bir də diqqətlə baxdı. İki dovşan iri qulaqlarını şəkləyib bostanın içində dolaşırdı. Onlar arabir iki ayaqları üstündə qalxıb ətrafı yoxlayır, sonra tağların arasında atıla-atıla gəzirdilər.

Kərim kişi oğruları tapmışdı. Onun qəlbi sakit-sakit çırpınırdı və dovşanları tutmaq yolunu düşünürdü. Bostan oğruları qarpız, qovunları qoxlaya-qoxlaya keçirdi. Hər ikisi bir tağ yanında durdu, qorxaq baxışlarla ətrafı süzdükdən sonra iri bir qarpızı yeməyə başladılar. Kərimin səbri tükənmişdi. Dovşanın qorxaq heyvan olduğunu o çox yaxşı bilirdi; onlar bərk səs eşitdikləri zaman qorxudan

durduğu yerə sıxılıb qalır. Kərim tüfəngi götürüb dovşanları nişan aldı. Tüfəng açılınca çuvalı götürüb onlara tərəf yüyürdü. Dovşanlar bir-birinə yaxın olduğundan seçmələr dovşanların ayaqlarını yaralamışdı. Kərim asanlıqla dovşanları tutub çuvala saldı.

O artıq vəzifəsini bitirmişdi. Çuvalı arxasına atıb evinə getdi, çuvalı bir bucağa qoyub yatdı.

Səhər Ziba Kərim kişidən əvvəl oyanmışdı. Dovşanların çuval içində atılıb-düşdüklərini görüncə qardaşını səslədi:

– Səməd, Səməd, bura gəl! Çuvalın içində bax gör babam nə gətirib.

Səməd gəlib əli ilə çuvalı yoxladı və tez əlini çəkib:

– Dovşandır, dovşandır! – deyə sevincindən bağırdı. O elə çığırdı ki, səsinə Kərim kişi yuxudan oyandı. Başını yastıqdan qaldırıb:

– Ey, uşaqlar! Əl vurmayın, qaçırarsınız, – dedi.

Səməd babasının boynuna sarıldı.

– Babacan, bunları bizə ver, saxlayaq.

Kərim kişi:

– Yox, quzum, bunlar bostan oğrusudur. Həm də yaralıdırlar, bu gün anan bunların ətindən dadlı yemək bişirər, yeyərik, – dedi.

Söhbətə işə getməyə hazırlaşan Bahadır qarışdı. O gülə-gülə:

– Yenə nə bişirib yeyirsiniz? – deyə zarafatla soruşdu. Səməd tez çuvalı göstərib dedi:

– Bax bu dovşanları...

– Gecə tüfəng atılanda mən oyaq idim, bildim ki, oğruları tutmusan, – deyə Bahadır fərəhlə atasına baxdı.

Kərim kişi yerindən qalxıb:

– Hələ ondan əvvəl bir tülkü vurmuşam, – deyə yastığının yanından tülkü dərisini götürüb, ortalığa atdı. Hamı heyrət içində dəriyə baxdı.

Uşaqlar sevindiklərindən sıçrayırdı. Bircə Kərim kişi sevinmir, nəyi isə düşünürdü. Oğlunun ona baxdığını görüb dedi:

– Bahadır, bu tülkü gecə mənə bir dağ çəkib ki...

– Necə?

– Zalım, kirpini yedi.

– Kirpini yedi? Necə yedi?

– Mən heç inanmadım ki, kirpini o yeyə bilsin. Gözüm baxa-baxa onu elə hiylə ilə öldürüb yedi ki, lap matım çəkildi.

Səməd ağlamsınaraq soruşdu:

– Baba, demək, kirpimiz öldü, eləmi?

– Öldü, bala, öldü! – deyə Kərim kişi kirpinin ölümünə heyifsiləndi və gecəki hadisələri bir-bir nəvələrinə nağıl etdi.

ÜÇ İT

Laçın bacısı Tərlan ilə həyət bağçasının yanında oturub səssizcə beşdaş oynayırdı. Oyunu bu dəfə Laçın qazanmışdı. Tərlan əlini yerə qoyur, Laçın daşı havaya atıb Tərlanın əlini əli ilə vurduqdan sonra daşı tez havada tuturdu. Tərlan əlini çəkərək dedi:

– Ay insafsız, mən səni udanda belə bərk vururdum?

Artırmanın pəncərəsindən onlara tamaşa edən Ballı nənə özünü saxlaya bilməyib:

– Bacı ürəyi yumşaq olar, – deyə səsləndi.

Bir saatdan bəri Tərlanın yanında uzanıb, başını qolları üzərinə qoyub dincələn Alabula uşaqların səsini eşidincə ayağa qalxdı. O oynamaq və əylənmək istəyirdi. Odur ki Laçına qısılıb uzanmış Toplana yanaşaraq onun ətrafında atılıb-düşməyə, əli ilə toxunaraq onu oyuna çağırmağa başladı. Toplan başını qaldırmayıb acıqlı-acıqlı ona baxır və arabir mırıldanırdı. Alabula əl çəkməyib oynamaqda davam edirdi.

İtin inadkarlığına dözməyən Toplan birdən atılıb onu dişlədi. Alabula quyruğunu sallayıb vəngildəyə-vəngildəyə Laçına sarı qaçdı və ağzı ilə Toplanın dişlədiyi yeri yalamağa başladı. Laçın əlini Alabulanın başına çəkərək:

– Alabula, Alabula, ağlama, – deyə onu oxşadı. Alabula onun qarşısında atılıb-düşür, iki ayağı üzərinə qalxaraq, əlləri ilə onu qucaqlayır, yalayır və yalmanırdı.

Tərlan Laçına acıqlı səslə:

– Ey, mənim itimə sataşma! – dedi.

Laçın Toplana baxa-baxa Alabulanı oxşamaqda davam edir, Toplan da altdan-yuxarı ona baxaraq mırıldanırdı. Toplan birdən atılıb Alabulanı yenə dişlədi. Alabula quyruğunu sallayıb vəngildəyə-vəngildəyə qaçdı. Tərlan bu dəfə acıqlandı:

– Sən bu qara meymuna bax, adı da it, özü də itdir. Qapmaqdan başqa bir şey bacarmır.

– Bax sənin itin mənim itimdən necə qorxur! – deyə Laçın özünə təskinlik verdi.

– Onun nəyindən qorxacaq, pişik boyundanmı? Alabula pəncəsini salsa, altında əzilər.

– Boyu balaca olduğuna nə baxırsan, sən onun hünərinə bax.

– Sən də bu qara meymununu bu qədər öymə.

– Bəs nə üçün ondan qaçır?

– Mənim itim balacadır. Toplan qocadır. Ona hörmət saxlayır. Sənin itin paxıldır. Nənəm, ya sən Alabulaya mehribanlıq edəndə az qalır Alabulanı dağıtsın.

– O da etibardan və sahibinə olan sədaqətdəndir. Toplan nənəm ilə məni çox sevir.

– O, paxıldır, özünü hamıdan çox sevir...

Toplan pişikdən böyük, zil qara, əsəbi və qoca bir it idi. Hürəndə səsi xırıldayırdı. Evdə Ballı nənədən və Laçından başqa kimsəni sevməz və itlərlə oynamaqdan xoşlanmazdı. Nəşəsi yerində olduğu zaman

Alabula onu həvəsləndirirkən arabir onunla bir az oynaşardı; başqa zamanlar onu dişləyib qovardı.

Alabula iki Toplan boyda ala-bula bir it idi. Ona görə də ona Alabula ad qoymuşdular...

Bacı-qardaş mübahisəni davam etdirirdi. Elə bu zaman Laçıngilin qonşuları Zəfərin iti Çənbər həyətin o başında göründü. Alabula onu görüncə qaçıb qarşısında atılıb-düşməyə başladı. Laçın istehza ilə Tərlana:

– Sənin itin yaltaqdır, hamıya quyruq bulayır, – dedi.

– Yox, mənim itim mehribandır, hamıya məhəbbət bəsləyir.

Alabula Çənbərin qarşısını kəsərək min bir oyun çıxarır və onunla oynamaq istəyirdi. Çənbər isə sakit durub acıqlı-acıqlı ona baxırdı. Alabula atılıb-düşməkdə davam edərkən Çənbər acıqlanıb onu dişlədi, Alabula yenə quyruğunu sallayıb zingildəyə-zingildəyə qaçdı. Laçın istehza ilə:

– Sənin itin qorxaqdır, qorxaq, – deyə bərkdən güldü.

Çənbər irigövdəli, uzun tüklü, boz bir it idi. Qapıları həyət darvazasının yanında olduğundan çox zaman darvaza ağzında uzanıb səssiz durar və arabir küçədən keçənlərə hürərdi. Hər gün bir-iki dəfə ağır addımlarla həyətin o başındakı bostana baş çəkmək adəti idi. Bostanda qonşu çəpərin yanında bir az gəzdikdən sonra evə qayıdardı.

Toplanın Çənbərdən xoşu gəlməzdi. Onu nə evlərinə yaxın gəlməyə, nə də həyətdən keçməyə qoyardı. Çənbər Alabulanı dişləyib yola saldıqdan sonra yenə ağır addımlarla, etinasız, bostana tərəf getmək istərkən Toplan birdən sıçrayıb onun qarşısını kəsdi və uzaqdan ona hürməyə başladı. Çənbər etinasız dayanıb durdu. Toplan hürməkdə davam etdi. Çənbər arxasını ona çevirib quyruğunun üstündə oturdu. Toplan onun qürurunu həzm edə bilməyib hürə-hürə ona yaxınlaşdı. Özü hiss etmədən o qədər yaxınlaşmışdı ki, o, indi Çənbərin lap qulağı ucunda hürürdü. Çənbər birdən dönüb Toplanı ayaqları altına aldı. Toplan Çənbərin pəncəsi altında zingildəməyə başladı. Uşaqlar zor-güc Toplanı Çənbərin əlindən aldılar, Laçın daş ilə Çənbəri vurarkən Zəfər gəldi.

– Ey, mənim itimi niyə vurursan? – deyə Laçına acıqlandı.

– O mənim itimi niyə dişləyir?

– Necə dişləməsin, yazığı öz həyətində gəzməyə qoymur, belə də iş olar?

Ballı nənə onların səsini eşidib gəldi.

– Siz yenə it üstündə vuruşursunuz?

– Nənə, sizin bu Toplan mənim itimə göz verir, işıq vermir. Mən Toplanı vurmaqdansa, Laçın mənim itimi daş ilə vurur.

– İt üstündə dalaşmayın, hamısı sizin itinizdir... Laçın qələt eləyir.

Tərlan söhbətə qarışdı:

– Onda gərək mən hər gün Toplanı da döyəm, Çənbəri də. Çünki onlar mənim itimi hər gün dişləyirlər.

Ballı nənə gülə-gülə:

– Sənin itin hamısından yaxşıdır, ona görə səsin çıxmır... Dalaşmayın!

Ballı nənə gedincə Laçın əli ilə Toplanın başını oxşadı. Elə bu zaman Məstan pişik göründü. Alabula məstanı görüncə yanına qaçdı. Məstan özünü yığışdırıb durdu. Alabula yaxınlaşınca Məstan ondan əvvəl itin üstünə atıldı. Oyun başlandı. Onlar bir-birini yıxır, oynaşırdılar. Məstan birdən sıçrayıb qaçdı, Alabula da onun arxasınca qaçıb onu tutdu. Yenidən oynaşmağa, bir-birini yalandan dişləməyə, didməyə başladılar. Bu dəfə Alabula qaçdı, Məstan onu qovmalı oldu. Oyun yenidən başlandı. Tərlan sevinc dolu gözlərini bu mənzərədən çəkmirdi.

– Mənim itimə baxın, Məstan ilə görün necə oynaşır!

Laçın istehza ilə dedi:

– O da bir növ pişikdir, pişik pişik ilə oynar.

– Mənim itim sahibinə bənzəyir, hamıya mehribandır...

– Mehriban deyil, yaltaqdır, qorxaqdır.

– Ha, qorxaqdır, həyətə yad adam, yad it gələndə hamıdan çox mənim itim hürür, itləri qovub həyətdən qaçırır.

– O da qorxaqlıqdandır...

Zəfər bir az uzaqda quyruğu üstündə oturub onlara tamaşa edən Çənbərə baxdı. Sonra gözləri bağça yanında uzanmış Toplana sataşdı.

– Nə əcəb Toplanın səsi çıxmır, – dedi.

Zəfər sözünü qurtarmamışdı ki, elə bil Toplana xəbər oldu, yerindən sıçrayıb Çənbərə tərəf qaçdı.

Uzaqdan əsəbi və acıqlı səslə ona hürməyə başladı. Tərlan gülə-gülə:

– Zəfər, gözün dəydi. İndi yenə Çənbər Toplanı ağladıb yola salacaq, – dedi.

Laçın:

– Toplan, Toplan! – deyə onu çox çağırdı. Toplan gəlməyib daha da bərkdən hürməyə başladı.

Ballı nənə eyvandan səsləndi:

– Ay uşaqlar, o iti yenə niyə hürdürürsünüz?

– Nənəcan, Çənbərə hürür.

– Çənbər yenə sərhədi keçib, ona görə hürür.

– Yazıqdır, çox hürməyə qoymayın!..

– İstədiyi qədər hürsün, Çənbərin heç bir tükü də yerindən qımıldanmır, – deyə Zəfər astadan dilləndi.

Çənbər, adəti üzrə, arxasını Toplana çevirib etinasız durur, Toplan da boğuq əsəbi səsi ilə şiddətlə hürməkdə davam edir, getdikcə səsindəki xırıltı artırdı. Birdən-birə Toplanın səsi boğuldu. Qızdırmalı kimi titrəyərək, səssiz yerə yıxıldı.

– Nənə, nənə, Toplan öldü, – deyə Laçın həyəcanla çığırdı. Uşaqlar bir anda itin ətrafını alıb onu

huşa gətirməyə çalışdılar. Ballı nənə əlində bir kasa su gəldi. Suyu Toplanın ağzına tökdü və əli ilə yavaş-yavaş onu tərpətməyə başladı. Toplan ayılmırdı. Laçın gözləri dolmuş halda Çənbərə acıqlı-acıqlı baxıb:

– Mənim Toplanım ölsə, sənin gününü qara gətirəcəyəm, – dedi. Sonra yerdən bir daş götürüb Çənbəri vurmaq istərkən Zəfər onu tutdu. Əlindən daşı alıb yerə atdı. Ballı nənə Laçına acıqlanıb:

– Ay oğul, – dedi, – ataların sözüdür: "İtə hörmət edərlər, yiyəsinin xətrinə". Zəfər sənin məktəb yoldaşın, yaxın dostun və yaxın qonşundur. Onun itini vurmaq özünü vurmaqdır. Bir də Çənbərdə nə təqsir, təqsir Toplandadır ki, ona hürür.

Bu zaman Toplan başını qaldırıb gözlərini açdı. Laçın sevincək bağırdı:

– İtim ayıldı... İtim ayıldı.

Laçın yerə çömələb: "Toplanım, Toplanım!" – deyə onun başını oxşamağa başladı. Ballı nənə yerə oturub Toplanı qucağına aldı. Toplan zingildəyə-zingildəyə onun əllərini yalayırdı. Ballı Tərlana:

– Qızım, itin qabına süd tök, içinə çörək doğra, gətir yesin, – dedi.

Məstan oynamaqdan yorulmuşdu. Alabulanın əlindən qurtulub tez bir ağaca dırmandı. Alabula aşağıdan yuxarı baxaraq, ona hürə-hürə çox atılıb-düşdü, Məstan aşağı enmədi. Alabula yığıncağa tərəf qaçdı. Tərlan əlində itin qabı gəldi. Ballı nənə qabı Toplanın qabağında yerə qoydu. Toplan ağzını

qaba uzadar-uzatmaz Alabula başı ilə onu itələyib südlü çörəyi acgözlüklə yeməyə başladı. Tərlan ayağı ilə Alabulanı itələdi. Alabula yenə yeməyə soxuldu. Toplan bir an səssiz durub ona baxdı, sonra Ballı nənənin qucağına atılıb oturdu. Laçın əlini onun başına çəkərək:

– Toplan nənəmi hamıdan çox sevir, – dedi.

Ballı nənə Toplanı oxşayaraq söylədi:

– Bilirsinizmi, o məni niyə çox sevir? Qulaq asın, danışım, bizim yaxın tanışlardan birinin qapısında cins bir it yaşayırdı. Bu itdə çox adamın gözü var idi. Ona yüz manat verənlər də olmuşdu, yiyəsi satmırdı. Günlərin birində bu it üç küçük doğdu. Küçüklərin gözü açılmamış mən gedib bu Toplanı gətirdim, onu süd ilə bəsləyib böyütdüm. Yazıq, ana südü əmmədiyindən, ana üzü, ana məhəbbəti görmədiyindən belə sərtdir, soyuqdur.

Bu söhbət uşaqların çox xoşuna gəldi. Onların hətta Toplana ürəkləri də yandı. Tərlanı öz Alabulasının da tərcümeyi-halı maraqlandırırdı. Odur ki fürsətdən istifadə edib nənəsindən onun haqqında da danışmağı xahiş etdi. Öz nəvələri və uşaqlarla söhbəti çox sevən Ballı nənə Tərlanın xahişini məmnuniyyətlə qəbul etdi:

– Soyuq, boranlı qış günü idi. Artırmanın bir bucağında Toplanın altına köhnə palaz salmışdıq, orada uzanmışdı. Bir də gördük ki, həyətə bir küçük girdi. Toplan onu görüncə qulaqlarını şəkləyib həyətə

qaçdı. Küçük ilə bir az burunlaşdı, qoxulaşdı, sonra arxasına salıb onu artırmaya, öz evinə gətirdi və öz palazının üstündə ona yer verdi. Hər ikisi uzanıb, bir-birini yalayırdı. Toplan onu evinə qonaq gətirəndən sonra mən onu qova bilərdimmi? O gündən bu it də bizim evdə qaldı, adını Alabula qoyduq. Mən ona çörək verdim, yedi, Toplan çörəyə ağzını da uzatmadı.

Ballı nənə burada söhbətini kəsib, onu diqqətlə dinləyən uşaqlara baxdı. Sonra Toplanı oxşayaraq, sözünə davam etdi:

– O gündən Toplan Alabulaya iki şeyi qadağan etmişdir: birinci, onu otağa girməyə qoymaz, Alabula başını qapıdan içəri uzadınca onu dişləyib qovur. İkinci də, mən əlimi Alabulanın başına çəkib mehribanlıq edəndə özündən çıxır, tez üstünə atılıb onu dişləyir.

– Ha, görürsənmi, mənim itim necə qonaqsevən və mərhəmətlidir! Bəs sən deyirsən ki, paxıldır, özünü sevəndir, – deyə Laçın məmnun halda bacısı Tərlana sarı döndü.

– Sən də bildinmi mənim itim Toplana nə üçün hörmət edir? Bir qoca olduğuna görə, bir də yaxşılığı unutmur, – deyə Tərlan da qardaşının sözünü cavabsız buraxmadı.

İndi ki söhbət belə başlanmışdı, onu sona çatdırmaq lazım idi. Axı Zəfər də öz Çənbəri haqqında yaxşı sözlər eşitmək istəyirdi. Onun ürəyini incitmək

olmazdı. Bunu Ballı nənə başa düşürdü. Odur ki heç kəsin xahişini gözləmədən dedi:

– İndi də sizə Çənbərdən danışacağam.

Zəfərin üz-gözü güldü. Ballı nənə onun lap ürəyindən xəbər vermişdi.

– Zəfərin Çənbəri bizim bostanın dalındakı evdə yaşayan bir aqronomun iti idi. O, arabir Çənbəri də götürüb ova gedərdi. Günlərin birində aqronoma Bakıda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində bir iş verdilər. Aqronom ailəsini də yığışdırıb Bakıya getdi və bu iti Zəfərgilin ailəsinə tapşırdı. Çənbər üç gün ac, susuz, köhnə evlərinin qapısında ulayıb yiyəsini çağırdı. Zəfərin atası nə qədər çalışdı, onu öz evlərinə gətirə bilmədi. Çarələri kəsilib ona hər gün yemək aparırdılar. İt nə yeməyi qəbul edir, nə də onları yaxın qoyurdu. Ancaq bu üç gündə Çənbər az-çox Zəfərgilə isnişmişdi. Dördüncü gün o evə başqa ailə köçməli idi. Çənbər özünü yırtıb heç kəsi həyətə buraxmırdı. Odur ki Zəfərin atası dördüncü günü Çənbərin boynuna ip bağlayıb onu pişim-pişimlə öz qapılarına gətirdi. O gündən bu itin üz-gözü gülmür, qaşqabağı açılmır. O hər gün gedib bizim bostanın çəpərinin yanında durub öz köhnə evlərinə baxır, yenə qəmli-qəmli qayıdıb gəlir.

– Aha, bu onun üçün hər gün sallana-sallana bostana gedirmiş!..

– Bu itləri yaxşı tanıdınızmı? İndi sizdən bir xahişim var.

– Nədir, nənəcan, nədir?

– Sənin-mənim sözünü buraxın, üç yoldaşsınız, üç itiniz var, bu üç iti öz itiniz kimi sevin, ayrı-seçkilik olmasın.

– Mən razıyam, nənəcan.

– Mən də razıyam.

– Mən də razıyam, mən də.

– Mərhəba, balalarım, bax belə!..

MEŞƏ GÖZƏTÇİSİ

Yenikənd gündən-günə gözəlləşirdi. Yaradan, işlək əllər gecə-gündüz çalışıb onu nümunəvi bir kolxoz kəndinə çevirmişdi: yeni küçələr salınmış, sıra ilə təzə evlər tikilmiş, ağaclar əkilmişdi. Hər tərəfdən onu qucaqlamış olan böyük sovxoz bağları, əkin, bostan yerləri və ucu-bucağı görünməyən qalın meşələr onun gözəlliyini daha da artırırdı.

Yayın məhsuldar çağı idi. Meyvələr yetişmiş olduğundan Yenikəndi şimaldan qoynuna almış yaşıl meşə öz geniş süfrəsini açıb qonaqların yolunu gözləyirdi.

Hər gün dəstə-dəstə arvad-uşaq meşəyə fındıq, zoğal, moruq dərməyə gedirdi. Meşə keşikçisi Sadıq əmi gələnlərin qabağını kəsib deyirdi:

– Bura baxın, meyvə dərməyinizə sözüm yoxdur, ancaq bir budaq qırılsa, məndən inciməyin.

Bu zamanlar qoca keşikçinin əsəbi hallar keçirdiyi günlər idi. Budaq qırmasınlar, ağac kəsməsinlər deyə onun gözü dörd idi.

O gün bir uşaq meyvə yığırkən üstü zoğal ilə dolu böyük bir şaxəni qırmışdı. Budaq sındırmaq, icazəsiz ağac kəsmək Sadıq əmiyə onu təhqir etməkdən də ağır gəlirdi. O, yerə enmiş iri ağac budağına nəzər saldıqdan sonra uşağı bərk danladı. Sadıq əminin çox qəzəbləndiyini görən uşağın anası Sənəm xala onu sakit etməyə çalışdı:

– Sadıq əmi, Xəlil elə uşaq deyil, bilməyib, daha sındırmaz.

Sadıq əmi onu acıqlı-acıqlı süzərək:

– Sən bilirsən ki, bu ilin gələn ili də var, – dedi, – hər gələn bir şaxə qırsa, axırı nə olar? Mən buna yol verməræm. Bir də belə etsə, onu sənlə birlikdə meşəyə buraxmayacağam.

Sadıq əmi ortaboylu, üzü ətli, çıxıq yanaqları qırmızı, vücudu polad kimi möhkəm, sağlam bir kişi idi. O, cavanlığından qışda, yayda otaqda yatmazdı, açıq havanı çox sevərdi. Hər səhər soyuq suda çimməyə vərdiş etmişdi. Altmış yaşa dolduğuna baxmayaraq, bu vaxtadək onun ağır xəstələndiyini görən, eşidən olmamışdı. Qar düşdüyü zamanlarda da açıq eyvanında, kefi gələndə gecəni də meşədə yatardı. Meşə ona öz canından da əziz idi. Gecə-gündüz çalışır, yeni ağaclar əkir, meşənin içini bağ kimi təmizləyirdi. Meşə onun üçün hər şey idi.

Sadıq əmi yaxşı keşikçi, həm də mahir ovçu idi. Meşədə onun ən yaxın dostu quşlar olduğu kimi, ən böyük düşməni də quşları tələf edən, mal-qaraya soxulan canavar, tülkü, çaqqal, çölpişiyi və dovşan kimi ziyançı heyvanlar idi. Bunları gördümü, vurub öldürərdi. Bu işdə ona iri gövdəli, Qurdbasan adlı boz köpəyi də az kömək etmirdi. Küçük vaxtından saxlayıb onu elə öyrətmişdi ki, Sadıq əminin hər sözünü, hər hərəkətini başa düşürdü. Onun köməyi ilə Sadıq əmi vəhşi heyvanları qırıb tələf edir və

ovçular ittifaqından tez-tez mükafat alırdı. Sadıq əmi meşədə qurdun kökünü çoxdan kəsmişdi. Artıq kolxoz heyvanlarının da canı dincəlmişdi. Bir də buna görə kolxozçular Sadıq əmini çox sevir və ona böyük hörmət bəsləyirdi.

Qoca Mərdan kişi işini görüb qurtardıqdan sonra eşşəyini otlamaq üçün çox tez-tez naxır bulağının yanındakı çayırlıqda hörükləyirdi.

Axşam qaranlığı çökmüş, naxır kəndə qayıtmış, quşlar yuvalarına, toyuq, xoruz hinlərinə çəkilmişdi. Mərdan kişi kənd içində dostu Əkbər kişinin qapısı ağzında oturub söhbət etməkdən doymurdu. Söhbət Yenikəndin gündən-günə gözəlləşməsindən, Nazirlər Sovetinin qərarı ilə kəndin şimal tərəfində yeni salınacaq meşədən, Sadıq əminin meşələr üzərində çəkdiyi əməkdən düşmüşdü. Mərdan kişi deyirdi:

– Sağ olsun Sadıq əmi, kəndimizin bəzəyi olan bu meşəni göz bəbəyi kimi qoruyur.

Əkbər kişi də onun sözünü təsdiq etdi.

Söhbət uzanıb gedərkən eşşək Mərdanın yadına düşdü, tez ayağa qalxdı.

– Söhbət dananı qurda verər, gedib eşşəyi gətirim, – deyə dostu Əkbər ilə görüşüb getdi. O, çayırlığa çatdıqda alaqaranlıqda gözünə qara kölgələr göründü. Dayanıb diqqətlə baxdı: iki qurd eşşəyi yerə yıxıb yeyirdi. Əlində silah olmadığından yaxın getməyə qorxub, tez qayıdıb kəndə səs

saldı. Zəmidən yenicə qayıtmış kolxozçular it, silah götürüb gedincə qurdlar qaçmışdı.

Ertəsi gün bu səs kəndə yayılmışdı. Səhər naxır bulağı başına yığışan kolxozçular: "Sadıq əmi daha qocalıb, qurdlar yenə kəndə yol salıb; yazıq Mərdan kişinin eşşəyini dağıdıb yeyiblər", – deyə onun arxasınca söylənirdilər. Sadıq əmini yaxşı tanıyanlar: "Bu qurdlar meşədən gəlməyib, görəsən, haradan azıb kəndə daraşıbdır. Bir də, Sadıq əmi meşə keşikçisidir. Sənin eşşəyinə də keşik çəkməyəcək ha, mal sahibi öz malını özü saxlamalıdır. Buna Sadıq əmi neyləsin?" – deyə onu müdafiə edirdilər.

Deyişmə, söhbət getdikcə uzandı, deyişmənin qızğın çağında Sadıq əmi iki anaş, üç bala qurdun dərisini bir-birinə kəndirlə bağlayıb eşşəyin üstünə aşırmış olduğu halda gəldi. Bunu görən kolxozçulardan biri: "Ay sağ ol, Sadıq əmi, səni bizim kəndin üstündən əskik olmayasan. De görək, bu qurdları harada öldürdün?" – deyə ondan soruşdu.

Sadıq əmi, adəti üzrə, kiçik, qara gözlərini qıyaraq cavab verdi:

– Bu namərd qurdlar bu il haradansa azıb meşəyə giribdir. Meşədə ağac altında oturmuşdum, Qurdbasan da ayaqlarımın ucunda uzanmışdı. Birdən gözümə uzaqdan keçən iki kölgə ilişdi. Tez qalxıb diqqətlə baxdım. Gözlərimə inanmadım. Çünki çoxdan bu meşədə qurd görməmişəm. İti tez götürüb onların izinə düşdüm. Səs çıxarmasın deyə

iti başa salmışdım. O mənim fikrimi anlayıb səssiz yanımca gəlirdi. Qurdlar getdi, biz getdik, qurdlar getdi, biz getdik. Gördüm onlar meşədə kiçik bir köhülə girdi. Tez yüyürüb çatdım. Tüfəngi dörd-beş dəfə köhülün içinə boşaldıb, Qurdbasana qıs vurdum. Bu zaman bir qurd köhüldən çıxıb qaçmaq istərkən nişan alıb vurdum. O biri qurd köhüldən çıxmadı. İtə yenə qıs vurdum. İt köhülə girib, əvvəlcə yuvasında vurduğum qurdu çıxartdı. Sonra bir-bir balalarını. Namərd qurd üç bala doğubmuş.

Kənd əhli bir ağızdan Sadıq əmini alqışladı:

– Çox sağ ol, Sadıq əmi! Bu qurdlar artıb döl salsaydı, kəndin işi nə olardı?

Ferma müdiri Əsli bir qədər irəli gəlib, gülə-gülə soruşdu:

– Sadıq əmi, bu beş qurda ovçular ittifaqından nə qədər mükafat alacaqsan? Püstə bacının kefidir.

Sadıq əmi gülümsəyib cavab vermədi.

Qoca keşikçini dilləndirməyə çalışan Əsli yenidən soruşdu:

– Sadıq əmi, bu qurdlar dünən axşam çayırlıqda qoca Mərdanın eşşəyini dağıdıblar, xəbərin varmı?

Bu sözü eşitcək Sadıq əminin nəşəsi qaçdı, qaşlarını çataraq, acıqlı-acıqlı qurdlara baxdıqdan sonra:

– Onda yaxşı vaxtında intiqam almışam! – dedi.

Getdikcə uzanan yamyaşıl meşənin arxasında günəş yavaş-yavaş sönməyə, göy üzünü əlvan şəfəqlər bürüməyə başlamışdı. Göyün rəngi meşəyə

əks etmiş olduğundan budaqlar, yarpaqlar gecə paltarını dəyişib incə, əlvan tül paltarını geyinmişdi. Günəş ucaldıqca təbiətin mahir rəssamı meşəni daha kəskin və zəngin boyalarla bəzəyirdi. Dan yeli yavaş-yavaş əsdikcə yarpaqlar bir-biriylə pıçıldaşır kimi səslənir, kollarda budaqlarda ötüşən quşlar yeni səhəri yaradan günəşi salamlayırdı.

Sadıq əmi o gecə meşədə yatmışdı. O, alaqaranlıqdan oyanıb çeşmə başında əl-üzünü yuyub sildikdən sonra yaxındakı kiçik bir təpəciyin başında oturub təbiətin gözəlliyini seyr edir, quşların cəh-cəhini böyük maraqla dinləyirdi.

Qurdbasan da onun ayaqları altında uzanmışdı, o da sanki quşların səhər konsertindən zövq alırdı.

İşsiz durmağı sevməyən Sadıq əmi qalxıb böyük həvəslə meşədəki cavan ağacların yan-yörəsini, diblərini qazıb təmizləməyə başladı. Bu zaman qulağına qat-qarışıq səslər gəldi. Qurdbasan qulaqlarını tez şəkləyib hürə-hürə səs gələn səmtə qaçdı. Sadıq əmi Qurdbasanı çağırdı. İt durdu. Çox çəkmədi ki, qarşıda dəstə rəhbəri ilə birlikdə bir neçə qırmızı qalstuklu pioner göründü. Sadıq əmi onları məhəbbətlə qarşıladı.

– Gəlin, balalarım, gəlin, hamınızı tanıyıram. Kəndimizin küçələrini ağaclarla bəzəyəndə mənə siz çox kömək etmisiniz. – Sonra Sadıq əminin gözləri Xəlilə sataşdı. Onu pionerlər arasında görüncə:

– Oho... bacıoğlu, sən də gəlmisən? Eybi yoxdur,

xoş gəlmisən. Ancaq gərək ağaclarla pis rəftarını tərgidəsən ha! – dedi.

Dəstə rəhbəri Sadıq əminin töhmətlərinə təəccüb etdi.

– Necə bəyəm? Sadıq əmi, yoxsa Xəlil meşəyə gələndə budaq qırır?

Sadıq əmi Xəlilin başını sığallayaraq dedi:

– Belə bir iş olmuşdu. Xəlil mənə onda söz verdi ki, daha meşədən ağac qırmayacaq. İndi, deyəsən, ağaclarla barışıb.

– Barışmaq azdır. Sadıq əmi, o bizim məktəbimizin bağçasını, onun ətrafında əkilən ağacları bəsləyən, onlara hər gün qulluq edən pionerlərimizdəndir, – dedi. Sonra: – Görünür, töhmətləriniz ona yaxşı təsir edib, – deyə əlavə etdi.

Sadıq əminin gördüyü işlər, onun təcrübəsi pionerləri çox maraqlandırdı. Odur ki onlardan biri soruşdu:

– Sadıq əmi, bu ağacı niyə çıxardırsınız?

– Çıxartmıram, oğlum, – deyə Sadıq əmi cavab verdi. – Belə cavan ağacların yan-yörəsini təmizləyirəm, payızda bunları çıxarıb təzə meşəliyə əkəcəyəm. – Sonra başını qaldırıb uzaqlara baxaraq əlavə etdi: – Arzularımız böyükdür. Bu meşəni o dağların ətəklərinədək böyüdəcəyik. Gələndə meşənin axırındakı açıqlıqda əkdiyim şitilləri gördünüzmü?

Hamı bir səslə dedi:

– Gördük, Sadıq əmi, gördük.

Sadıq əminin gözlərində fərəh qığılcımları doğdu, həsrətlə pionerlərə baxaraq söylədi:

– Hayıf ki, qocalıram, uşaqlar. On-onbeş il sonra kəndimiz, əkin yerlərimiz və meşələrimiz tamam dəyişəcəkdir. Qorxuram o günləri görməyə ömrüm macal verməyə.

– Qorxmayın, Sadıq əmi. Siz hələ çox yaşayacaqsınız, o günləri gözünüz doyunca görəcəksiniz, – deyə pionerlər bir ağızdan ona təsəlli verdilər. Bu sözlər sanki Sadıq əmiyə ürək-dirək verdi. O, ürəkləri suallarla dolu olan pionerlərə macal verməyib, meşələrin əhəmiyyətindən, yaşıllıqları, bağları qorumaq yollarından uzun-uzadı söhbət açdı, görüləcək işlər və onların faydası haqqında geniş məlumat verdi.

Xəlil yerindən səsləndi:

– Sadıq əmi, təzə meşəyə şitil əkəndə bizi də köməyə çağırın.

– Çox sağ ol, oğlum. Siz dərslərinizə çalışın, mənim köməkçilərim çoxdur, – deyə Sadıq əmi gülümsəyərək cavab verdi. Sonra üzünü uşaqlara tutub dedi: – İndi də gedin, bir az meşəni gəzin, meyvələrindən yeyin, görün sizin üçün nə ağaclar bəsləmişəm.

Sadıq əminin deməsi ilə pionerlərin dağılması bir oldu, bir anda meşənin dərinliklərində gözdən itdilər.

Sadıq əmi öz işinə məşğul oldu. Bir neçə ağacın dibini qazıb təmizlədikdən sonra oturub dincəlmək istədi. Qurdbasan da onun ayaqları altında uzandı. Qoca keşikçi vaxtının çoxunu meşədə

tək keçirdiyindən öz-özünə danışmağı və gördüyü işlərin nəticəsini xəyalında canlandırmağı vərdiş etmişdi. İndi də o, xəyal aləminə dalıb öz-özünə düşünürdü; o, nəzərinə dövlətin qərarı ilə Yenikənd meşəsinin şimalında salmağa başladıqları təzə meşəni gətirirdi. Yeni meşə əkin üçün əlverişli şərait yaradacaq, şimal tərəfdən əsən küləklərin qarşısını alacaq, torpağı nəmişli saxlayacaq və bu, boz, şoranlı çöllərin bol məhsul verməsinə səbəb olacaqdı. Belə getsə, beş-on il sonra bu meşədə hər kol dibində bir qırqovul yuvalayacaqdı. Bu şirin arzular onu o qədər həyəcana gətirdi ki, birdən-birə əllərini bir-birinə vurub:

– Oh, bu meşəni mən istədiyim kimi görsəydim! – deyə çığırdı. O elə şiddətlə səsləndi ki, ayaqları ucunda uzanan köpək yerindən sıçrayıb heyrətlə sahibinin üzünə baxdı. Sadıq əmi itin başını əli ilə oxşayaraq:

– Uzan, Qurdbasanım, uzan, sən mənim qəlbimdəkini duya bilməzsən, – deyə ona yenə uzanmağı işarə etdi.

Bu zaman əlli-altmış addım məsafədə topa kolun içindən bir tülkü çıxıb qaçmağa başladı. Sadıq əminin ovçu gözləri onu görüncə tez tüfəngi alıb qalxdı və tülkünü nişan alıb vurdu.

Tülkü yerə yıxılınca bir qırqovul onun ağzından pırıltı ilə uçub yaxındakı budağa qondu. Qoca ovçunun gözləri parıldadı. Öz-özünə: "Yaxşı vaxtında vurmuşam, yoxsa namərd yazıq quşu yeyəcəkdi.

Mən bu vəhşi heyvanları bu qədər qırıb tələf edirəm, bunlar yenə göbələk kimi yerdən göyərir".

Qurdbasan tülkünü gətirməyə getmişdi. Bu zaman yaxında, ağaclar arasında bir yad it hürdü, onun arxasınca bir səs eşidildi: "Keşikçi, keşikçi!" Sadıq əmi bu yad adamın kim olduğunu bilmək üçün gözlərini qıyıb o səmtə baxdı, sonra iti addımlarla səs gələn tərəfə getdi. Uzunboylu arıq bir adam ona doğru gəlirdi. Keşikçini görüncə:

– İtin sərtdirmi? – deyə soruşdu.

Kişi sözünü qurtarmamışdı ki, Qurdbasan ağzında tülkünü gətirdi. Onu tez Sadıq əminin yanında qoyub iri, qara ağzını açaraq, kəskin səslə hürə-hürə yad itə hücum etdi. O it qorxub yiyəsinin arxasına keçdi. Yad adam əlindəki tüfəngi ilə Qurdbasandan özünü, itini müdafiə etməyə çalışdı. Sadıq əmi tez itinin boynundan tutub, özünə tərəf çəkdi və ona bərk acıqlandı. Qurdbasan yerə çömələb acıqlı-acıqlı onlara baxır və arabir mırıldanırdı. Yad adam Qurdbasanı gözucu süzdükdən sonra dedi:

– İtin yaman sərtdir ha, onu açıb buraxmağın xatası çıxar.

Sadıq əmi itinin başını oxşayaraq:

– Qorxma, sərt olsa da, mənim yanımda ziyan yetirməz, – deyə bildirdi.

Yad it quyruğunu, qulaqlarını sallayıb, gözlərini Qurdbasandan çəkmir, arabir mırıldanırdı.

Sadıq əmi tüfənginə söykənib:

– Siz kimsiniz? – deyə soruşdu.

– Mən aqronomam, adım Rəhimdir.

– Çox yaxşı, bu meşəyə nə üçün gəlmisiniz?

– Quş ovlamağa gəlmişəm.

– Yox, ov vaxtı deyil, ovçular ittifaqının ov mövsümünün başlanması haqqında qərarı olmayınca mən bu meşəyə bir ovçu da buraxmayacağam.

Ovçu tüfənginin ucu ilə tülkünü göstərib:

– Sadıq əmi, sən özün ov edirsən, bəs məni nə üçün qoymursan? – dedi.

Ovçunun onun adını haradan bildiyinə çox maraqlanıb:

– Siz mənim adımı haradan bilirsiniz? – deyə soruşdu.

Ovçu sağ əlini havada oynadıb gülə-gülə dedi:

– Sadıq əmini bu mahalda tanımayan kimdir? Səni kənddə uşaqlar da tanıyır. Sən də məni yaxşı tanıyırsan! Sizin aqronom Aslan ilə bu meşədə çox gəzmişik.

– Ola bilər, sifətin mənə tanış gəlir, meşədə gəzməyə, sərin çeşmə sularından içməyə, meyvələrindən dərməyə mən də bir söz demirəm. Meylin olsa, bulaq başında səni qonaq da edə bilərəm. Yaxşı təndir çörəyim, üzlü pendirim, ət soyutması var. Ancaq quş vurmağa razı olmaram.

Ovçu etiraz etdi:

– Yaxşı, Sadıq əmi, bəs məni ovsuz yola salmaq istəyirsən? Bu heç yaxşı iş deyil axı!

– Yox, elə yaxşısı budur. Mən qanunu poza bilmərəm, quşlar təzə bala çıxarıblar, onları indi ovlamaq yuvalarda balaları acından öldürmək deməkdir. Mən buna heç cür razı ola bilmərəm. Heç üz vurma, düzəlməsi iş deyil.

– Bəs bu quşları kimin üçün bəsləyirsən?

– Sizin üçün. Bir neçə gün əvvəl hamımızın istəklisi Səməd, şair Səmədi deyirəm, bura ova gəlmişdi. O da ov əvəzinə mənimlə çeşmə başında qəlyanaltı elədi. Qoyun meşələrimizin, torpağımızın bəzəyi olan ceyran, cüyürlər, qırqovullar və turaclar artsın, vətənimiz zənginləşsin.

Ovçu məyus bir halda başını aşağı dikib durdu.

Sadıq əminin ürəyi kövrəldi.

– Bilirəm, ovdan boş qayıtmaq ovçu üçün çox ağırdır. Al bu tülkünü sənə verirəm, apar, qoy əllərin boş olmasın, – deyə hələ bədəni soyumamış tülkünü ona tərəf uzatdı. Ovçu istər-istəməz tülkünü aldı. Ona təşəkkür etmək istəyirdi ki, Xəlil gəlib çıxdı. O, ciblərini meşədən yığdığı qabıqlı fındıqlarla doldurmuşdu. Qoltuğunda isə ağacların diblərindən çıxardığı on beşə qədər şitil vardı. Xəlil yaxınlaşan kimi əvvəl yad adama salam verdi, sonra Sadıq əmiyə müraciətlə dedi:

– Sadıq əmi, baxın, bu yığdığım şitilləri aparıb həyətimizdə, evimizin qabağında əkəcəyəm. Gələn il bunları salmağa başladığımız təzə meşədə öz əlimlə basdıracağam.

Sadıq əmi Xəlilin bu təşəbbüsünü sevinclə qarşılayıb:

– Sağ ol, oğlum, bax bu işinə sözüm yoxdur, həmişə belə olmaq lazımdır, – dedi.

Sadıq əmi ilə Xəlilin arasında gedən bu söhbətdən sonra onlara çox diqqətlə qulaq asan aqronom artıq köhnə söhbətin təzələnməsinə səy göstərmədi. O görürdü ki, Sadıq əmi sözündə çox möhkəm adamdır. Aqronom elə bunları fikirləşirdi ki, Sadıq əmi gülə-gülə Xəlildən soruşdu:

– Xəlil, bizim meşəyə qonaq gələn gördüyün ovçu burada quş ovlamaq istəyir. Sən yay zamanı buna necə baxırsan?

Xəlil Sadıq əminin nə demək istədiyini dərhal başa düşdü. Odur ki heç fikirləşmədən cavab verdi:

– Sadıq əmi, indi ki ov vaxtı deyil, quşlar bu saat bala gəzdirir...

Meşə gözətçisi ovçuya mənalı-mənalı baxdı, ancaq bir söz demədi.

Sadıq əmi Xəlili o qədər sevməyə başladı ki, uşağın ağac sındırmaq əhvalatını tamamilə yadından çıxartdı.

MƏKTUB YETİŞMƏDİ

I

Qışın dondurucu bir günü idi. Soyuq qılınc kimi kəsirdi. Göylər matəmlilər kimi qara çarşaba bürünmüş, dağlar, çöllər ağ kəfənlə örtülmüşdü. Küçələrdə koma-koma duran qarlar üzərində qarğalar qorxaq baxışlarla gəzinirdi. Qalın palto, isti paltar geyinmiş adamlar bəzəkli və isti mənzillərindən çıxıb piyada, ya arabalar içində rahat-rahat küçələrdən keçirdilər. Bu dondurucu qış, bu sərt soyuq onlar üçün əyləncədən başqa bir şey deyildi.

Dünyada bütün səfalət və fəlakət yalnız insanlığın yoxsul qisminə nəsib imiş!

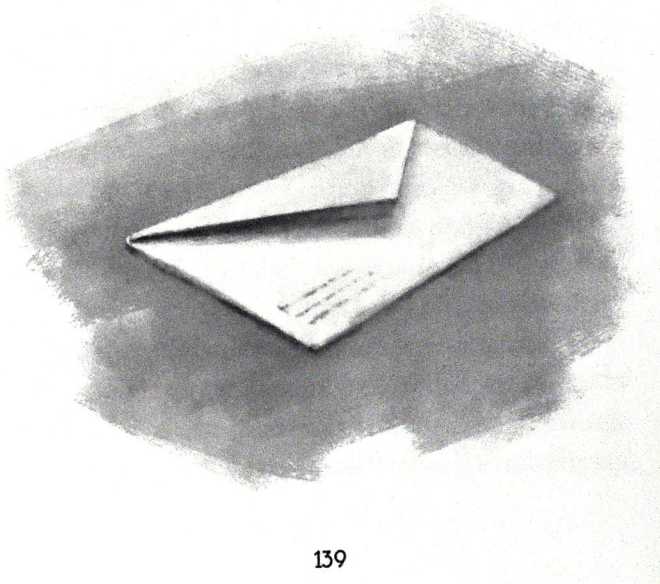

Qurban Şeytanbazar ucunda məktub yazan həmşəhərlisi Molla Fərzəlinin yanında oturmuş, soyuqdan əlləri, üzü bozarmış, bir əli ilə köhnə və yırtıq paltarının açıq yaxasını tutaraq, o biri əli ilə də ayaqlarına buz kimi yapışan yırtıq çustunun palçığını təmizləyə-təmizləyə:

– Molla, mənə bir məktub yaz! Bilirsən ki, hər il sənə nə qədər xeyir verirəm. Vətəndən gəldiyim bir il olmaz, ancaq bununla sənə beş məktub yazdırıram, – dedi.

Molla Fərzəli soyuqdan donmuş əllərini ovuşdurdu. Əsnəyə-əsnəyə bir kağız parçasını dizi üstünə alaraq:

– Həmşəri, nə yazılacaq? – dedi.

Qurban Molla Fərzəliyə bir az da yaxınlaşdı. Gizli bir söz söyləyirmiş kimi fısıldayaraq:

– Molla, əvvəlcə məndən uşaqların anasına salam yaz, – dedi, – yaz ki, Anaxanımın, Məmişin gözlərindən mənim əvəzimdən öpsün, onlardan göz-qulaq olsun. Sonra yaz ki, mən də, şükür Allaha, sağ və salamatam, Qulamrza ilə sizə on beş manat göndərdim. Bayramqabağı yenə göndərəcəyəm; uşaqlar korluq çəkməsinlər, özüm də yazın axır ayında gələcəyəm.

Molla Fərzəli qələmi mürəkkəbə batırıb yazmaq istədi. Mürəkkəb qatı olduğundan yazmadı. Molla ağzının suyundan bir damla mürəkkəbə damızdırıb qarışdırdıqdan sonra yazmağa başladı.

Qurban döşü açıq arxalığının və köynəyinin arasından görünən, soyuğun təsirindən dik-dik durmuş qıllarını arxalığının yaxalığı ilə örtüb, sümüklərinə qədər nüfuz edən soyuqdan yumaq kimi büzüşərək dedi:

– Molla əmi, yaman adamın quyusunda işləyirəm, quyu indi otuz sajından aşağı enib, nə qədər yalvarırıq: "Ay ağa, haqqımızı bir az artır, aşağı getmək çox çətindir, neftin, qazın iyindən nəfəs tutulur", zalım oğlu razı olmur. "Əvvəlki şərtimizlə qazacaqsınız, yoxsa haqqınızı verməyəcəyəm" deyir. Molla, burada pul qazanmaq çox çətindir. Sənin peşən yaxşıdır. Gündə beş-on kağız, dörd-beş dua yazsan, bəsindir. Allah bərəkət versin. Daha nə istəyirsən?

Molla Fərzəli qələmi qələmdana qoydu, divarın deşiyindən iki barmağı arasında bir qədər torpaq alıb, məktubun üstünə tökərək quruda-quruda cavab verdi:

– Həmşəri, uzaqdan döyüş adama asan gəlir. Mənim sənətim bildiyin qədər də yüngül deyil. Qış-yaz küçə başında müştəri yolu gözləməkdən adamın gözlərinə qaranlıq çökür. Elə gün olur ki, bir nəfər də müştəri gəlmir. Qarnını ovuşdura-ovuşdura qalırsan.

Molla əbasına bərk sarındıqdan sonra məktubu Qurbana oxudu. Qurban mollanın ağzından çıxan kəlmələri yeyəcəkmiş kimi ağzını açmış, diqqətlə

onu dinləyirdi. Sonra üzündə, gözlərində sevinc qığılcımları uçuşaraq:

– Molla, Qulamhüseynə də salam yaz, – dedi, – yaz ki, mən gəlincə uşaqlardan göz-qulaq olsun, yazsın görüm bizim qızıl inək durурmu? Kor yabını satıb, ya yox? Bir də yaz ki, gələndə Anaxanıma güllü-güllü dəsmal, Məmişə də qırmızı köynək gətirəcəyəm.

Molla Fərzəli məktubu yazıb bitirdikdən sonra büküb zərfə qoydu və üzünü Qurbana tutub:

– Həmşəri, zərfin üzü kimin adına olacaq? – deyə soruşdu.

Qurban əli ilə boynunu ovuşdura-ovuşdura dedi:

– Hə, molla, yaz ki, Qurbanın uşaqlarının anasına yetişəcək.

Molla zərfin üzünü yazıb Qurbana uzatdı.

Qurban məktubu alıb sevincək iki əli arasında diqqətlə baxdıqdan sonra qoynuna qoymaq istədi. Məktub əlindən yerə düşdü. Məktubu tez götürdü. Oyan-buyanını təmizləyib yenidən qoynuna qoydu. Kisəsini çıxarıb, iki şahı mollanın ovcuna sıxaraq: "Al, həmşəri! Bayramqabağı gənə məktub yazdıracağam, məndən sənə çox xeyir çatacaq", – deyib qalxdı.

Qurban əli ilə qoynundakı məktubu bərk tutaraq yeriyirdi. O, indi həmşəhərlisi Qulamrzanın mənzilinə gedib, həm məktubu ona vermək, həm də dilcavabı bir-iki söz sifariş etmək istəyirdi. Yolda

yeriyərkən düşünürdü: "Əcəb bəxtəvər adamdır, indi gedib balalarını görəcək, külfətinə, elinə, obasına qovuşacaqdır. Ox... bir-iki ay sonra oralar nə gözəl olacaq. Çöllər, dağlar yamyaşıl olacaq, çiçəklər açacaq, ağaclar yarpaqlanacaq, ilk baharın elçiləri olan qaranquş, sığırçın və leylək sürü-sürü dönüb, yuvalarını tikəcək, səhər və axşam şirin-şirin nəğmələrlə ruhları, ürəkləri oxşayacaqlar. Hər yerdə əkin və bostan işləri başlanacaq, balıqçılar çaylardan və göllərdən balıq ovlayacaq. Ah, məni bu gözəlliklərə, ev-eşiyimə, uşaqlarıma həsrət qoyan kasıblıq!" Bu kədərli düşüncə Qurbanın vücudunun hər sahəsinə sürətlə yayılaraq, bütün bədənini titrətdi. Daxilində əzici bir sızıltı duydu. Qəlbi sanki bir an dayandı. Artıq dizlərində taqət, vücudunda qüvvət qalmamışdı. O, ayaqları altında xışıldayan qarın üzərinə birdən-birə üzüqoylu düşdü; ölgün və üzgün halda başını qaldırdı. Qabağında izdihamı yarıb keçən arabaları, isti paltarlı, şən sifətli insanları, o qaynar həyat səhnəsini qəzəbli nəzərlərlə süzdü, biixtiyar soyuq dodaqlarından bütün iztirab və kədərlərinə tərcüman olan "of" uçdu, özünü doğruldaraq düşdüyü yerdən qalxdı. Tez əlini qoynuna soxdu və məktubu yanıq ürəyi üzərinə sıxaraq yeridi. Bir az sonra Qulamrzanın mənzilinə yetişdi. Qapı bağlı idi, məyus və dalğın halda geri döndü, qarışqa kimi qaynaşan işçilər içində sərsəri kimi dolaşarkən həmşəhərlisi Səftəri gördü. Ona yaxınlaşaraq əhval

soruşdu. Məlum oldu ki, Qulamrza şəhərə getmişdir. Qurban Səftərə yalvardı ki: "Qulamrza qayıdanda mənim gəldiyimi ona de, tapşır ki, məni görməmiş getməsin, amanatım da, dilcavabı sifarişim də var".

Bunu deyib Qurban mənzilinə qayıtdı.

II

– Namərdlər, alçaqlar, nə qədər ki quyu dərinləşməmişdi, mən baş idim, onlar quyruq. Hər tərəfə dönsəm, onlar da o səmtə sürünürdülər. İndi ki quyu dərinləşib, mənə baş olmaq istəyirlər. "Quyu dərinləşib, ölüm ayağı var. Daha nə bilim nə... nə", – deyə hər gün təzə şərt qoyurlar. Tfu sizin kimi namərd adamlara! Sizə qırmanc lazımdır, qırmanc!

Tanrıverdi və Səfər çəkdikləri torpağı boşaldıb yenidən quyuya buraxdıqdan sonra Tanrıverdi:

– Ay ağa, – dedi, – bilirsən ki, quyunun indi çətin vaxtıdır, əjdaha kimi ağzını açıb qurban istəyir. İnsaf da yaxşı şeydir. Axı...

Səfər Tanrıverdinin sözünü kəsdi, göz işlədikcə sıra ilə düzülən neft buruqlarına əli ilə işarə eləyərək əlavə etdi:

– Bax bu yerlərin hər guşəsinə ayaq bassan, hər ovuc torpağına qazma vursan, işçi sümüyü görərsən, işçi fəryadı eşidərsən. Bu uca evlərdə, isti ocaqlarda naz-nemət içində yaşayan...

Hacı Qulu Səfərin sözünü kəsib, ayaqlarını yerə çırparaq, bağıra-bağıra:

– Canınız çıxsın, – dedi, – pul qazanmaq asandır? Siz canınızdan keçirsiniz, biz də ətək-ətək pulumuzdan.

– Səfər! Səfər! Qurban ipi tərpədir.

Səfər və Tanrıverdi tez quyunun ağzına yüyürdülər, başlarını aşağı dikərək baxarkən quyu içində partlayan qazın gurultusundan diksinib çəkildilər. Hər ikisi həyəcanlı bir səslə:

– Allah özü bağışlasın. Qurban da belə getdi, – deyə fəryad qopardı.

Hacı Qulu bir şey eşitmirmiş kimi, qorxa-qorxa quyunun ağzına gəldi və ehtiyatla quyunun yanına uzanıb diqqətlə baxdı. Birdən-birə gözlərində, üzündə daşqın bir sevinc qığılcımları, dodaqlarında məmnuniyyəti andıran bir təbəssüm olduğu halda uca səslə:

– Çeşmənin başı açıldı, yavaş-yavaş neft qaynayır, – dedi.

Tanrıverdi soyuq və laqeyd bir tövrlə:

– Hacı, Qurbanın meyiti quyuda qalacaq? – deyə soruşdu.

Bu sözdən Hacı Qulu şirin yuxudan oyanmış kimi oldu. Göz qapaqları iri-iri açıldı. Kisəsindən iki iyirmi beşlik çıxarıb:

– Kim bu işi görsə, bu əlli manat onundur, – dedi.

Tanrıverdi quyuya yaxınlaşdı və neftin qaynayıb qalxdığını görüncə:

– Yazıq Qurban, sən qəbrini öz əlinlə qazdın, – dedi.

Hacı əlli manatı onlara verib dedi:

– Əlli manat sizin olsun, bölüşün, ancaq bu işi ağzınızdan qaçırmayın.

Səfər soruşdu:

– Ağa, bəs paltarı nə olacaq?

Hacı əlini onun çiyninə qoyaraq, yağlı bir dil ilə:

– Onu da buralarda bir yer qazıb basdırın, – dedi.

Səfərlə Tanrıverdi Qurbanın paltarını yığışdırıb götürərkən arasından yerə bir məktub düşdü. Məktubun üzərində "Bu məktub Qurbanın uşaqlarının anasına yetişəcək" cümləsi yazılmışdı.

Səfərlə Tanrıverdi bir müddət məktubu acı nəzərlə süzərək: "Yazıq Qurban, məktub yetişmədi", – deyə inlədilər.

KÖÇ

Mayın gözəl bir səhəri idi. Dan yeri yenicə ağarmağa başlamışdı.

Yatağımda yatırdım. Birdən-birə anamın yavaşca: "Oğlum, qalx, yaylağa gedirik" deməsindən gözlərimi açdım. Anam başımı əlləri içinə alaraq bir də: "Qalx, oğlum! Səndən başqa hamı hazırdır, arabamız da gəlib", – dedi.

Dərhal dimdik qalxdım. Paltarımı geydim. Əl-üzümü yudum. Bir fincan çay içər-içməz pilləkənləri gup-gup başıaşağı endim. Öküz arabası qapımızın ağzında durur, arabaçı Salman kişi də şeyləri üsulluca arabaya yerləşdirirdi.

Artıq hərəkət edəcəyik. Sevinirəm... Ailəmizin hamısı aşağıda idi. Hətta Mərmər adlı ağ pişiyimi, sarı, iri tüklü toyuğumu cücələri ilə bərabər bir səbət içində götürmüşdük. Necə sevinməyim?! Hamımız arabaya doluşduq. Salman kişi də arabanın boynuna oturub: "Həm... Ho!" – edərək əlindəki uzun qırmancını havada bir neçə kərə şaqqıldatdı. Araba hərəkət etməyə başladı.

Atam da ata minib, yanımızca gəlirdi. Artıq şəhərin iri, geniş küçələri ilə gedirik. Hər zaman gözümüzün alışdığı geniş küçələr, böyük evlər, iri şüşəli mağazalar...

Araba şəhərdən çıxarkən günəş yenicə çırtır, şərqi bürüyən qırmızılıqdan üfüqlərdəki dağ silsiləsi kimi görünən buludlar əlvan rənglərə boyanırdı.

Şəhərin tozlu, gurultulu küçələrindən, isti havasından get-gedə uzaqlaşırdıq.

Arabamız iki tərəfi ağac, əkin və bostanla bəzənmiş bir yolla gedirdi.

Azərbaycan!.. Doğma vətənimin gözəl təbiəti vardır. Səhərlərə məxsus olan nəsimdən arabir yarpaqlar qımıldanır, tarlalara, təpələrə, çöllərə xalı kimi döşənmiş lətif, yumşaq otlar, çiçəklər dəniz kimi dalğalanır, yaşıl yarpaqlar arasına sığınmış quşcuğazlar səs-səsə verib ötüşürdü. Göz işlədikcə açıqlıq, yaşıllıq, dərəlik, təpəlik, irəlilədikcə qarşımızda bir-birindən daha gözəl təbiət, daha canlı lövhələr açılır. İri, kələ-kötür, ətəkləri qaratikan kolları ilə döşənmiş dağlar arasında yuxarı qalxdıqca təbiət və hava bütün başqalaşır, insan ürəkdolusu nəfəs alır.

Yumşaq otların, əlvan çiçəklərin, dağ nanələrinin gözəl qoxusundan insan bihuş olurdu.

Dağların ardı-arası kəsilmir, zəncir kimi birbirinə hörülmüş, bir-birini qucaqlamış kimi durur. Qocaman bir dağın təpəsinə qalxdıq. Qarşımıza daha böyük bir dağ çıxdı, bu dağı da aşdıq; çiçəklər səltənəti kimi bir açıqlığa çıxdıq. Bu yer qalın, sıx meşəlik, çılpaq qayalıq, uçurumlu dərələrlə qucaqlaşmışdı. Uzaqda bir təpə ətəyində beş-on alaçıqdan ibarət bir oba görünürdü. Artıq yetişmişdik. Sevincimdən atılıb-düşürdüm.

Yaxınlaşınca bizi ən əvvəl bir çoban köpəyi qarşıladı. İt qara ağzını açıb hürür və üstümüzə atılırdı.

Oba

Obaya yaxınlaşınca uşaqlar, bir neçə yaşlı qadın və kişi qarşımıza çıxdı. Qoca hamısından əvvəl irəliləyib salam verdi. Sallaq iri dodaqlarında, yanları cizgilərlə örtülmüş kiçik gözlərində, sümükləri qalxıq, ətli, qırmızı üzündə bir təbəssüm vardı. O, yumru başlı çomağına söykənərək:

– Sizi dünən gözləyirdik, xoş gəldiniz! – dedi.

Atam:

– Sağ ol, Kərim baba, dünən olmasın, bu gün olsun, – deyə cavab verdi.

Bu aralıq qadınlar da yetişib arabamızı araya aldılar, anamla görüşdülər. Atam gülə-gülə:

– Ay Kərim baba, Ayrım qızı ilə necə keçinirsən? – deyə soruşdu.

Kərim baba iri, sallaq dodaqlarını geniş açaraq, gözlərini daha da qıydı.

– Ağzında "Ayrım qızı" deyirsən, necə keçinəcəyik, itlə pişik kimi.

Atam yaşlı adamlarla əylənməyi çox sevərdi.

Qırx beş, əlli yaşında, qısa boylu, sağlam və ağzı yaşmaqlı bir qadın yaxınlaşıb, atama salam verdi. Atam onunla rəsmi görüşdükdən sonra gülə-gülə dedi:

– Ayrım qızı, bax yetişər-yetişməz Kərim baba səndən şikayət edir.

Ayrım qızı kiçik və yanları ətli gözləri ilə gülümsəyərək:

– Qoy istədiyi qədər şikayət etsin, nənəmiz Həvva Adəmi cənnətdən çıxardığı üçün kişilər bizimlə heç bir zaman barışmayacaqlar, – dedi.

Alaçığımız

Arabamız bir alaçığın ağzında durdu. Yerə endik. Bizi keçədən qayrılmış bir alaçığa gətirdilər. Bir anda kənd qadınları və uşaqları ətrafımızı aldılar.

Qadınlar anamla öpüşür, danışır, gülüşürdülər. Uşaqlar isə inci kimi düzülmüş ağ dişlərini göstərərək, mənimlə danışmaq, oynamaq istədiklərini anladırdılar. Mən isə utancaq bir uşaq olduğumdan anamın yanında büzüşüb durur, arabir onların təbəssümlərində iştirak edirmiş kimi görünürdüm. Atam da alaçığın böyründə Kərim baba ilə köhnə bir palazın üstündə oturub söhbət edirdi. O gün hava çox isti idi.

Günəş yandırırdı. Bir tərəfdən alaçıq içinə doluşmuş bu qədər adamın nəfəsi, o biri tərəfdən alaçıq keçələrinin başçatladan havasından nəfəs almaq mümkün deyildi. Yaxşı ki, bu hal çox sürmədi. Bayırdan Kərim babanın "Qonaqları çox incitməyin, yoldan gəliblər, qoyun bir az rahat olsunlar" deməsi ilə adamlar yavaş-yavaş çəkilməyə başladılar. Birazdan kasıb bir süfrə açıldı; yeyib qalxandan sonra atam Kərim babanı səslədi:

– Ay Kərim, bizim alaçıq üçün çubuq hazırlamısanmı?

Kərim baba soyuq bir halda:

– Bilmirəm bu oxumuşların səbri nə üçün az olur? Gəldiyiniz indidir, nə xəbər? – dedi.

Atam:

– Vaxt keçir, hər halda, alaçıq hazır olmalıdır, – dedi.

Kərim baba:

– Nəyinə gərək, axşama qədər sən alaçığını məndən istə, mənim əlimdə o nə çətin işdir?! Hələ ağacları dünən qırıb hazırlamışam, – cavabını verdi.

Ayrım qızı:

– Çox öyünmə, dünən zor-güc ağacları mən kəsdirdim; sənə qalsa idi, kim bilir, indi də hazır olmayacaqdı.

O bu sözləri elə bir tərzdə dedi ki, hamı güldü. Atam Kərim baba ilə alaçıq qurmağa getdi. Alaçığımız obadan bir az uzaq, atamın bəyəndiyi axar-baxarlı, gözəl bir yerdə quruldu. Bir saat sonra alaçığımıza köçdük.

Məşğələlərim

Yavaş-yavaş oba uşaqlarına alışdım. Hər gün çayımı içər-içməz alaçıqdan çıxardım. Uşaqları tapıb çiyələk, göbələk toplamağa, ya dərədə balıq tutmağa gedərdik. Bu dərə başdan-başa su qaynağı idi. Hər ağacın, hər daşın dibindən su sızırdı. Daşların, ağacların dibini qazar, ətrafına çaydaşları yığıb, bulaq

qayırardıq. Hər birimiz tapdığımız bulağa öz adımızı verərdik. Elə gün olurdu ki, səhərdən axşamadək o dərədə yalqız gəzərdim. Gözəl çiçəklərdən, bulaqlardan, yaşıllıqlardan doymaz, ayrılmazdım. Arabir də meşədə quş yuvası axtarmağa gedərdik.

Mənim quş balasına olan məhəbbətimi oxucuları qələmlə anlada bilməyəcəyəm. Bu kiçik, məsum heyvanları dəlicəsinə sevərdim. Bir quş balası tapdıqda o qədər sevinərdim ki, dünyalara sığmazdım. Anam, atam: "Oğul, bu heyvanları əsir etmə, burax, yazıqdırlar", – deyə nə qədər israr edərdilərsə də, ağlayıb, yalvarıb onları zor-güc razı edərdim. Bu quş balalarını fındıq çubuqlarından qayırdığım bir qəfəs içində bəsləyərdim.

Şəhərdən gətirdiyim toyuğumun cücələri böyümüş, tüklənmiş, xoruzu, fərəsi bəlli olmuşdu. Kiçik bacımla hər birimiz bir xoruz və bir fərə seçmişdik.

Çadırımızın dörd bir yanı açıqlıq, çalılıq[1] olduğundan toyuq cücələri ilə o açıqlıqda gəzişir, qurdquş, çəyirtkə tutub yeyir və çalıların altında eşələnirdi. Ovcumu dənlə doldurub "dü-dü-dü!" deyə səslədiyim zaman görməliydiniz, hər yerdə olsalar, qala üzərinə yürüş edən qalib bir ordu kimi uçaraq, qoşaraq ətrafımı alırdılar.

Mən onları aldadırmışam kimi əlimi arxamda gizlədərdim. Hamısı boyunlarını bükərək, gözlə-

[1] Çalı – kol-kos

rini aşağıdan yuxarıya üzümə dikib baxardı. Bilsəniz, o məsum baxışlar qəlbimə nə qədər toxunardı! Biixtiyar ovcumdakı dəni yerə səpərdim. Cücələr bir-birini döşləyərək, dimdikləyərək səpdiyim dəni dənlərdilər.

Alaçığımızın böyründə bunlara kiçik bir hin qayırmışdım; tülkü, çaqqal qorxusundan hinin ağzını gecələr böyük bir daşla örtürdüm. Günlərimin çoxunu bu heyvanlarla keçirərdim.

Səhərlərim, axşamlarım

Bu yerlərin səhərləri, axşamları mənə hər şeyi unutdururdu. Axşamlar qoyun-quzu mələşə-mələşə obaya dönərkən səsdən qulaq tutulurdu. Xüsusən yavaş-yavaş nəfəs alan səhərlərin, axşamların qanadları ucundan yayılan sərinlik, dağ çiçəklərinin, cökə ağaclarının rayihəsi, qoruqlarda, tarlalarda biçilmiş təzə otların gözəl ətri, meşənin axşamlara, səhərlərə məxsus rütubət qoxusu, bulaqların şırıltısı, quşların ötüşməsi, quzuların mələşməsi, itlərin hürüşməsi bir-birinə qarışaraq, obaya başqa bir rəng, başqa bir şəkil verirdi. Bir saat əvvəl səssizlikdən ölgün kimi görünən təbiət birdən-birə canlanırdı. Hər şeydə bir yenilik, bir təravət görünürdü. Bundan böyük məşğələ nə ola bilərdi? Dəyənəyi əlimə alıb, obaya gedərdim. Analarını əmməsinlər deyə quzuları, oğlaqları bir ağıla doldururdular. Mən

kənd uşaqları ilə o şux quzularla doyunca oynar, onlarla bərabər atılıb-düşərdim.

Qoyunlar sağılıb qurtardıqdan sonra ağılın ağzını açarkən ana-bala mələşə-mələşə qaçaraq bir-birinə qarışırdı. Həsrətlərinə qovuşmuş heyvancığazlar ayaqlarını bükərək, quyruqlarını oynada-oynada analarını əmərdilər.

Obanı yenə də həzin bir sükut almış, yalnız ara-sıra çobanların səsi, itlərin hürüşməsi, uşaqların bağırtısı eşidilirdi. Bu kiçik heyvanları sevdiyim kimi, çobanlarını da sevər, çox vaxtımı da onlarla keçirərdim. Onların sadə və sərbəst sandığım məişəti xoşuma gələrdi. Hətta o bəxtiyar bildiyim insanlara qibtə edərək, "Bu açıq, geniş obalarda, bu gözəl təpələrdə, yaşıl yamaclarda çoban olmaq pisdirmi?" – deyərdim. Mən də kiçik çomağımı alıb, çox zaman onlarla bərabər gedərdim. Qoyunları yamaca yayıb bir təpədə oturardıq. Çobanlar tütək çalar, həzin mahnı oxuyar, keçmiş günlərdən və gələcəkdən dadlı-dadlı söhbət edərdilər.

Oxunan mahnılarda həm ələm vardı, həm də nəşə. Lakin bu sirri anlamaq üçün mən hələ kiçik idim...

Oruc adlı bir çoban gözəl tütək çalardı. O, tütək çalırkən qoyunlar iştahayla otlar, arabir qulaqlarını qırparaq, o səsi dinlərdilər. Hətta Dəmir adlı qıllı, boz köpək də qulaqlarını sallayaraq iri, tüklü quyruğunu yerə çırpa-çırpa başını Orucun ayaqları üstünə

qoyub, gözlərini tütəkdən ayırmaz və ara-sıra həzin bir səslə zingildərdi. O çalğıdan, o gözəl səsdən bu heyvan da həzz aldığını beləcə anladardı. Gözəl səsin, gözəl çalğının heyvanlara nə qədər böyük təsiri olduğunu gözümlə gördüm: obanın şərq tərəfində Novçalı adlı bulaq var idi. Günortaçağı çobanlar sürünü ora aparırdılar. Bir gün sürünü o bulağa sürürkən Oruc təpə başından yoldaşı İlyasa:

– Ay İlyas! Ay İlyas! Bu tütəklə sürünü geri döndərimmi? – dedi.

İlyas cavab verdi:

– Döndərə bilməzsən!

Oruc tütəyi çalmağa başladı. Qoyunlara sanki gizli bir qüvvə "dur" əmrini verdi. Hamısı bir şeydən ürkmüş kimi durdu. Qulaqlarını qırparaq, birdən-birə döndülər, quyruqlarını ata-ata, mələşəmələşə təpəni başıyuxarı dırmandılar. Oruc məğrur bir tövrlə:

– Hə, döndərimmi? – deyə çomağı qapıb təzədən sürünü dərəyə sürdü.

Kərim baba

Günlərimin bir qismini də Kərim baba ilə keçirirdim. Kərim baba altmış yaşlarında, qısa boylu, köksü və kürəkləri enli bir qoca idi. Gözünün yanları iri cizgilərlə örtülmüş və kiçilmişdisə də, yenə parlaq idi. Söz söylədiyi zaman daima kiçik gözləri,

qalın və iri dodaqları gülərdi. Onun keçirmiş olduğu uzun bir tarixi hər zaman gözlərində oxumaq olurdu. Yaşlı olduğu halda daima açıq, geniş çöllərdə yaşamış bu adamın üzü ətli, yanaqları qıpqırmızı, canı sapsağlam idi. Bu adamın hərəkətindən və simasından gəncliyində çox igid və qoçaq olduğu anlaşılırdı. İndi belə fikri-zikri daima ovda və şikarda idi.

Atasından qalma köhnə tüfəngi var idi. Bu tüfəngin lüləsi kiçik bir top lüləsi qədər idi. Onu hər zaman özü ilə gəzdirər və bir an yanından ayırmazdı, hər gün silər, təmizlər və arabir dərənin içinə enərək, bir yeri nişan alardı. Nişanladığını vurduqda bütün arzularına qovuşmuş bəxtiyar bir uşaq kimi sevincindən atılıb-düşərdi. Tüfəngin bir top qədər şiddətli səsindən xoşlanmayan Ayrım qızı arabir Kərim babaya istehza ilə: "Ayıbını yer örtsün, sən heç bildiyindən əl çəkmə! Yaxşı ki, dədən Qafar sənə bu qırıq tüfəngi qoyub gedibdir", – deyirkən Kərim baba məğrur bir tövrlə:

– İgid atadan igid oğula bir tüfəng, bir də at qalar, – cavabını verərdi.

Kərim baba inəkləri cüzi aylıqla güdərdi. Özünün də iki inəyi, dörd-beş qoyunu var idi. Hər gün inəkləri bir yamaca yayıb obaya qayıdardı. Bu işdə ona bəzən kiçik oğlu Vəli də kömək edərdi. Oğluşaq zoğal, fındıq, moruq dərməyə gedərkən Kərim baba da sıradan qalmazdı. O da onların içində

olmalı idi. Kərim babanın inəkləri özbaşına buraxması sahiblərinin xoşuna gəlməzdi; lakin o bunlara heç əhəmiyyət verməyib nəşəsini pozmaz, tütək çalar, sümsü qayırar, hələ bayatı şikəstəsi də ağzından düşməzdi.

Ayrım qızı

Ayrım qızı qısa boylu, kök bir qadın idi. Kiçik qumral gözləri, Ay kimi yuvarlaq üzü var idi. Bu çalışqan, namuslu qadının üzündə kişilərə məxsus bir heybət vardı. Hələ gurlayan səsini hər kəs eşitsə idi, onun bir kişi olduğuna inanardı. Gündüzləri bir yandan bizim evdə çalışıb-çapalayar, bir yandan da öz evinin işlərini görərdi. Meşədən şələ-şələ odun daşıyar, sac asar, çörək bişirər, özgələrinin inəklərini, qoyunlarını sağar, nehrə çalxayar və yorulmaq nə olduğunu bilməzdi.

Bu vaxta qədər kimsə Ayrım qızından "yoruldum" sözünü eşitməmişdi. Həyat onu belə öyrətmişdi. Onun əsl adı Fatı idi. Atası "ayrım" olduğundan hamı onu "Ayrım qızı" çağırırdı.

Bu iki adamın təbiəti bir-birinə əsla uymurdu. Onun üçün Ayrım qızı bir yandan Kərim babanın uşaqcasına işlərindən, qəribə hərəkətlərindən darılar, o biri tərəfdən də naxır sahiblərinin töhmət və məzəmmətlərini izzəti-nəfsinə sığışdıra bilmədiyindən Kərim babanın arxasınca hər gün söylənərdi.

Kərim baba heç bir şeyə əhəmiyyət vermədiyi kimi, buna da əsla əhəmiyyət verməyib nəşəsindən, kefindən qalmazdı.

Bir gün qadınlarla uşaqlar moruq və çiyələk yığmağa getmişdilər. Kərim baba sıradan heç qalarmı?! Ayrım qızı Kərim babanın da getdiyini, naxırın başsız qaldığını bilmiş, naxır sahiblərinin acı töhmətini eşitməmək, həm də Kərim babaya acı dərs vermək qəsdi ilə yumru başlı, iri çomağı götürüb özünü naxıra yetirmişdi. Axşamçağı naxırı obaya doğru sürərkən hamı ona tamaşaya çıxdı.

Hətta Kərim baba da bu tamaşadan qalmadı, uzaqdan laqeyd baxışlarla arvadını seyr etdi. Ayrım qızı əsla tövrünü dəyişməyərək əlində çomaq o inəyin, bu öküzün arxasınca bağıra-bağıra qaçırdı.

Kəndlilərdən biri gülə-gülə Kərim babaya:

– Ay Kərim, a Kərim! Buna Ayrım qızı deyərlər, adamdan belə hayıf alarlar, bu pəhləvan arvad kişidən artıqdır, – dedi.

Bu sözün Kərim babaya bir milçək vızıltısı qədər təsiri olmadı, gurlayan səsi ilə:

– Mənim kimi kişinin elə də arvadı olar, – deyə cavab verdi.

İki pəhləvan

Sular qaralmağa, günəş yavaş-yavaş meşəli dağların arxasına çəkilməyə başlamışdı. Alaçığın bir

tərəfində palaz döşəyib, çay içirdik. Kərim baba da palazın ucunda Ayrım qızı ilə yan-yana oturmuşdu. Hər ikisi keçmiş igidliklərindən danışır, öyünməyə və hər biri özünü bəyəndirməyə çalışırdı.

Ayrım qızı Kərim babanı qızışdırmaq fikri ilə əlini onun çiyninə vuraraq deyirdi:

– Bunu görürsünüz, aylarca üzünü görməzdim. İşi nə idi: boşboğazlıq, o qapı-bu qapıda veyil-veyil gəzməkdən başqa əlindən bir iş gəlməzdi, evə gələndə bizə qan qusdurardı. Bir igidliyi, qoçaqlığı olsaydı... Meşədən bir şələ demirəm, bir qucaq odun da gətirməzdi. Odun gətirməyə getsə, görərsən beş-on çırpını arxasına alıb: "Ayrım qızı, Ayrım qızı! Bunu hara töküm?" – deyə bar-bar bağırardı; elə bil ki mənə baş gətirib. Bu gün meşədən gətirdiyim bu dağ kimi şələni görürsünüz ki? Belə şələ gətirsə, kişi deyərəm. Onun hünəri nədir?

Ayrım qızı söylədiyi sözlərdən məğrur bir vəziyyət aldı. Gurlayan səsi ilə Kərim babaya:

– Rəhim ağanın qapısında nehrə çalxaladığımız yadındadır? – dedi.

Kərim baba sükutla başını tərpətdi. Ayrım qızı üstün gəldiyini hiss edərək, özünü doğrultdu, şən və açıq bir sifətlə sözə başladı:

– İkimiz də cavan idik. Rəhim ağanın qapısında qulluq edirdik, bu, çoban idi, mən də ağanın inəklərini sağır, yağ-pendirini tuturdum. Qapıda bundan başqa dörd-beş çoban da var idi. Hamısı yeniyetmə,

bığburma oğlanlar idi. Bir gün nehrə çalxalayırdım. Zəhra xanım da alaçığın ağzında durub baxırdı. Canınız üçün, çobanların hamısını yordum. Bax bunun özünü elə yordum ki, düşdüyü yerdə qaldı. Zəhra xanım əllərini bir-birinə vurub qaqqıldadı.

– Ay Kərim, çox öyünmə, Ayrım qızı dörd-beş kişiyə dov gəldi, – dedi.

Ayrım qızı bu sözləri söylərkən Kərim baba yetim uşaq kimi başını köksünə dikərək, həzin-həzin dinləyirdi. Ayrım qızının belə öyünməsi, Kərim babanın sükutla büzülüb durması birdən-birə bayaqdan Ayrım qızına qulaq asanların qəhqəhəsinə səbəb oldu. Bu qəhqəhədən Kərim baba özünü bir qədər doğrultdu.

– Eh! Adam qocalanda belə sözləri çox eşidər; mən əgər yazı-pozu bilsəydim, göstərdiyim igidlikləri bir-bir yazar, böyük kitab bağlardım. İnsanın özünü öyməyindən nə çıxar. Arvad nədir ki, onun igidliyi nə olsun. Hay! Hay! Beş-on qoyun sağıb, nehrə çalxayıb, yağ-pendir tutub, dili ağzına sığmır. İndi mən deyim, sən qulaq as!

Pələng ovu

Kərim baba söhbətinə belə başladı:

– Bizim Borçalı meşələrində pələng olmadığını bilirsiniz; ancaq qabaq zamanlarda varmış. Qırx-əlli il bundan əvvəl kəndin yaxınlığında bir pələng

tərəfində palaz döşəyib, çay içirdik. Kərim baba da palazın ucunda Ayrım qızı ilə yan-yana oturmuşdu. Hər ikisi keçmiş igidliklərindən danışır, öyünməyə və hər biri özünü bəyəndirməyə çalışırdı.

Ayrım qızı Kərim babanı qızışdırmaq fikri ilə əlini onun çiyninə vuraraq deyirdi:

– Bunu görürsünüz, aylarca üzünü görməzdim. İşi nə idi: boşboğazlıq, o qapı-bu qapıda veyil-veyil gəzməkdən başqa əlindən bir iş gəlməzdi, evə gələndə bizə qan qusdurardı. Bir igidliyi, qoçaqlığı olsaydı... Meşədən bir şələ demirəm, bir qucaq odun da gətirməzdi. Odun gətirməyə getsə, görərsən beş-on çırpını arxasına alıb: "Ayrım qızı, Ayrım qızı! Bunu hara töküm?" – deyə bar-bar bağırardı; elə bil ki mənə baş gətirib. Bu gün meşədən gətirdiyim bu dağ kimi şələni görürsünüz ki? Belə şələ gətirsə, kişi deyərəm. Onun hünəri nədir?

Ayrım qızı söylədiyi sözlərdən məğrur bir vəziyyət aldı. Gurlayan səsi ilə Kərim babaya:

– Rəhim ağanın qapısında nehrə çalxaladığımız yadındadır? – dedi.

Kərim baba sükutla başını tərpətdi. Ayrım qızı üstün gəldiyini hiss edərək, özünü doğrultdu, şən və açıq bir sifətlə sözə başladı:

– İkimiz də cavan idik. Rəhim ağanın qapısında qulluq edirdik, bu, çoban idi, mən də ağanın inəklərini sağır, yağ-pendirini tuturdum. Qapıda bundan başqa dörd-beş çoban da var idi. Hamısı yeniyetmə,

bığıburma oğlanlar idi. Bir gün nehrə çalxalayırdım. Zəhra xanım da alaçığın ağzında durub baxırdı. Canınız üçün, çobanların hamısını yordum. Bax bunun özünü elə yordum ki, düşdüyü yerdə qaldı. Zəhra xanım əllərini bir-birinə vurub qaqqıldadı.

– Ay Kərim, çox öyünmə, Ayrım qızı dörd-beş kişiyə dov gəldi, – dedi.

Ayrım qızı bu sözləri söylərkən Kərim baba yetim uşaq kimi başını köksünə dikərək, həzin-həzin dinləyirdi. Ayrım qızının belə öyünməsi, Kərim babanın sükutla büzülüb durması birdən-birə bayaqdan Ayrım qızına qulaq asanların qəhqəhəsinə səbəb oldu. Bu qəhqəhədən Kərim baba özünü bir qədər doğrultdu.

– Eh! Adam qocalanda belə sözləri çox eşidər; mən əgər yazı-pozu bilsəydim, göstərdiyim igidlikləri bir-bir yazar, böyük kitab bağlardım. İnsanın özünü öyməyindən nə çıxar. Arvad nədir ki, onun igidliyi nə olsun. Hay! Hay! Beş-on qoyun sağıb, nehrə çalxayıb, yağ-pendir tutub, dili ağzına sığmır. İndi mən deyim, sən qulaq as!

Pələng ovu

Kərim baba söhbətinə belə başladı:

– Bizim Borçalı meşələrində pələng olmadığını bilirsiniz; ancaq qabaq zamanlarda varmış. Qırx-əlli il bundan əvvəl kəndin yaxınlığında bir pələng

görünmüşdü. Onun qorxusundan meşəyə heç kəs getmirdi. Bir gün eşitdim ki, kəndin yaxınlığında pələng üç inək parçalayıbdır; ağlım başımdan çıxdı. Tüfəngimi götürüb getdim. Kəndlə pələngin arası beş ağac olardı. Dərəni aşdım. Aşağı uzanan daşlı-qayalı bir dağ ətəyi ilə meşənin içərisinə gedirdim. Günün bu zamanı idi; günəş saralmağa, sular qaralmağa başlamışdı. Pələngi gözdən qaçırmamaq üçün yan-yörəmə baxırdım. Bir də nə gördüm?! Uzaqda iki göz məşəl kimi yanır. Baxdım, pələng idi; o da məni görmüşdü, pəncəsi ilə acıqlı-acıqlı yeri eşir, cırmaqlayırdı.

Bir az da getmişdim ki, birdən-birə pələng yerindən atılıb, bağıra-bağıra üstümə gəldi. Bir daşa söykənib, tüfəngimi ona tərəf yönəltdim. Pələngin bir nəcib xasiyyəti var: hücuma başladığı yerdən üç dəfə ovun üstünə atılar. Bu üç dəfənin heç birində ovlaya bilməsə, küsüb gedər. Qalxdığı yerdən iki dəfə üstümə atıldı, üçüncü dəfə az qaldı üstümə düşsün. Tüfəngimi dikəltdim, havada üstümə gəlirkən qolları arasından nişan aldım. Pələngdən elə bir bağırtı qopdu ki, səsindən dağ-daş titrədi. Gözlərim qaraldı, tüklərim ürpərdi. Elə bil ağaclar, daşlar bir pələng sürüsü olub, üstümə gəlirdi. O, iki-üç addım məndən aralı bir qaratikan kolu yanında yıxılıb nərildəyirdi. İki dəqiqədən sonra canını təslim etdi. Yaxınlaşdım. O igid heyvanı öldürdüyümə peşman oldum, ürəyim kövrəldi, gözlərim yaşardı. Tüfəngimi bir tərəfə atıb,

qabağında diz çökdüm. Başını qollarım arasına alıb, üzündən-gözündən öpdüm.

Pələngin dərisini soyub evə qayıdandan sonra qonşular başıma yığıldılar. Dedim ki, Borçalı torpağında bir igid var idi, o da bu gündən yaşamır. Bundan sonra Borçalı torpağı igid üzü görməyəcək.

Bir saat əvvəl sakit və dalğın halda bir yerdə büzülüb duran bu qoca artıq nəzərimizdə böyümüşdü. Hamımız başdan-ayağa hekayəyə qulaq kəsilərək onu dinləyirdik.

Kərim babanın atası

Kərim baba söhbətdən doymur, hadisəni hadisəyə, xatirəni xatirəyə calayırdı.

– Mənim atam da gözəl ovçu idi. Nağıl edirdi ki, bir gün maral ovuna çıxmışdım. Dərədə kök bir buğa ovladım. Çeşmə başında kabab bişirib yedikdən sonra uzanıb yatmışdım. Bir də gözlərimi açanda nə gördüm? Dörd bir yanımı duman elə bürüyüb ki, bir addım da qabaq görünmür. O gün evə qayıtmaqdan ümidimi üzdüm. Axşam olduğunu havadan bilmişdim. Kim bilir, nə qədər yatmışam; nə edəcəyimi bilmirdim. Düşündüm, düşündüm, axırda gecəni bir qaya altında keçirmək üçün yavaş-yavaş dağa dırmaşdım. Elə uçurum, sıldırım qayalıq yerlərdən keçirdim ki, ayağımın altından bir daş uçsa idi, birbaş dərəyə yuvarlanıb, parça-parça

olacaqdım. Həm də qaranlıq, göz gözü görmürdü. Qabağıma bir mağara çıxdı. Durdum, mağaranın ağzından içəri baxdım. Bir şey görmədim, çarəsiz mağaraya girdim, az sonra yuxuya getdim. Bir də ağır xorultudan gözlərimi açdım. "Bu nədir? Məndən başqa burada adammı var?" – dedim. Dimdik oturub yan-yörəmi yoxlarkən əlimə bir heyvan quyruğu toxundu: bu bir pələng quyruğu idi. Mən mağaraya sığındığım zaman o, oyaq imiş. Çünki yatmış olsaydı, xorultusunu eşidərdim. Bu igid heyvanın məni bir qonaq kimi mağarasına qəbul etdiyinə şübhəm qalmadı. Özümü itirdim. Ancaq qorxmurdum: çünki bu heyvanın comərdliyinə əmin idim. Gecəni pələnglə bir yerdə keçirtdim. Səhər dan yeri ağaranda mağaradan çıxıb, dünən maral ovladığım yerə gəldim. Maralın bir budunu mağaranın ağzına gətirib, yavaşca içəri itələdim. O gün yenə ovladığım maralın ətindən kabab bişirib yedim. Günortadan sonra idi, kəndə tərəf döndüm. Mağaranın aşağı yanından keçirdim. Gördüyüm bir hadisə ayaqlarımı mismar kimi yerə mıxladı: dərənin içində bir pələng uzanmış, bir qurd da onun ətrafında tülkü kimi quyruq bulayırdı. Məni heyrət aldı, bir yerdə oturub baxırdım. Qurd quyruğunu sallayıb dərənin bir o başına gedir, bir də dönüb gəlir, quyruğunu böyrünə qısaraq, dili ilə pələngi yalayırdı. Pələng isə əsla vüqarını pozmayıb, yalnız onu iti baxışları ilə süzürdü. Qurd bir az sonra pələngin çənəsini,

boğazını yalamağa başladı. Bu xainin riyakarlıqla pələngi tələf edəcəyini hiss etmişdim. Bir ara qurdu nişan alıb, vurmaq istədim. Nədənsə fikrimdən vaz keçdim. Qurd bir də dərəni dolanıb, pələngə yaxınlaşanda onun boğazından yapışdı. Yazıq heyvan elə bağırdı ki, səsindən dağ-daş titrədi. Elə bildim ki, qayalar üstümə töküləcək. Beş-on dəqiqə o gözəl heyvan atılıb-düşəndən sonra hərəkətsiz qaldı. Təəccüblü burasıdır ki, qurd yenə pələngin boğazını buraxmaq istəmirdi. Özü isə heç tərpənmirdi.

Pələngin öldüyünü yəqin etdim; ancaq qurdun da tərpənməməsindən heyrətdə idim. Tüfəngimi alıb dərəyə endim. Pələng ölmüşdü. Tüfəngin qundağı ilə qurdu nə qədər vurdumsa, tərpənmədi. Bu da murdar olmuşdu. Mən ancaq indi anladım ki, pələng dərədə uzanırkən bu xain qurd onunla üzüzə gəlmiş, onun pəncəsindən qurtarmaq mümkün olmadığından bu riyakarlıqla ondan can qurtarmaq istəmiş, axırda da qorxudan bağrı yarılıb ölmüşdü. Çox əlləşdim, pələngin boğazını qurdun ağzından qurtara bilmədim, dişləri kilidlənmişdi. Çarəsiz qəməmi çıxarıb, qurdun dişlərini çapdım. Elə igid bir heyvanın qurd kimi qorxaq, tamahkar bir heyvanın əlində ölməsinə ürəyim yandı.

Bu hadisədən xatirə olmaq üçün pələngin dərisini soyub evə gətirdim.

Atasının nağıl etdiklərini bitirdikdən sonra Kərim baba özünəməxsus ağırlıq və təmkinlə əlavə etdi:

– İndi haman pələng dərisi məndədir. Atamdan yadigar olduğu üçün saxlayıram.

Atam onu təsdiqləyərək:

– Əlbəttə, həm bunu, həm də vurduğun pələngin dərisini saxlamalısan, – dedi, – çünki dərilərin hər biri iki igidin tarixini bildirən qiymətli xatirədir.

Qızıl it

Kərim babanın "Qızıl" adlı bir iti vardı. Gecə-gündüz bizim qapımızdan ayrılmazdı. Oba itlərini heç sevməzdim, çünki onların qorxusundan obada tək və azad gəzinə bilmirdim. Uzaqdan kölgəmi görüncə sürü ilə üstümə tökülüb hürərdilər. Bizim Qızılı özümə alışdırmaq ümidi ilə hər gün nə qədər çörək yedirdirdimsə, yenə də alaçıqdan çıxıb, bir yana getdiyimi görüncə kəsik qulaqlarını oynadaraq, qalın, boğuq səsi ilə hürər, nəşəmi pozardı. Ona görə Qızılı da sevmirdim.

Bir gün alaçıqdan çıxarkən Qızıl üstümə düşüb hürməyə başladı. Əlimdəki dəyənəyimlə iti vura-vura qovdum. Kərim baba iti vurduğumu bir neçə dəfə görmüş, bir söz deməmişdisə də, xoşuna gəlmədiyini üz-gözündən duymuşdum. Bir gün iti vura-vura qapıdan qovarkən Kərim baba gördü. Yaxınlaşaraq:

– Vurma, oğlum! – dedi. – Bu mənim çörək ağacımdır. Bunun bir qardaş qədər mənə yaxşılığı

keçibdir. Sən bunun indiliyini görürsən. Bir vaxt bunun qorxusundan evimizin yanından quş quşluğu ilə keçə bilməzdi. Bu itə beş yüz manat verən olub, verməmişəm. Hər küçüyünü otuz-əlli manata satmışam. Bunun nə qədər ağıllı, igid heyvan olduğunu bilsən, heç vurmazsan.

Kərim baba bu sözləri deyib, itin başını əlləri ilə oxşadı. Sonra yenə üzünü mənə tutaraq dedi:

– Qışlaqda idik, payızın aydınlıq gecəsi idi. Qoyunları yamaca yayıb, bir daş üstündə uzanmışdım. Nə vaxt yatdığımı heç bilməmişəm. Oyandığım vaxt hava qaralmış, dövrəmi də qalın duman almışdı. Elə qaranlıq düşmüşdü ki, göz gözü görmürdü. Çomağı götürüb yerimdən qalxdım. Sürüdən xəbər yox idi. Qızılı çağırdım. Cavab vermədi. Dəli kimi o gecəni səhər etdim. Ancaq mənə ümid verən bu it idi: bilirdim Qızıl sürüdən ayrılmaz. Dan yeri ağarar-ağarmaz uca bir təpə başına dırmaşdım. Aşağıya baxdım. Dumandan hər şey qara görünürdü. Yenə "Qızıl! Qızıl!" deyə bağırarkən dərədən boğuq bir səs eşitdim. İldırım sürəti ilə dərəyə atıldım. O, sürünü iki təpə arasına yığmış, özü də yol ağzında durub hürür, məni səsləyirdi. Özümü Qızıla yetirdim. Məni görən kimi sevindiyindən quyruğunu sallayıb, qulaqlarını dikləyərək, məni yalamağa başladı. Sürüyə qurd girdiyini o saat bildim. Sürünün içində üç qurd ölüsü gördüm. İşin nə yerdə olduğunu anladım. Sürüyə qurd daraşanda Qızıl onlarla boğuşa-boğuşa sürünü bu iki

təpənin arasına sıxışdırmış, burada qurdlara hücum edib, bir-bir onları boğub öldürmüşdü. Qızılın boynuna necə sarılmışam... Üzündən-gözündən necə öpmüşəm... Sonra kök bir qoçun quyruğunu kəsib qabağına atmışam.

İftixar hissi ilə söhbətini tamamlamağa çalışan Kərim baba Qızılı oxşayaraq:

– İndi bunun nə cür it olduğunu bildinmi? Bu, it deyil, aslandır, əjdahadır, – dedi.

Kərim babanın bu tərifindən sonra Qızılla barışmış, səmimi bir dost olmuşduq.

Sümsü

Kərim baba ilə armud ağacı altında oturmuşduq. Mən dərədən topladığım daşlarla oynayırdım. Kərim baba fit çala-çala bir yaş çubuğu yonurdu. Kərim babanın yeni bir şey qayırmaq istədiyini anladım, yanına gedərkən o, qalın, boz bığları altından gülümsəyərək:

– Sənə sümsü qayırıram, – dedi.

– Sümsü nədir? – deyə soruşdum.

– Sümsü quş kimi oxuyur, bununla qızılquş balası tuturlar, – dedi.

Kərim babaya daha da yaxınlaşaraq, gözlərimi əllərindən götürməz olmuşdum. Çubuğun ortasından iki barmaq qədər kəsib, üstünü götürdü. O, yerə yaş ot qoyduqdan sonra kəsdiyi qapağı üstünə basaraq:

– Bax sümsü budur! – dedi və uşaqlara məxsus bir sevinclə sümsünü iri dodaqları arasına qısıb çalmağa başladı.

Mən səbirsiz halda sümsünü dartıb əlindən alırkən o, bürüşük gözlərində, qalın, iri dodaqlarında daşqın sevinc qığılcımları uçuşaraq:

– Qızılquş balasını bu səslə çağırır, – dedi.

Sümsünü indi mən çalır, o isə öyrədirdi və bilicili-yi ilə öyünüb, məğrur baxışlarla mənə baxıb gülürdü.

– Bununla qızılquş balasını necə tutarlar? – deyə mən soruşduqda Kərim baba mənə bu məlumatı verdi:

– Qızılquş yuvasını çox vaxt su kənarında, uca ağacların başında tikər. Balaları yumurtadan çıxan kimi ovladığı quşları öldürüb qanını içər, sonra da o qanı qusub balalarına yedirər. Balaları bir qədər böyüdükdən sonra ovladığı quşu su kənarına aparar, tüklərini yolar, cəmdəyini suda təmiz yuduqdan sonra parçalayıb, balalarının qabağına atar. Balaları qanadlanıb, uçmağa başladığı vaxt tutduğu ovu gətirib yuvasının ağzına birdən-birə buraxar, quş ölüm pəncəsindən qurtardığını görüncə, pırıldayıb uçmaq istərkən qızılquş balaları hücum edər, dərhal onu tutub yeyərlər. Anası balalarına bu cür ovçuluq öyrədər. Balalarının bu zamanı analarına üçün də qorxuludur, yaxın gələrsə, o saat hücum edib, onu da parçalarlar. Ona görə də ovladığı quşla yuvasına yaxın bir ağaca qonar və özünəməxsus bir səslə balalarını səslər.

Onların uçub gəldiyini görüncə ovu buraxıb qaçar. Qızılquş balalarını ovçular bu vaxtlar tutarlar. Yuvalarına yaxın bir yerdə tor qurub, içinə toyuq, kəklik buraxarlar. Çır-çırpıdan, otlardan qayırdıqları kiçik daxmalarda gizlənib bir əllə torun ipini tutar, o biri əllə də sümsünü çalarlar. Qızılquş balaları analarının ov gətirdiyinə aldanıb, özlərini tordakı quşun üstünə atanda ovçular ipi tez çəkir, tor bağlanır, qızılquş balaları da torun içində qalırlar.

Qızılquş balaları bu zaman çox acıqlı olurlar. Özlərini insan əlində əsir görəndə ürəkləri partlar, insana heç alışmazlar. Ona görə də ovçular qızılquş balalarını tutunca iynə ilə göz qapaqlarını bir-birinə tikərlər. İki-üç gün ac saxlar və yavaş-yavaş ət verib, özlərinə alışdırdıqdan sonra göz qapaqlarını açarlar. Quşcuğazların acığı bu cür sönər, sahiblərinə alışarlar. Ovçular qızılquş, tula götürüb ova çıxarlar. Tulalar kolların, qamışların arasına soxulub ördək, qaz, kəklik, qırqovul və turacı qaldırınca qızılquş hücum eləyib ovlar.

Can qorxusu

Sentyabrın isti günü idi. Günəş yandırırdı. İtlər, çobanlar meşələrə, sərin kölgəliklər altına çəkilmişdilər. Biz də alaçığın içində hər birimiz bir yanda uzanmışdıq. Sarı toyuğum da cücələrini başına yığıb, armud ağacı altında eşələnir, dənlənirdi. Toyuq

birdən-birə acıqlı səslə qaqqıldadı. Cücələr dərhal uçaraq kolların arasına soxuldular.

Bu zaman bir quş alaçığın ağzından ildırım kimi şığıyıb, yükün altına soxuldu. Qüvvətli qanad çalınmasına bənzər bir səs hələ də alaçığımızın üstündə eşidilirdi. Bir-birinin arxasınca baş verən bu hadisələrdən özümüzü itirmiş halda alaçıqdan kənara çıxdıq. Alaçıqdan on-onbeş arşın ucada böyük bir quş iri qanadlarını açmış, odlu və acıqlı baxışlarla bizi süzürdü. Anam:

– Qızılquşdur, – dedi, sonra cücələri tutmaması üçün əlinə böyük bir ağac alıb "kiş-kiş" edərək, qızılquşu qovlamağa başladı. Biz alaçığa girən quşun arxasınca getdik. Bizdən əvvəl qardaşım yük altında bir bucağa sığınmış quşu qaldırıb, sevinə-sevinə:

– Tutdum, kəklikdir, – dedi.

Qardaşımın ətrafında sevincimdən atılıb-düşərək:

– Ver mən də baxım, – deyə bağırdım.

Bu zaman anam içəri girdi. Kəkliyi əlimizdə görüncə:

– Canının qorxusundan yazıq özünü alaçığa salıb, – dedi.

Qızılquş pəncəsindən qurtarıb özünü insan əlində əsir görən kəklik həyəcanla çırpınır, dartınır, əllərimizi dimdikləyirdi. Qardaşım:

– Qanadlarını bağlayım, qaçmasın, – dedi.

– Yox, oğlum, bu heyvan bizim evimizə sığınmışdır, onu azad edin; baxsanız a, qorxusundan yazığın ürəyi ağzına gəlir, – deyə anam cavab verdi.

Bu sözləri anam elə söylədi ki, qəlbimizdə riqqət doğdu. Artıq hamımız onun azad edilməsi tərəfdarı idik. Hamımız alaçıqdan çıxdıq. Kəklik də o kiçik gözlərini göyə dikərək baxır, düşmənin getmiş olduğunu bilmək istəyirdi. Qardaşım quşu birdənbirə havaya ataraq:

– Uç, get! – dedi.

Kəklik onun əlindən ox kimi çıxdı və bir anda meşənin ağacları arasında yox oldu.

Hamımız bağırışaraq, kəkliyin arxasınca xeyli baxdıq.

Biçin

Səhər-səhər alaçığın ağzında oynayırdıq. Kənd uşaqları əllərində badya, mis kasa dərəyə enirdilər.

Qardaşım onların dalınca:

– Namaz, Namaz, haraya gedirsiniz? – deyə çağırdı.

Namaz arxaya dönərək yarımağız:

– Qoruğa gedirik, qoruğa, çiyələk dərməyə, – dedi.

Biz də arxalarınca qaçıb yetişdik, dərəni keçdik, kiçik bir cığırla meşəyə doğru qalxdıq. İki çağırım qədər getmişdik ki, uzaqda biçinçilərin oraqlarının qat-qarışıq səsləri qulağımıza yetişdi. Sevincimizdən sıçradıq. Bir az sonra artıq talada idik. Biçinçilər sıra ilə durmuş, göbəyə qədər qalxmış yaş otu biçir,

qadınlar, uşaqlar isə otların arasından çiyələk yığır və qurumuş otlardan ötədə, bəridə taya vururdular. Biz dayanarmıyıq? Yetişən kimi qoruğa atıldıq. Çiyələkdən doyunca yedik. Sonra yumşaq otların, dərzlərin üstündə atılıb-düşməyə, bağırışmağa başladıq. Biçinçilərdən biri orağını böyük bir qanqalın kökündən endirirkən quş balaları "cik-cik" edib, kiçik qanadlarını çırparaq, qalın otlar arasına soxuldular. Hamımız oraya qaçdıq. Biçinçi əyilib, ovcunda tutduğu bir quş balasını mənə uzadaraq:

– Al, – dedi.

Sevincək əlimi açdım. Quşu ovcuma qoydu. Ovcumu açarkən əllərim al-qan içində idi. Tüklərim ürpərmiş bir halda: "Ay, bu nədir?" – deyə quşu yerə atdım. Oraq onun hər iki ayağını biçmiş, kiçik heyvan ayaqsız qalmışdı; bir əllərimi al-qırmızı boyayan qana, bir də otlar üstündə inildəyə-inildəyə sürünən o kiçik heyvana baxdım.

Qəlbimdə acı bir hiss doğdu. "Topal heyvan, səni artıq kim bəsləyəcək?" – dedim. Hamı biçilmiş qoruğun tikan kimi duran otları üstündə inildəyə-inildəyə sürünən quşcuğaza baxırdı. O biri quşları tutmuş olan uşaqlar topal quşu ovucları içinə alıb tamaşa etdikdən sonra yenə otlar arasına buraxdılar. Ogünkü nəşəmə zəhər qatılmış olduğundan çox dalğın idim. Bir saat sonra obaya döndük.

Bu əhvalatdan uzun illər keçmişdir. Ancaq bu gün də o qanlı vaqiəni unutmamışam.

Yoldaşım Rza

Cümə axşamları mənim ən çox sevdiyim gün idi; çünki hər həftənin bu günü atam şəhərdən gələrdi. Bir təpə başında oturub, səbirsizliklə atamın yolunu gözlərdim.

Axşamüstü idi. Obada gəzmirdim. O gün südçülərdən biri şəhərdən çox tez qayıtmışdı. Onu uzaqdan görüncə yanına qaçıb, atamı soruşdum. Südçü çubuğunu qalın dodaqlarının bir tərəfinə qısaraq, o biri tərəfindən tüstünü buraxdığı halda gülümsəyərək:

– Atan bu gün gəlməyəcək, işi var, – dedi.

Bu söz ildırım kimi məni sarsıtdı. Məyus və dalğın halda geri döndüm. O isə arxamdan çağırıb:

– Ey, bura bax! Gələcək, səni aldatdım, mən bu gün tezdən çıxmışam, – dedi.

Cavab vermədən yoluma davam etdim. Günəş qızıl saçlarını dərələrdən, meşələrdən yavaş-yavaş toplayaraq qərbə, yüksək dağlar arxasına çəkilməyə, uca ağacların kölgələri şərqə doğru uzanmağa başlamışdı. Sürülər, naxırlar mələşə-mələşə obaya doğru qaçırdı, mən də bir təpədə oturub o gurultunu dinləyir, o canlı lövhəni seyr edirdim. Çadırımızın ağzında at kişnəməsi eşitdim. Dönüb baxınca nə gördüm? Atam!.. Sevincimdən ayaqlarım bir-birinə dolaşa-dolaşa yüyürüb boynuna sarıldım. Atam yoldaşım Rzanı da özü ilə gətirdiyindən sevincim

ikiqat artmışdı. Sevinməzmiyəm? Cücələrimi, çeşmələrimi, göyəm ağaclarını göstərmək üçün yeni adam tapmışdım. Bir fincan çay içən kimi qalxdıq. Toyuqlarımdan başlayaraq göyəm ağaclarımı, dərədəki çeşmələrimi bir-bir göstərdim. Sonra obaya gəldik. Sürülərin içinə soxulduq. Quzularla, oğlaqlarla oynadıq, onlarla bərabər atılıb-düşdük. Artıq qaranlıq düşür, seyrək duman uca dağların başından dərələrə, meşələrə enirdi. Göy üzü təmiz olduğundan şimal tərəfdəki bir-iki bulud dəniz içində kiçik təpəciklər kimi görünürdü. Hər ikimiz əl-ələ verib yüyürə-yüyürə evə gəldik.

Yağış

Atam çadırımızın yanındakı armud ağacı altında oturub Kərim baba ilə söhbət edirdi. Kərim baba birdən-birə gözlərini şimala dikərək gurlayan bir səslə: "Allah, sən saxla!" – dedi. Bu sözləri elə söylədi ki, hamımızda bir həyəcan doğdu.

Bürüşük və titrək əli ilə göyün şimal tərəfindəki kiçik qara buludu göstərərək:

– O ilan quyruğu kimi qara buludu görürsünüz? Çox ziyankar buluddur, – dedi. – Bu, ziyansız keçməyəcək.

Atam etinasız cavab verdi:

– O bulud buradan çox uzaqdır, bizə ziyanı dəyməz.

Kərim baba iri papaqlı başını, uzun, çal saqqalını oynadaraq, bir daha diqqətlə buludu süzdükdən sonra:

– Buna oynaq bulud deyərlər, – deyə sözünə davam etdi. – Bu hər yeri gəzər, amma çox durmaz. Bir saat yağsa, aləmi tufana verər. İki saat çəkməz ki, toyuq kimi balalarını başına yığıb gəzməyə başlar. Bu buluddan gözüm heç su içmir, ehtiyatı əldən vermək olmaz. Alaçığın xəndəyini təmizləməliyəm.

Kərim baba durub getdi. Biz də atamla alaçığa dönüb, yorğun olduğumuzdan tez yatdıq. Sonra nələr olduğunu bilmirəm, bu qədər xatırlayıram ki, atam məni qolları arasında yük üstünə uzadarkən qulaqlarımın dibində gurlayan bir səsdən gözlərimi açdım. Ətrafıma baxdım. Atam, anam hər ikisi alaçığın içində dimdik durmuşdu.

Atam kiçik qardaşım Əsədullanın beşiyini yuxarı qaldırmış, anam da kiçik bacımı qucağına almışdı. Sel gurultu ilə alaçığın içindən axıb gedirdi. Yağış damcıları başımızın üstündə alaçığın keçələrini gumgum qamçılayırdı. Ogecəki tufandan yalnız bu qədər görə bildim.

Sonra yenə yatmışam. Səhər gözlərimi açdığım zaman günəş doğmuş, şəfəqlərdən hörülmüş saçlarını otlu-çiçəkli dağların, yamyaşıl duran meşənin üstünə dağıtmışdı. Tez alaçıqdan çıxdım. Hava o qədər saf, o qədər gözəl idi ki, hər şey insanın üzünə gülürdü... Gecəki yağışdan çiçəklərin, yarpaqların

uclarından sallanan damlalar günəşin al şəfəqləri altında almaz dənələri kimi parıl-parıl parıldayır, ətrafına incə telli nurlar saçırdı. Kiçik quşlar yaşıl budaqlarda qanadlarını günəşə doğru açaraq həm qurudur, həm də gözəlliklərə baxır, o lətafətə bürünmüş təbiəti dadlı nəğmələri ilə alqışlayırdılar.

Anam gecəki yağışdan islanmış şeyləri Ayrım qızının köməyi ilə alaçıqdan çıxara-çıxara:

– Allah kəssin belə yaylağı, elə bil başımıza yer qəhətdi. Bu nə dirrikdir; islanmamış bir şey qalmayıb. Hələ gecə gözlərimi bir tikə də yummamışam, – söylənirdi.

Atam da:

– Ay dəli, çölçülükdür, ürəyini sıxma, bunun da bir nəşəsi var, – deyə anama təsəlli verirdi.

– Belə nəşəni istəmirəm. Sizin üçün nə var ki, özünüz çöllü, gördüyünüz də elə bu, – deyə anam cavab verdi.

Bu aralıq birdən-birə cücələri, toyuğumu xatırlayıb, cəld hinə tərəf yüyürdüm. Hinin ağzındakı daşı götürəndə gördüm ki, hinin içi göl bağlayıbdır. Bu faciəli mənzərəni görməyimlə "Vay, cücələrim boğulublar" deyə qışqırmağım bir oldu. Dərhal ailə üzvləri ətrafımı bürüdülər. Atam:

– Yazıq cücələr, heç yadımıza da düşməyiblər, – deyə təəssüfünü bildirdi, sonra başımı oxşayaraq, öz hərəkəti ilə mənə sanki təsəlli vermək istədi.

Anam:

– Mənim fikrimə gəlmişdi, amma nə edək, öz başımızın hayına qalmışdıq, – dedi.

Əlimi hinə soxub, boğulmuş cücələri suyun içindən bir-bir çıxartdım.

Anam:

– Yaman gözə ox batsın! – dedi. – Hər görən: "Bunlara nə veribsən ki, dərilərinə sığmırlar", – deyirdi. Bunlara hansı bədnəzərinsə gözü dəydi. Fikir etmə, oğlum, qada-balamızı aparıblar.

Artıq nə edəcəkdim? Olan olmuş, keçən keçmişdi.

İgid uşaq

Obamızın şimal tərəfi qərbdən şərqə doğru uzanmış çılpaq qayalıq, daha sonra qalın meşəlik idi. Dərə qərbə doğru getdikcə qayalıq, dağlıq, iri və oyuq daşlarla dolu yerlərdən ibarət idi. Biz oralara getməyə qorxardıq, çünki kəndlilər "ayı var" deyə bizi qorxutmuşdular. Bu qorxu ucundan dərənin qərb tərəfinə getməzdik.

İkindi çağı idi. Obada: "Dursunu ayı basıb" – deyə səs qopdu. Kəndlilər dəyənək, tüfəng, it götürüb getdilər. Bütün oba axdı. Mən də camaata qoşulub getdim. Nədən qorxacaqdım? Kərim baba orada idi. Köməyə gedirmişəm kimi hətta əlimdə yekə bir dəyənəyim də vardı. Hamımız nizamlı qoşun kimi sanki bir qala almağa gedirdik. Dərəni aşdıq. Ayı

dərəsinin dağlıq tərəfindən dırmanırdıq. Yuxarıda qat-qarışıq bir səs eşidildi. İtlər quyruqlarını, qulaqlarını şəkləyərək, birdən-birə hürməyə, üstümüzə yüyürməyə başladılar. Hamıda bir rəşadət və şücaət doğdu, təpəni dırmandıq. Dursun əlində tüfəng məğrur bir halda bizi qarşılayaraq:

– Vurdum. Qoltuğunun arasından vurmuşam. Az qala kafir məni boğmuşdu, – deyə camaata qarışdı.

İndi hər kəs Dursundan məlumat almağa can atırdı. Nəhayət, bəlli oldu ki, bu qorxmaz uşaq tüfənglə o tərəflərdə gəzdiyi zaman öz yuvası ağzında iki balası ilə oynayan yekə bir ayı ilə üz-üzə gəlir. Ayı Dursunu görüncə arxasınca düşür. Dursun qaçır, ayı qovur; nəhayət, Dursun başıaşağı qaçmağın çətin olduğunu görəndə özünü toplayıb, geri dönür və ayını nişanlayıb, iki qolları arasından vurur. Ayı aldığı yaradan qüvvətini itirib, yerə yıxılır. Dursun kəndə dönüb, bu vaqiəni xəbər verir. Bir neçə kişi ilə ayı vurulan yerə gəlirlər.

Biz ayı vurulan yerə yetişər-yetişməz itlərdən biri ayını yaxaladı. Yaralı heyvan bağıra-bağıra onu qolları arasına alıb elə sıxdı ki, köpək qara ağzını açıb var gücü ilə zingildədi. Kəndlilər ağac, qəmə gücü ilə iti ayının pəncəsindən qurtarınca it qulaqlarını sallayaraq, quyruğunu böyrünə qısıb, birbaş obaya qaçdı.

Bu qərar ilə ayı itlərin hamısını bir-bir qaçırtdı. Ancaq özü də candan, taqətdən düşmüşdü. Nəhayət, kəndlilərdən biri ayını tüfənglə vurub öldürən kimi

hamı ayının yuvasına doğru axdı. Ayı yuvası dərənin ətəyində kiçik, təbii bir mağara idi. Mağara o qədər kiçik idi ki, içindəki iki ayı potası[1] apaçıq görünürdü. Hər ikisi bir-birinə sığınıb, qorxaq baxışlarla mağara ağzındakı adamlara baxırdı. Mağaranın içi yumşaq ağac qabıqları ilə döşənmişdi. Görünür, anaları çalışmış, zəhmətə qatlaşmış, qırdığı ağacların ən yumşaq qabıqları ilə mağaranın içini bir xalı kimi döşəmişdi. Axırda onların uğrunda canını da fəda etməkdən çəkinməmişdi. Xülasə, o kiçik yetimləri çomaqların başı ilə vura-vura mağaradan çıxartdılar. Boyunlarına kəndir bağlayıb, kəndə gətirdilər. Bir az əvvəl Əzrail pəncəsindən qurtarmış kimi quyruqlarını yanlarına qısıb bağıra-bağıra qaçan itlər indi bu heyvancığazlara qarşı aslan kəsilərək, dörd yandan hücum etmək istəyirdilər. Kəndlilər zor-güc bu heyvanları itlərin pəncəsindən qurtara bildilər.

Kənd həyatında təbiətin o zəngin və geniş qucağında nə qədər canlı lövhələr, unudulmaz xatirələr vardır!.. Uşaqlıqdan qəlbimin dərinliklərində iz salmış o rəngarəng, o qiymətli və silinməz xatirələr!..

[1] Pota – ayı balası

DAŞQIN

Baharın dumanlı səhərinin rütubətli havasını udduqca yatağımdan qalxmaq istəmirdim. Boğazıma qədər yorğana sarılaraq gəmiklərim[1] qızındıqca nəşəli bir kəsalət[2] içində gözlərimi qapayıb qulaqlarımın ucunda çınlayan həzin bir gurultunu dinləyirdim. Birdən-birə artırmadan: "Kür daşmış, Kür daşmış!" – deyə ucadan heybətli səsdən dimdik qalxdım. Əlbəsəmi[3] geyinər-geyinməz Kürə baxan uzun artırmaya qoşdum. Dəli Kür iki metrəyə qədər yüksəlmiş, sahilləri hiddətlə çeynəyən acıqlı boz dalğalar uzaq ormanlardan, bağlardan qoparıb gətirdiyi iri ağacları və sahildəki yoxsul taxta külbələri[4] önünə qatarraq qamçılaya-qamçılaya uzaq yerlərə götürüb gedirdi. Bir çocuq hissi ilə bu amansız daşqının yapdığı fəlakətlərin seyr və tamaşasına dalmışdım...

Sahilboyu uzanıb gedən sarp[5] qayalar, yaşıl təpələr və hər tərəfdə gurultu qoparan tamaşaçılar, sevincindən hoppanıb-düşən çocuqlar bu mənzərənin

[1] Gəmik – sümük

[2] Kəsalət – fəaliyyətsizlik, hərəkətsizlik; ölgünlük, süstlük, əzginlik

[3] Əlbəsə – libas, paltar

[4] Külbə – koma

[5] Sarp – keçilməsi, üstünə çıxılması çox çətin olan; çox dik, sıldırım

gözəlliyini bir qat daha artırmışdı. Birdən-birə sahillərdən qopan müdhiş bir bağırtı qəlbimdə dərin bir həyəcan oyatdı. Nəhrin[1] qaynağına doğru baxarkən suyun ortasında bir dəyirmançı külbəsinin qara dalğalarla çarpışa-çarpışa aşağı doğru axıb gəldiyini gördüm. İçindəkilər uzaqdan bir pişik yavrusu[2] qədər görünürdü. Əllərini sahillərə doğru uzadaraq yardım istəyən bağırtıları hiddətli boz dalğaların gurultuları içində yayılıb gedirdi. Uzaqdan seyr edən tamaşaçılar bu müdhiş mənzərəyə çox acıdıqları halda, kimsədə onları qurtarmaq arzusu yox idi. Kür nəhri təbii halında axdığı zaman tam ortasında kiçik bir adacıq görünürdü. Sellərin gətirdiyi ağaclardan bir neçəsi haman quruda dərin köklər atmış olduğundan yerləşib qalmışdı. Yay zamanı ora kiçik yaşıl bir ada kimi canlanırdı. Üzgüçülər çox vaxt üzə-üzə gedib dörd tərəfi su olan o quruda, o kiçik adacıqda dincəlirdi. Bu dəfə də sellərin ilk gətirdiyi bir neçə qol-budaqlı iri ağac o dayaz yerdə möhkəm yerləşib qalmışdı. Külbə get-gedə yaxlaşır və nəhrin ortası ilə ağaclara doğru qoşurdu. Bu hal sahildə alay vuran tamaşaçıların qəlbində ümid nuru doğurmuş olduğundan hamı böyük bir maraq içində işin nəticəsini bəkləyib dururdu.

[1] Nəhr – böyük çay, axar su

[2] Yavru – bala

Külbə ağaclara yaxınlaşınca şiddətli bir dalğa çarparaq onu ağacların üzərinə atdı. Külbə şiddətlə ağacların arasına soxulub qaldı. Sahildəkilər bir vücud kimi birdən müdhiş bir çığırıq qopardı.

İçindəkilər artıq aydın görünürdü: ata, ana və iki çocuqdan ibarət idilər. Onlar hər iki sahilə doğru əllərini uzadıb "yardım!" deyə bağırırdılar. Hələ dəhşətin ağırlığını hiss etmiş olduğundan dam üzərinə atılmış pişiyin davamlı miyovultusu, artırmanın barmaqlığı yanında dalğalarda islanmış köpəyin qorxunc bir səslə hürməsi bu mənzərənin dəhşətini daha bir qat artırırdı. Hər kəs böyük bir iztirab və həyəcan içində həmin zühur edəcək müdhiş bir faciəni bəkləyib dururdu. Zira[1] ki, bir dalğanın o ağaclara doğru gətirdiyi iri, dal-budaqlı bir ağacı ikinci dalğanın ağzında sellərə qarışdığına dəfələrlə şahid olmuşdular. Külbəyə doğru ağzını açıb gələn hər dalğa yaxlaşdıqca sahildəkilərin iztirab və dəhşətini artırırdı. Bu zaman bir gənc divarı daşlarla hörülmüş bir həyətə qoşdu. Əlbəsə qurutmaq üçün bir-birindən fasiləli iri tut ağaclarına bağlanmış kəndirləri birər-birər açdı. Artırmalarda durub uzaqda tamaşa edənlər gəncin fikrini anlayaraq hər tərəfdən ona uzun kəndirlər atdılar. Gənc bu kəndirləri bir-birinə möhkəm caladı. Sonra o kəndirin bir ucunu ən yaxındakı tut ağacına, o biri ucunu da öz

[1] Zira – çünki, ona görə

belinə bağladı. Tamaşaçılar onun təşəbbüs və fədakarlığına bir çılğın fədakarlığı kimi baxaraq: "Dəli ha olmamısan, adam da özünü bu quduz dalğaların ağzına verərmi? Bu, daşqındır, zarafat deyil, iti axan sellər ağzını əjdaha kimi açıb qurban istəyir. Oraya üzmək bu zaman mümkün deyil", – deyə onu yapmaq istədiyi işdən mən[1] etməyə çalışdılar. Fəqət gənc, inadında israr edərək özünü suya atdı və bir anda bir-birini qovan şiddətli dalğalar arasında qayib[2] oldu. Hər kəs başdan-ayağa göz-qulaq kəsilərək işin gələcəyini bəkləyib dururdu.

Dörd-beş saniyə sonra gənc su üzündə göründü. Fəqət həmən onu qarşılayan quduz bir dalğanın boz dişləri arasında yenə qayib oldu. Sahildə duran üzgüçülərdən birisi: "Nəhrin üzündə çalxantı və dalğa qüvvətli, fəqət altında isə sakit olur. Bu adam sualtı üzərək özünü onlara yetirmək istəyir", – dedi.

Doğrudan da, gənc böyük bir məharətlə onu udmaq istəyən azğın dalğaları yara-yara, çarpışa-çarpışa, bata-çıxa, min bir fəlakətdən sonra özünü külbəyə yetirdi. Külbədəkilər gənci böyük bir ümidlə qarşılayaraq sevindiklərindən onu duz kimi yalamağa başladılar. Gənc kəndiri belindən açıb külbəyə bağladı və sahildəkilərə "çəkin!" əmrini verdi. Gəncin bu fədakarlığına heyrətlə tamaşa edən sahildə-

[1] Mən – qadağan, yasaq; buraxmama, yol verməmə

[2] Qayib – qaib, hazırda olmayan, gözdən uzaqda olan

kilər dərhal həyətə axdı. Hər tərəfdən kəndirə sarılaraq bir ahənglə onu çəkməyə, çəkdikcə də onu ağaca sarımağa başladılar. Külbə yavaş-yavaş sahilə yaxınlaşırdı. İçindəkilərin bürüşmüş alınları, çatılmış qaşları, uçmuş bət-bənizi açılmış, gözlərində qurtuluş və ümid qığılcımları uçuşurdu. Bir az sonra külbə sahilə yan aldı.

ANABACI

Məşğələmdən geri dönürdüm. Gecəki yağışın çuxurlarında gölməçələr yaratmış ensiz bir səki ilə gedirdim. Bu vaxt qarşıma arıq, ətsiz vücudunu yamaqlı bir çarşaba bürümüş qadın çıxdı. 60 yaşlarında olan bu qadın çarşabı altından damarları görünən sümüklü əli ilə bir kağız parçasını uzadaraq:

– Oğlum, al bu kağızı oxu, gör kimə çatacaq? – dedi.

Bu sözləri elə yanıqlı bir səslə, elə miskin bir tərzdə dedi ki, könlümdə hiss etdiyim ağrıdan bütün vücudum titrədi. Gözlərim dərhal gözlərinə dikildi. Ruhunun, qəlbinin iki dumanlı pəncərəsi olan o donuq, o sönük gözlər 60 illik səfil həyatının acı, fırtınalı tarixindən nələr söyləmirdi? 60 xəzanın şahidi olan o şikayətçi və səfil gözlər həyatının uçurumlu və tikanlı yollarında yıxıla-yıxıla süründüyü zaman ona daş qəlbi ilə laqeyd baxan milyonlarla gözlərdən nələr anlatmırdı?..

Mənə uzatmış olduğu özü qədər solğun, sarı kağız parçasını alıb oxudum: "Atababa Qulu oğlu altı baş ailə sahibidir".

Kağızda yalnız bu cümlə yazılmışdı. Kağızı ona uzadaraq:

– Nənə, Atababa kimdir? – deyə soruşdum.

Qadın üzümə dik baxaraq:

– Mənim oğlumdur, – dedi.

Bu dəfəki səsində bir dirilik, bir ümid əsəri vardı, siması indi başqa bir rəng, başqa bir şəkil almışdı. Yenə birdən-birə əvvəlki tərzdə:

– Bu kimə çatacaq, sən onu oxu! – dedi.

– Nənə, o xüsusda bir şey yazılmamışdır, – dedim.

Qadının qolları ümidsiz bir halda yanına düşdü:

– Allahü-əkbər! Bir həftədir ki, bu kağızı yazdırıb, başa çıxarda bilmirəm, – deyə üzü bulud kimi qaraldı. Ruhunu sızladan həzin çırpıntılara, qəlbini inlədən dərin yaralara tərcüman olmayan bu kağız parçasını iki barmağı arasında sıxaraq çaşqın bir halda: – Bəs mən nə edim? – deyə yavaşca pıçıldadı.

Səfalətin canlı bir heykəli olan o qadının almış olduğu vəziyyət məni də çaşdırdı. Ona baxaraq düşünürdüm.

Bu zavallı qarı 60 illik ömrünün acı fəlsəfəsinin xülasəsi olan o ibarəni neçə dəfə təkrar etmişdi?!

"Bəs mən nə edim?"

Neçə dəfə bu dumanlı və qaranlıq sual cavabsız qalaraq ürəyinin ən dərin guşələrinə gömülmüşdü?!

"Bəs mən nə edim?"

Neçə dəfə bu kar və dilsiz mühitindən bu acı sualına cavab ala bilməmişdi?!

Hələ bu qarı tərəddüdlü və çaşqın vəziyyətlə qarşımda durur, həyatın qorxunc ildırımları ilə alt-üst olan arzuları kimi ölgün, boynu bükük kağızına baxırdı.

– Nənəcan! – dedim. – Gəl bizə gedək, sənə istədiyin kağızı yazaram.

Bərabər evə gəldik, oturdu, ailə üzvləri ilə tanış oldu. Anamla dərdləşdi, ta uşaqlıqdan bəri onu ağır yumruqları ilə əzən dərdlərini, fəlakətlərini bir-bir danışdı. Sonra dərindən içini çəkərək:

– Oğlum, mən deyim, sən yaz! – dedi. – Mənim oğlum vağzalda qulluq eləyir (əlləri ilə uzaqları göstərərək), orada bir məktəb var, orada oxuyur. Yaz ki, mənim oğlumun heç kəsi yoxdur. Mən iki qızımı, iki də nəvəmi saxlayıram. Sənin başın üçün, üç aydır, naxoşdur, üşüdüb-qızdırır.

– Nənə, bu ərizəni oraya nə üçün verirsən?

– Qulluq versinlər.

– Vağzalda oğlun nə işdədir?

– Onu bilmirəm.

– Bu kağız kimə veriləcək?

– Naçalnikə[1].

– Hansı naçalnikə?

– Mən oxumuş adam deyiləm, onu sən bilirsən. Yaxşı, sən naçalniki tanıyırsan?

– Nənə, naçalnik çoxdur, hansı naçalnikə yazılacaq, onu bilməliyik, – dedim.

Dərin bir sükut...

– Nənə, sən get evə, oğlundan bunları öyrən. Birinci, bu ərizə kimə veriləcək, ikinci, oğlun nə iş

[1] Naçalnik – bir idarəyə, müəssisəyə rəhbərlik edən vəzifəli şəxs; müdir, rəis

istəyir və harada istəyir, sabah bu zaman gəl, kağızını yazaram.

Qoca qadın susdu, bir az düşündükdən sonra başını qaldırıb dedi:

– Sözüm yoxdur, ancaq bilmirəm, bu ərizənin başında nə var ki, bu gün 10 gündür, yazılıb başa gəlmir.

Əlindəki köhnəlmiş kağız parçasını göstərərək:

– Bax, bunu bir nəfər bir həftəyə yazıb mənə verdi, o da deyirsən ki, bir işə yaramır.

– Nənə, onu kim yazıbdır?

– Nə bilim, sənin kimi bir oğlan.

– Nənə, get, bunları öyrən, gəl, sabah kağızını yazaram.

– Nə bilim, ömrün uzun olsun. İndi deyirsən, sabah gəlim... Yaxşı... zəhmət verdim, sağ ol.

O birisi gün evə gəldiyim zaman nənə oturub məni gözləyirdi. Görüşdük, danışdıq. Ruhunun ən incə tellərinə toxundum. Zavallı qarı yaralanmış dişi aslan kimi inləyərək əvvəlləri çox dalğın, sonra get-gedə şirin bir dillə qeyb etmiş olduğu gəncliyindən, sevgi və sevincli dolu bahar günlərindən danışmağa başladı.

Bir qədər gülüşdük, əyləndik. Hətta adını belə öyrəndik. Adı Anabacı idi. Nəhayət, ortalığa yenə ərizə məsələsi atıldı.

– Nənə, dediklərimi oğlundan öyrənə bildinmi?

O, qəti bir səslə:

– Öyrəndim, oğlum. Sən yaz ki, naçalnik oğluma bir kağız versin.

– Nə kağız versin?

– Kağız versin ki, o, yoxsuldur. Altı baş adam saxlayır, özü də qızdırma içində yanır.

– Nənə, o kağızı naçalnik vermir.

– Yox, sən yaz ki, naçalnik versin.

– Hansı naçalnik?

– Nə bilim, sən elə "naçalnik" yaz!

Qollarım ümidsiz bir halda yanıma düşdü. Bir anama baxdım, bir də dönərək Anabacını gözucu süzdüm. O da heyrətlə mənə baxırdı.

Anam dedi:

– Oğlum, qalx, Anabacı ilə bərabər get, oğlu əhvalatı sənə desin.

Anabacının üzü gül kimi açıldı:

– Ay atana rəhmət, belə yaxşıdır, – dedi.

Qalxdım, bərabər getdik, yolda soruşdum:

– Nənə, eviniz haradadır?

– İkinci küçə var ha... (əlləri ilə uzaqları göstərərək) orada oluruq. Çox uzaq döyül. Mən hər gün buralardan gəlib keçirəm.

Xeyli yol getdikdən sonra dar bir dalan başında Anabacının evinə yetişdik.

Kiçik, qaranlıq bir otağa girdik. Otaq kasıb döşənmiş, dörd-beş şəlpədən[1] ibarət idi. Bir tərəfdə də

[1] Şəlpə – pal-paltara, yaxud xırım-xırda şeylərə saymazyana verilən ad

Anabacının cəhrəsi dururdu. Otağın baş tərəfində xəstə oğlu Atababa yatağında uzanmışdı. Qızdırmanın boğucu pəncəsi altında uzun müddətdən bəri əriyib qurumaqda olan bu gəncin sarı bənizinin yanaq sümükləri çıxmış, qalın qara qaşları altında rəngsiz gözləri sönük-sönük parıldayırdı. Anabacı qapıdan içəri girincə görüşməyə belə imkan verməyərək titrək və şikayətli bir səslə:

– Atababa, başın üçün, sən dediyin kimi demişdim. Bu oğlan "elə kağız yazılmaz" deyir. İndi gətirmişəm. Sən özün de, yazsın.

Gənc utancaq bir vəziyyət aldı. Mənə yer göstərərək:

– Buyur, otur! – dedi.

Görüşdük, danışdıq, sonra üzünü mənə tutaraq:

– 10 gündür, gedir-gəlir, bu kağızı yazdırıb başa çıxara bilmir, – dedi.

Nəhayət, məlum oldu ki, xəstəliyinə dair ev idarəsindən bir vəsiqə alaraq, bir ərizə ilə xidmət etdiyi idarəyə verib pul və ərzaq istəyirmiş.

Anabacının anlada bilmədiyi məsələ bundan ibarət imiş. Vəsiqəni və ərizəni yazıb verdim. Razı qaldılar. Evə dönərkən Anabacı qızğın dualarla məni qapıya qədər ötürdü. Xəstə oğluna sərf etmək üçün ovcuna bir qədər pul basdım. Almırdı. Zorgüc qəbul etdirdim.

O, utancaq və titrək bir səslə: "Yaman gün görməyəsən, oğlum, inşallah, mən də xəcalətindən çıxaram", – dedi.

Biz ayrıldıq. Lakin onun buraxmış olduğu xatirə hələ zehnimdən silinməmiş, qəlbimdə yaşayırdı, onu hər gün xatırlayırdım.

Bu hadisədən dörd ay keçdi. Nədənsə qəlbimdə o məsum qocanı görmək, onunla danışmaq arzusu gündən-günə artırdı. Məşğələmə gedəndə, ya evə dönərkən daima gözlərim küçələrdə onu axtarırdı.

Günortadan sonra idi, qapı yavaşca açıldı, içəri qoca və zəif bir vücud girdi. Bir də gördüm: Anabacı... O saat yerimdən sıçradım, görüşdük, oturdu, danışdıq. Söhbətimiz çox uzandı. Sonra çarşabı altından bir corab çıxarıb:

– Al, bunu sənin üçün toxumuşam, – dedi.

Corabı alıb:

– Sağ ol, nənə, qış gəlib, soyuqlar düşüb, görünür, məni unutmamısınız, – deyincə məğrur bir səslə:

– Bir şey deyil, özüm toxumuşam, – dedi.

– Özünüz toxuduğunuz üçün qiymətlidir, – dedim.

Bir az sonra bu qoca və düşkün qadına əl tutmaq məqsədi ilə bir qədər pul vermək istərkən dik-dik üzümə baxdı. Sərt bir səslə:

– Bu nədir? Mən bunu sənə satmaq üçün gətirməmişəm. Onun üçün bazar var. Bunu sənə bəxşiş gətirmişəm, – deyə əllərini çarşabının altında birbirinə sıxaraq saxladı.

O bu sözləri deyərkən gözlərindəki ildırımlar ta qəlbimin içində partlayan kimi oldu, yoxsul, miskin

bildiyim bu qarının bu qədər qəhər və hiddəti qarşısında biixtiyar titrədim. Hər zaman hüzn, iztirabla məni yaralayan bu miskin qadın bu dəfə məğrurluğu ilə məni qorxutdu. Bir daha üzünə baxdım. Bu dəfə üzünə qəhər və hiddət qığılcımlarının yerinə vəzifələrini bitirmiş olanlara məxsus qürur rəngi çökmüşdü. Gözlərinin baxışı, ziyası, qəlbinin rahat-rahat döyündüyünü göstərirdi. Heç bir zaman görmədiyim bu rəng, bu işıq nədən doğmuşdu?

Mən indi yalnız bunu düşünür, bu sirri kəşf etməyə çalışırdım ki, birdən-birə Anabacının qalın və erkək səsi qulağımda təkrar səsləndi:

– Oğlum, sənə isti köynək toxumaq istəyirdim, kasıblığın üzü qara olsun, yunum, ipim çatmadı.

– Mənim üçün bu da çoxdur, nənəcan, – dedim.

– Yox, oğlum, yox! – dedi və üzündəki, gözlərindəki o rəng dərhal insafsız bir əl tərəfindən silinmiş kimi oldu. Çöhrəsi rəngdən-rəngə girən qadının bu halları indi mənə bir çox şeyləri xatırladır, bir çox köhnə dastanları anladırdı.

Köhnə nəslin son qəhrəmanı olan bu qadın hələ qarşımda oturmuş, mənə meydan oxuyur, həm də ata-babalarından qalma keçmiş əxlaq və səciyyələrini bütün hal və hərəkətləri ilə mənə anladırdı. Artıq yarım əsr əvvəlin canlı tarixi olan bu qadın, nəzərimdə daha böyümüş, daha canlanmış, sanki mənə: "Yoxsul olsam da, qəlbim geniş, ruhum ucadır", – demək istəyirdi.

Çox gözəl, bunu mən də etiraf edirəm. Lakin, ey yüksək qadın, söylə, 60 illik səfil bir həyatın sənə yükləmiş olduğu ağır yüklər belini bükmüş, gözlərinin nurunu almış, dizlərini taqətsiz etmiş olduğu halda necə olmuş ki, qəlbinə, ruhuna toxunmamışdır? Sən mənə bunu anlat!

VƏZİFƏ

I

Noyabrın acıqlı bir sabahı idi. İki gün əvvəl başlamış olan xəzri hələ bütün şiddəti ilə davam edir, bir ildırım gurultusu ilə ətrafı sarsıdır, yerləri eşərək göylərə sovurmuş olduğu toz-torpaqdan fəzanı qalın, sarımtıl bir örtüyə bürüyürdü. Qapı-bacaların vıyıltısı, pəncərələrin cingiltisi, uzaqdan eşidilməkdə olan dəniz dalğalarının dəli gurultusu ruhlara ağırlıq verir, əsəblərdə acı bir sızıltı hiss etdirirdi. Küçələr bomboş idi. Damlarda pişiklər, küçələrdə itlər belə gəzməyə cəsarət etmirdi. Yalnız arabir işə gedən adamlar yerdən burum-burum yüksələn toz-torpaqdan üz-gözlərini kökləri üzərində gizləməyə çalışaraq iri addımlarla gedirdilər.

Müəllim stol başında oturub dərslərinə hazırlaşır, həm də arabir qulaqlarında, hətta bütün vücudunda sızıltı doğuran bu əzici gurultunu dinləyirdi. Birdən-birə qapının zəngi vuruldu. Səhər tezdən, həm də təbiətin belə qudurmuş bir zamanında gəlmiş adamın kim olduğunu bilmək istəyən müəllim yerindən sıçradı, qapını açdı. Qapı ağzında ortayaşlı, sümük vücudlu, uzunboy bir adam dururdu. Salam verdi, cavab aldı.

– Bağışlayın, narahat etdim. Beş-on dəqiqə sizinlə görüşməyə vaxtınız olarmı? – dedi.

Müəllim onu iş otağına aparıb yer göstərdi.

Hər ikisi oturdu. Naməlum adam haradan və necə sözə başlayacağını bilməyən adamlara məxsus bir halda kirpiksiz gözlərini yerə dikərək durdu. Onu narahat edən daxilindəki çırpıntı və fırtına meşin kimi quru üzündə, ağı qarasından böyük olan gözlərində, qaraya çalan incə dodaqlarında dalğalanırdı. Gecələrini yuxusuz keçirmiş adamlar kimi qızarmış göz qapaqları bir-birinə yaxınlaşmış, pərişan saçlı kiçik başı qabağa doğru əyilmişdi. Ətrafının tükləri tökülmüş papağı, yaxası yeyilmiş qalın köhnə paltosu, rəngsiz köynəyi və yaxalığı onun kiçik bir məmur olduğunu göstərirdi. O, dərin sükutdan sonra, nəhayət, başını qaldırıb söz söyləmək istəyənlərə məxsus bir vəziyyət aldı. Baxışlarındakı ciddilik, gözlərinin içində titrəyən əsəbi rənglər və ziyalar onun çox kədərli olduğunu bildirirdi. Əllərini bir-birinə sürtərək, stulunu bir az da müəllimə yaxınlaşdıraraq sözə başladı:

– Məhkəmədə kiçik bir qulluğum var. Adım Həsəndir, – dedi. – Ayda 50 manat maaş alıram, başqa gəlirim yoxdur. Var, çoxdur. Lakin mən o işlərə tənəzzül edən adamlardan deyiləm. 50 manat maaş almaq nə demək olduğunu bilirsiniz. Ailəm də arvadım, qızım, bir də sizin tələbəniz Xosrovdan ibarətdir.

– Hansı Xosrov?

– Teymurzadə Xosrov.

– O mənim ən yaxşı tələbələrimdəndir. Demək, siz onun atasısınız? Sizinlə çoxdan görüşməyi arzu edirdim. İndiyə qədər tanış olmadığıma təəssüf edirəm. Bu nöqsanın kimə aid olduğunu deyə bilmərəm.

Müəllimin sözlərindən ürəklənən Həsən əllərini bir-birinə sıxaraq nəzakəti andıran vəziyyət aldıqdan sonra dedi:

– O nöqsanı mən öz üzərimə götürürəm. Hər halda mən gəlməli, Xosrovdan mən xəbər tutmalı idim. Lakin bu vaxta qədər mənim gəlməyimə heç bir səbəb yox idi. Bu dəfə başıma gələn böyük fəlakəti bildirmək üçün sizi narahat etmək cəsarətində oldum.

– Xoşdur... buyurun!..

– Hə... Mən nə söyləyirdim? – deyə Həsən əlini başına aparıb, düşündükdən sonra axtardığını tapmış olan adamlara məxsus bir səslə sözə başladı: – Hə... mən bu ay maaşımı alıb evə apardım. Həmişə etdiyim kimi ev xərci üçün 5 manat ayırıb, qalan pulu yazı stolunun qutusuna qoydum, bağlayıb açarını götürdüm. Məmurluq həyatını bilirsiniz; ayın axırlarına doğru pul əriməyə başladıqca adamın cəsarəti qırılır, evə lazım olan ən mühüm şeyləri almaqdan belə çəkinir, ancaq maaş alandan sonra o mühüm şeyləri almaq məcburiyyətində qalır. Ona

görə də ayırdığım 5 manatı sərf etmiş olduğumdan yenidən pul götürmək üçün qutunu açdım. Pul qoyduğum vəziyyətdə dururdu. Lakin həcmi mənə kiçik göründü, nəzərə çarpacaq qədər kiçik. Şübhələnmiş olduğumdan pulları götürüb saydım. 35 manat idi!

O, əllərini dua edirmiş kimi göyə qaldıraraq, heyrətlə müəllimə baxdı.

Son cümləni söylərkən Həsənin səsində və hərəkətindəki heyrətdən müəllim də özünü itirdi, çaşqın-çaşqın onun üzünə baxdı.

– Puldan 10 manat götürülmüşdü...

– Yaxşı, sizcə, onu kim götürmüş olar?

– Məncə, 10 manatı Xosrov oğurlamışdır.

– Siz bunu nədən bilirsiniz?

– Bilirəm, başqasının işi deyil!

– Xosrovdan belə hərəkət evdə bir neçə dəfə görünübmü?

– Xeyr, bu, birinci dəfədir.

– O halda siz hansı məntiqlə Xosrovdan şübhələnirsiniz?

Həsən müəllimə daha da yaxınlaşdı, fikrini anlada bilmək üçün sözünə davam etdi:

– Bu pulu kənar adam götürə bilməz. Çünki bizim evə gəlib-gedən çox azdır. Bu pulu ya arvadım, ya qızım Rəmziyyə, ya da Xosrov götürməlidir. Bu üç nəfərdən başqa heç kimə güman getməz. Arvadım götürməz, çünki pulu özünə, ya evə bir

şey almaq üçün götürəcək olursa, gec-tez oğurluğu meydana çıxacağından qorxar. Evdə heç bir şey mənim nəzərimdən qaçmır. Məmurluğumda rəsmiyyəti çox sevdiyim kimi, ailə həyatında da rəsmiyyəti çox sevirəm. Əlavə, arvadım, 50 manat maaşımın üstündən 10 manat götürməyin nə olduğunu gözəl başa düşür. Bir də ki, uşaqlarına və evə bağlı qadındır. Uşaqlarının korluq çəkməsinə əsla razı olmaz. Qızım Rəmziyyəyə gəlincə, o, hələ kiçikdir.

Həsən birdən-birə vəziyyəti dəyişərək sürətlə qoltuq cibindən bir açar çıxartdı. Onu müəllimə göstərərək:

– Mən unutdum, qutunun açarı həmişə mənim qoltuq cibimdə olur. Rəmziyyə isə mənim cibimdən bu açarı çıxarıb qutunu açmağa, oradan pul götürməyə cəsarət etməz. Həm də bilirsiniz ki, qızdır. Qızların əhvali-ruhiyyəsi bu kimi işlərə uyğun deyildir. Bu iş Xosrovun üzərində qalır.

Həsən sözlərini bitirmişdi. Hər ikisi ağır və əzici bir sükut içində düşünürdü. Müəllim başını qaldırıb:

– Bilirsinizmi, mənim fikrimcə, bu işi Xosrov etməyibdir. O, çox tərbiyəli, ciddi və namuslu uşaqdır. O, oğurluq etməz! – dedi.

– Elə isə, bəs bu 10 manat necə olub?

– Siz, bəlkə, evə xərcləmək üçün 5 manat deyil, 15 manat götürmüsünüz?

– Mən 5 manatla 15 manatı bilməyən, aldığını və etdiyini düşünməyən, çaşqın, başısoyuq adamlardan deyiləm. 5 manata aldığım şeylər də meydandadır. Bu kimi ehtimallara əsla yol verməyin, çünki olacaq şey deyil! O pulu qəti surətdə Xosrov oğurlamışdır. Bu işi açmanızı və pulu ondan almanızı xahiş edirəm.

– Bu barədə özü ilə danışmısınızmı?

– Danışmışam, həm də çox ciddi. Lakin o boynuna almır. İkinci gündür, bu məsələ ilə məşğulam. Bir nəticə vermir. Ağır cəzalar verdim, qorxutdum, anası yalvardı-yaxardı, heç bir fayda vermədi, "mən götürməmişəm" deyə israr edir.

Müəllim də Xosrovdan şübhələnməyə başlamışdı, çünki Həsənin göstərdiyi dəlillər, söylədiyi məntiqi sözlər çox əsaslı idi. Pulu mütləq Xosrov götürmüşdü. Lakin nə məqsədlə bunu etmiş olduğunu öyrənmək lazım idi.

– Son zamanlarda Xosrovun həyatında və əhvali-ruhiyyəsində siz bir dəyişiklik hiss edirsinizmi? – deyə müəllim sükutu pozdu.

– Mənim bildiyim, hiss etdiyim bir şey yoxdur!

– Halbuki məktəb həyatında son zamanlar xeyli dəyişiklik hiss olunur.

– Necə dəyişiklik?

– Son zamanlar çox dalğındır, dərslərini çox vaxt hazırlamır. Oyunlarda yoldaşları ilə iştirak etmir. Həmişə bir tərəfdə büzülüb düşünür. Dərs zamanı o

nəyinsə xəyalına dalır, soruşarkən cavab vermir, eşitmirmiş kimi üzümə baxır. Onda doğan bu halların səbəbini mənə anlada bilərsinizmi?

Həsən heyrətdən böyümüş gözləri ilə müəllimi süzərək:

– Bunları mən bilmirəm. Dərslərinə gəlincə, hər axşam kitablarını oxuyur, çalışır, – dedi.

– Elə isə yenə sizin məsələyə keçək. Bu kimi işlərdə çox ehtiyatlı olmaq lazımdır. Xüsusən uşaq 14-15 yaşlarında ikən çox mühüm bir böhran dövrü keçirir. Ən kiçik yanlış bir hərəkətin onun tərbiyəsi üzərində ziyanlı bir təsiri ola bilər. Sizin söylədiyiniz sözlər əsaslıdır. Mən də artıq Xosrovdan şübhələnməyə başladım. Fəqət o, ağlı başında, mühakiməsi sağlam bir uşaqdır. Əgər o bunu etmişsə, mütləq bir məqsədlə etmişdir. Məni maraqlandıran, düşündürən o məsələdir. Yəqin, bu məsələ onun dalğınlığı ilə də əlaqədardır. Bu xüsusda yoldaşınızla görüşərək ondan da lazım olan məlumatı almağıma icazə verməinizi xahiş edirəm.

– Mümkündür. Mən işə gedirəm. Yoldaşım azçox məktəb görmüş qadındır. Evimizin ünvanı budur, buyurun, hər zaman təşrif gətirə bilərsiniz, – deyə Həsən ayağa qalxdı.

– Mən bu gün məsələni ətraflı öyrənib Xosrovla danışaram. İşdən sonra mütləq məktəbə gəlin.

Müəllimlə görüşüb çıxmaq istərkən Həsən dedi:

– Elə güman etməyin ki, məni narahat edən 10 manatdır. Bütün bədənimdə bir qırıqlıq, bir sızıltı hiss edirəm. Xosrovun etmiş olduğu bu çirkin hərəkəti heç bir zaman bağışlamayacağam!

II

O gün müəllim Həsənin evinə getmişdi. Xosrovun anası Məsərrət xanım qadınlara məxsus bir nəzakətlə onu qəbul etmişdi. Müəllim Xosrovun ailə həyatı ilə çox maraqlandığından otaqları gəzmişdi. İki otaqda yaşayırdılar. Birisi yataq, birisi həm yemək, həm qonaq, həm də yazı otağından ibarət idi. Otaqlar qismən qərb və şərq üsulu ilə çox kasıb bəzənmişdi. Lakin ev əşyasının səliqəli bir əl tərəfindən çox məharətlə düzülüşü o köhnəliklərə yeni şəkil vermişdi. Müəllim stolun yanına keçdikdə Məsərrət xanım əli ilə bir qutunu göstərərək:

– Pulu Həsən bu qutuya qoymuşdu. İki gün sonra pul götürmək istərkən 10 manat əskik gəldi. O, Xosrovdan görür. Mən də ondan bilirəm. Ancaq nə qədər olsa, mən də anayam. Verilən cəzalara artıq səbir edə bilmirəm.

– Bu xüsusda sonra danışarıq. Hər şeydən əvvəl, mənim verəcəyim suallara cavab vermənizi xahiş edirəm. Xosrov son zamanlarda, yəni iki-üç aydan bəri evdə sizinlə necə davranır? Onun əhvalında bir dəyişiklik hiss edirsinizmi?

– Son zamanlar çox dəyişmiş, dalğın və əsəbi olmuşdur. O mənə, evə bağlı bir uşaqdır. Çox vaxtını evdə mənimlə, bacısı ilə keçirir. Amma axır vaxtlar otaqların havası ona az gəlirmiş kimi çırpınır, sıxılır, əsəbiləşir, evdə durmur. Küçəyə qaçır, orada da dura bilmir, yenə evə dönür, yenə küçəyə gedir. Bir şey etmək istəyən, ancaq edə bilməyən adamlar kimi çaşqın-çaşqın vurnuxur. Arabir məni qucaqlayaraq balaca uşaqlar kimi gözlərini üzümə dikir, təbii olmayan bir sözlə "ana, ana" deyə məni bağrına basır.

– Dərslərinə çalışırmı?

– "Çalışır" deyə bilmərəm, çünki atası stol başına keçənə qədər əlinə kitab almır; o çalışdığı zaman Xosrov da kitablarını açır, baxır, baxır. Zənn etmirəm ki, oxuyur. Yalnız atası ona baxanda özünü məşğul kimi göstərməyə çalışır, halbuki əvvəlləri heç belə deyildi.

– Siz Xosrovun dəyişməsinin başlıca səbəbini nədən görürsünüz?

Qadının qol-qanadı yanına düşdü və astadan:

– Deyə bilmərəm, – dedi.

– Son aylarda sizin ailə həyatınızda bir dəyişiklik olmuşdurmu?

– Yox... Heç bir şey, yox... Hər şey əvvəlki kimidir.

Müəllim bir müstəntiq kimi:

– Heç olmazsa bunu deyin, – dedi. – Xosrov nə üçün atasının çalışmağa başladığı zaman çalışır. Ondan qorxurmu?

– Qorxur... Qorxur, çox qorxur.

– Görünür ki, Həsən onunla çox ciddi, rəsmi rəftar edir.

– Olduqca ciddi və rəsmi.

– Həsənin xasiyyəti necədir, sizinlə, uşaqlarla rəftarı mülayimdirmi?

Qadın ah çəkdi. İllərdən bəri hamıdan, hətta yaxın qohumlarından belə gizli saxladığı sirrini müəllimdən də gizlətmək istədi. Daxilində ona əzab verən gizli yaraların üzərindən sanki bir ruzigar keçdi, kədərli bir halda qolları yanlarına düşdü. Dərin bir ah köksünü şiddətlə qabartdı.

– Müəllim! – dedi: – Bilmirəm, bunları siz niyə soruşursunuz?

– Niyə? Çox təbii, Xosrovdan doğan əhvali-ruhiyyə bu işlərlə əlaqədar deyilmi?

– Şübhəsiz, əlaqədardır.

– O halda bilmək lazımdır!

– Bir çarəsi, faydası olmayacaqsa...

– O, başqa məsələdir, kim bilir, bəlkə də, bir çarə tapıldı. Siz mənim sualıma cavab verin. Həsənin rəftarı sizinlə necədir?

– Çox pis... Son dərəcə əsəbi və hiddətli bir adamdır. Evdə kiçik bir şey onu hiddətləndirir, əsəbiləşdirir. Çox rəsmiyyətçidir. Kiçik bir intizamsızlıq onu təbii halından çıxarır. Mən bu evə gələli ondan xoş üz, yoldaşcasına bir rəftar görməmişəm. Daima düşüncəli görünür. Hələ o, evdə olduğu

zaman uşaqlarının üzü gülməyib... "Elə oturma, belə durma, başını elə sallama" deyə onların hər hərəkətini tənqid edir. Yeməklərinə, içməklərinə, xülasə, hər işlərinə qarışır. Onların ürəyini sındırmadığı, göz yaşlarını tökmədiyi gün çox az olur. Bu, ev deyil, zindandır.

Ana başını köksünə tərəf əyərək:

– Ah! Ən yaxın adamlarıma da bu vaxta qədər açmadığım bu sirri sizə niyə açıb söylədiyimi bilmirəm, – deyə kirpiklərinin uclarını isladan isti damcıları əli ilə sildi.

– Sıxılmayın, ailə ilə məktəb hər ikisi bir şeydir. Birisinin rəhbəri siz analar, o birisinin rəhbəri biz müəllimlərik. Ailə həyatı ilə məktəb həyatı arasında bir pərdə, bir anlaşılmazlıq olarsa, gənc nəslimizin istedadının inkişafına əngəl olar. Bu əngəllər aradan qaldırılmalıdır. Məsələ anlaşıldı. Pulu Xosrov götürdüyünə şübhə qalmadı. Ancaq pul, yəqin ki, bir məqsədlə götürülmüşdür. Mən indi gedib məsələni öyrənərəm. Bu xüsusda Xosrova bir söz deməməni-zi xahiş edirəm, – deyə müəllim Məsərrət xanımla xudahafizləşib çıxdı.

III

Müəllim sözə nədən başlayacağını düşünmüş, zehnində ona aid bir plan hazırlamış, stol başında səbirsizliklə Xosrovu gözləyirdi.

O, həyatında bunu mühüm bir hadisə sayırdı, çünki şagirdlərə nə qədər nüfuz edə bildiyini bununla öyrənəcək idi. Ata-anası tərəfindən verilən cəzaya baxmayaraq, Xosrov yenə də inadında davam edirdi. Bu məsələni açmaq – illərdən bəri əldə etmiş olduğu təcrübələrdən qəti nəticə almaq deməkdi.

Uşaq içəri girdi, müəllim açıq üz və təbii səslə ona yer göstərib "otur!" dedi. Xosrov oturdu. Müəllim sözə başlayaraq dedi:

– Xosrov, sən əvvəllər sinfin ən çalışqan şagirdlərindən idin. Son zamanlar əvvəlki kimi fəaliyyət göstərmirsən. Bunun səbəbi nədir? Dərslərin çətindirmi?

Xosrov müəllimin üzünə dik baxaraq, titrək səslə dedi:

– Yox, müəllim, çətin deyil.

– O halda başqa bir maneəmi var?

Xosrov cavab vermədi.

– Nə üçün susursan, de, oğlum. Bir maneə varsa, onu mən dəf etməyə çalışım. Sən bu il çox dəyişmisən. Şəklin, zahirin o Xosrovdur?.. Yox! Əvvəlkinə bənzəməyəcək dərəcədə dəyişmiş. Daxili aləminə gəlincə, əvvəlki Xosrova heç oxşamırsan. Səndə bu dəyişikliyə səbəb nədir?

– Nə kimi dəyişiklik?

– Məsələn, dərslərinə çalışmırsan, dalğınsan, düşüncəlisən, bunların səbəbini danış!

– ...

– Səndəki bu dəyişikliyi sən özün də hiss edirsənmi?

– Hiss edirəm.

– Bunun nədən irəli gəldiyini bilmirsənmi?

Xosrov bir az sükutdan sonra "yox" deyə cavab verdi.

– Sənin kimi ağlı başında bir uşağın özündə olan dəyişikliyin nədən doğduğunu bilməməyinə heç inana bilmərəm. Daxilindəki mübarizəni üzündən, gözündən oxuyuram. Sirr saxlanılmaz, söylə, oğlum! Səni narahat edən nədir?

– Heç nə...

– "Heç nə" buna səbəb ola bilməz.

Müəllim çox çalışdı. Uşaq inadında davam edərək ona təminedici cavab vermədi. Müəllim mövzunu dəyişərək:

– Xosrov, onda sən bunu de: Məsərrət xanımın səninlə rəftarı pisdirmi?

– Xeyr!

– Atanın rəftarı necədir?

Uşaq susdu.

– Demək, Həsənin xasiyyəti sərtdir. Bilirəm, o, bir qədər müstəbiddir[1], rəsmiyyəti sevən adamdır. Doğrudurmu?

Uşaq başı ilə təsdiq edərək:

[1] Müstəbid – zalım, zülmkar

– Doğrudur, – dedi.

– Onun rəftarı o qədər pisdirmi ki, səndə bu qədər dərin və acı təsir buraxmışdır?

– Çox pisdir!

– Məsələn, nə edir?

– Hər şey... oturma, durma, danışma, hətta yeyib içməyimə də bir qulp taxır, deyinir, qışqırır...

– Madam ki, atanın bu hərəkəti səni belə rahatsız edir, çalışmaqdan qoyur, sən buna bir çarə düşünmüsənmi?

– Xeyr.

– Yenə yalan deyirsən! Sənin kimi sarsılmaz iradəyə malik olan bir uşaq onu əzən, istedadına əngəl olan bir qüvvətə qarşı heç çarə düşünməzmi?

Uşaq cavab vermədi. Müəllim:

– Məsələ aydındır! – dedi. – Sənli-mənli buna bir çarə axtarıb tapmalıyıq. Sən buna nə çarə düşünmüsən? De, ağıllı çarə görsəm, mən də razı olaram; görməsəm, başqa tədbir tökərik. Danış görüm.

Uşaq titrək səslə:

– Qaçmaq istəyirəm, – dedi.

– Haraya?

– Başqa bir ölkəyə.

– Yol xərci düzəldə bilmisənmi?

Xosrov susdu. Müəllim ciddi bir səslə dedi:

– Birincisi, sən yaşda bir uşağın ailəsini buraxıb yad ölkəyə qaçması ona səfalətdən başqa bir

şey verməz! İkincisi, 10 manat səni neçə gün idarə edə bilər?

Xosrov müəllimi şübhəli nəzərlə süzərək:

– Nə 10 manat? – deyə soruşdu.

Müəllim mənalı gülümsədikdən sonra:

– Bu günlərdə evinizdə törəyən hadisəni mən də bilirəm... Bu xüsusda çox düşündük, danışdıq, nəhayət, hər üçümüz çəkinmədən 10 manatı sənin götürmüş olduğuna qane olduq. Həsən sənin tərbiyənin pozulduğuna hökm edir. Mən bu pulun başqa məqsədlə götürüldüyünü söyləmişəm. Hətta qaçmaq istədiyini sən demədən əvvəl bilirdim. Qaçmaq sənin kimi tərbiyəli bir uşağa əsla yaraşmaz! Atana evdə sənin sərbəstliyinə qarışmamaq, səni narahat etməmək şərtilə 10 manatı almağa və bu ləkəni üzərindən tamamilə silib təmizləməyə söz vermişəm. İndi həm məni onların yanında başıaşağı etmə, həm də ləkəni üzərindən silmək üçün 10 manatı ver. Onun haqsız olduğunu bununla isbat edəcəyəm. Əmin ol, pulu çıxar, ver!

Xosrov pis vəziyyətdə qaldı. Rəngi ağardı. Düşüncəli gözləri, tərəddüdlü baxışları bir nöqtəyə dikilib qaldı. Müəllim qəti səslə:

– Yanında deyilsə, qalx gətir! – dedi.

Xosrov heç bir söz demədən otaqdan çıxdı. Bir az sonra 10 manatı gətirib müəllimə verdi.

IV

Dərslər bitmiş, müəllimlər və tələbələr məktəbi tərk etmişdilər. Yalnız müəllim məktəbin qəbul otağında oturub Xosrovun atası Həsəni gözləyirdi. Çox çəkmədi ki, Həsən gəldi. Dərin düşüncələrə dalmış müəllim onun salamını eşidib başını qaldırdı, yerindən qalxıb, ona yer göstərdi. Oturdular. Bir az sükutdan sonra müəllim 10 manatı çıxarıb məsələnin nəticəsini bilmək üçün cavab gözləyən Həsənin qabağına qoydu.

Həsən heyrətindən iri-iri açılmış yuvarlaq gözlərini müəllimə dikərək:

– Siz bunu necə ala bildiniz? Necə oldu ki, pulu götürmüş olduğunu boynuna aldı?

Müəllim mənalı gülümsəyərək:

– Biz daha səmimi ata-oğuluq. Aramızda rəsmiyyətdən artıq səmimiyyət var. Səmimiyyət isə bu məsələdə mənə böyük yardım etdi, – dedi və məsələni başdan-başa ona söylədi.

Müəllimin sözlərini diqqətlə dinləyən Həsən son sözləri eşidərkən titrədi. Boğuq bir səslə:

– 10 manatla o haraya gedəcək, nə qədər yaşaya biləcəkdi, bunu ondan soruşmadınızmı?

– Hər şeyi soruşdum, hər şeyə təminedici cavab aldım.

Ağır bir sükutdan sonra müəllim özünü doğrultdaraq:

– Həsən, – dedi, – bu uşağın müqəddəratı sizinlə biz müəllimlərin əlindədir. Biz istəsək, onu faydalı, ya da zərərli bir vətəndaş yetişdirərik. Mən bir müəllim olduğum, zəhmətlərimin gözəl məhsul verməsini görməyi arzu etdiyim üçün hər şagird haqqında mənim də söz deməyə haqqım vardır. Bir atanı oğlunun gələcəyi nə qədər məşğul edirsə, biz müəllimləri də hər şagirdin müqəddəratı bir o qədər düşündürür. Uşaqlarınıza bağlı bir ata olduğunuzu az-çox bilirəm. Onda nə üçün onların bəxtiyarlığını düşünmürsünüz?

Həsən təhqir olunmuşlara məxsus bir tövrlə:

– Bəxtiyarlığı düşünmək siz nəyə deyirsiniz? – dedi. – Kiçik bir məmur olduğum, ehtiyac içində yaşadığım halda uşaqlarımı oxudur, hər cür maddi ehtiyaclarını təmin etməyə çalışıram. Bundan artıq nə edə bilərəm?

– Məncə, bu, azdır, siz daha çox şeylər edə bilərsiniz...

– Məsələn?

– Məqsəd sizi öyrətmək deyil, ailə həyatında unudulmuş mühüm bir nöqsanı sizə xatırlatmaqdır. Sözlərim səmimi, dostcasına olduğundan acıqlanmayacağınıza əminəm.

– Əsla, buyurun!..

– Sizin ailə həyatınızda bir əskiklik var. O iki kiçik otaqda, o qalın divarlar arasında ürəksıxıcı bir

inzibat[1], soyuq bir rəsmiyyət, əzici bir istibdad vardır. Bu da, şübhəsiz, məmurluğun sizdə doğurmuş olduğu bir haldır ki, həm özünüzə, həm də ailə üzvlərinə çox zərərlidir. Bunu qəti surətdə aradan qaldırmalısınız. Xasiyyətiniz buna uyğun olmasa belə, uşaqlarınızın, ailənizin bəxtiyarlığı üçün siz bunu etməyə məcbursunuz. Bəxtiyarlığı uzaqlarda axtaranlar çox yanılırlar. Onu hər kəs özü, hər şeydən əvvəl, ailə həyatının quruluşunda axtarmalıdır. Sizin o kiçik otaqlarda boğucu zindanın cansız və həzin səsləri deyil, şən bir yuvanın şux civiltiləri, bəxtiyar bir ailənin şən qəhqəhələri eşidilməlidir; bunu edə bilsəniz, Xosrov yenə də əvvəlki halına gələr, istedadı sərbəst olaraq inkişaf edə bilər. Onun üçün də bu vəziyyəti ortadan qaldırmanızı atalıq naminə sizdən xahiş edirəm.

Həsən dərin-dərin düşündü. Birdən-birə başını qaldırıb sözlərini bitirən və ondan son söz gözləməkdə olan müəllimə baxdı, gülümsəyərək qəti səslə:

– Bu əskikliyi elə mən özüm də hiss etmişəm. Yaxşı, bunu da təcrübə edərəm, – dedi. – Belə bir dəyişiklik etməyə iradəm çatacağına inanıram. Söylədiyiniz sözlərə qarşı isə təşəkkür edirəm.

Bu sözləri deyib Həsən ayağa qalxdı, müəllimin ona uzatmış olduğu əlini əlləri içində bərk-bərk sıxdıqdan sonra otaqdan çıxdı.

[1] İnzibat – nizam, qayda

V

Bu əhvalatdan sonra müəllim Xosrovu nəzarət altına alaraq onun hər bir hərəkətinə diqqət edir, gündən-günə uşaqda yaxşılığa doğru bir meyil oyandığını hiss edirdi. İndi Xosrovun da üzü gülməyə başlamışdı. O, dərslərinə çalışır, yoldaşlarla, müəllimlərlə çox səmimi görüşürdü.

Müəllim bir neçə dəfə ondan ailə həyatından razı qalıb-qalmadığını soruşmuş və hər dəfəsində: "İndi çox yaxşıdır, atam tamam dəyişibdir, hətta o qədər dəyişib ki, tanımaq da olmur", – deyə cavab almışdı. Müəllim zəhmətinin boşa çıxmadığından son dərəcə razı idi.

Bu hadisədən bir neçə ay keçmişdi. İzdihamlı bir küçədən keçirkən müəllim Məsərrət xanımla üz-üzə gəldi. Məsərrət xanım müəllimi dərhal tanıdı, ona doğru gələrək əllərini tutdu:

– Sizi çoxdan görmək istəyirdim, – dedi. – Ayağınız evimizə dəydiyi gündən ailəmizdə bir dəyişiklik yarandı. İndi çox yaxşıdır. Bilmirəm, nə etdiniz ki, Həsən birdən dəyişdi. Bu səadət qapısını üzümüzə siz açdınız. Siz bizim həyatımızı təmin etdiniz. Bu qədər yaxşılıqlara qarşı sizə təşəkkür etmək lazım deyilmi? Küçədə də olsa, səmimi təşəkkürlərimi qəbul etmənizi xahiş edirəm.

Müəllim Məsərrət xanımın əlini əlləri içində sıxaraq:

– Mən böyük bir şey etmədim, – dedi. – Yalnız üzərimə düşən kiçik bir vəzifəni yerinə yetirdim. Həsənin atalıq, yoldaşlıq vəzifəsinə dair unutmuş olduğu mühüm bir şeyi ona xatırlatdım. O da atalıq vəzifəsində unutmuş olduğu boşluq və əskikliyi doldurdu. Demək istəyirəm ki, o bəxtiyarlığı sizə verən nə mənəm, nə də Həsəndir.

– Bəs kimdir?

– Vəzifə!

SOLMAZ VƏ SÖNMƏZ

Cəfər Cabbarlıya

Fəza kimi sonsuz, quru və susuz çöllərdə yetişmiş cansız bir fidan idin, nə günəşin hərarətindən qoruyan sərin bir kölgəliyin, nə də soyuq ruzigar və acı qasırğalardan sığınacaq bir koman vardı. Başın üzərində çaxan alovlu şimşəklərin, ayaqların altında sönən fırtınaların ağır qırmancları altında əzilə-əzilə, çarpışa-çarpışa arxasız və köməksiz böyüdün. Həyatın ağır zərbələri o arıq və zəif vücudunu gəmirdikcə sən öz sarsılmaz iradənə sarılaraq, dimağındakı[1] atəş, ruhundakı qüvvət, qəlbindəki hərarətlə durmadan məqsədə doğru irəlilədin. Lakin mənzil uzaqda idi... Ey günəşli yolun gənc yolçusu, səfərin haraya?

Sən bunu o zaman bilmədən, düşünmədən yoluna davam edirdin. Gözlərindəki duman, addımlarındakı tərəddüd varlığına hakim kəsilərək səni yüksəlməyə qoymurdu. O şair qəlbinin yaradıcı istedadı sənə ilk dəfə "yüksəl" deyə bağırdığı zaman sən özünü yenə də doğma çöllərdə deyil, yad ellərdəki kimi hiss edərək şimşəkli fəzaların buludları arxasında kiçik bir ulduz kimi parladın. Parlamaq – o sənə təbiətin bəxş etmiş olduğu bir haqq idi. Lakin hər tərəfdən səni əhatə edən o məhdud və qaba

[1] Dimağ – burada: şüur, ağıl

mühit, o sönük, süni həyat ildırımlı gözlərindəki dumanları, qəlbini gəmirən tərəddüd və şübhəni, ruhunu əzən kədər və sıxıntını kökündən qazaraq həyat və mühitin dərinliklərinə dalmaq üçün sənə imkan vermirdi. Sənin gənc, fəqət geniş qəlbindən qopan səslər, nəğmələr uzaqlara qədər əks etmirdi. Bunu özün də duymuş olduğundan durğun bir dənizin sahilində qayalıqlara dirsəklənərək sahilə doğru gəlməkdə olan kiçik dalğacıqları seyr edərək:

– Mən də bu dənizdən bir dalğa deyiləmmi? – deyə düşünürdün.

Bu zaman qüvvətlə qopan uğurlu bir fırtınadan yer, göy sarsıldı, dörd yanında şimşəklər gurladı, dəniz çalxalandı. Dərinliklərdə qopan dağ gövdəli dalğalar iri, nəhəng ağzını açaraq qayalara doğru coşmağa və sahilləri çeynəməyə başladı. Sən hələ fikrə dalmış, düşünürdün. Oturduğun qayalıqlara şiddətlə çarpan ilk dalğa səni ağ, almaz dişləri arasına götürmüş, dənizin qızğın və coşqun axıntısına atmışdı. Sən dənizin dərinliklərindən üzə çıxdığın zaman ağ nəhənglər səni köpüklü qolları üzərində oynadarkən sahildən-sahilə, qütbdən-qütbə şığıyaraq bağırırdın: "Mən də qovuşduğum dənizdən bir dalğa, mən də sellər köpürən bir qasırğayam".

Səhər günəşlə əl-ələ, dalğalar üzərində sahillərə çıxdığım zaman nə qədər dəyişmişdin, səni heç tanımadım. Şimşəklərlə, çələnglərlə örtülmüş alnının

şəfəqlərini heç bir fırtına bu qədər partlatmamışdı. Heç bir günəş gözlərindəki şübhə və tərəddüd dumanlarını bu qədər aydınlatmamışdı; heç bir qüvvət qırıq və zərif səsindəki iniltini kökündən qazaraq onu bu qədər şən gurlatmamışdı. Bu dəfə dəniz qəlbin: "Yüksəl!" – deyə əmr etdiyi zaman mən səni gənc sosialist vətənimin bütün dünyaya işıq saçan qızıl buruqlarının, ucsuz-bucaqsız tarlalarının arasında gördüm. Yeni qurulmuş qızıl bir səltənətin canlı çələnglərdən yapılmış sənət taxtı üzərində oturmuşdun. Alnını oxşayan doğma yurdumun təbii və canlı çiçəklərindən hörülmüş sənət çələngi şair başına o qədər yaraşırdı ki, yeni qurduğun həqiqi sənət səltənətində üfüqləri işıqlandıran bir günəş kimi parlayırdın. O sənət abidəsi olan çələng üzərində çiçəklərlə yazılmışdı: "Ey coşqun dəniz, həqiqi yolumdan saparaq durğun və bulanıq göllərin lillənmiş sularında qərq olduğum zamanlar belə sənin coşqun qəlbinə nüfuz etmək və özümü dəniz etmək üçün çırpınırdım".

Yaradıcı günəşin dimağını əbədiyyətlə parladan əbədi şüalarını və çiçəklərlə bəzənmiş geniş səltənətini gördüyüm zaman: "Bu günəş sönməz, bu çiçəklər solmaz!" – demişdim.

Aylar keçdi, illər ötdü, lakin sən sarsılmaz iradənlə qurduğun yeni sənət səltənətində gündən-günə solmaz bir çiçək kimi açılır, sönməz bir günəş kimi parlayırdın.

* * *

– Nə, nə? – deyə dəli kimi yerimdən qalxdım. Qara xəbər ildırım sürəti ilə bir anda hər tərəfə yayılmışdı. İnanmadım. Amma mən də sənə doğru gələnlərə qarışaraq çılğın kimi yeriyirdim. Yetişdim... Ölüm kürsüsü üzərində səni hər tərəfdən qucaqlayan çələnglərə sarılaraq gözlərini qapamışdın... Yenə inanmadım. Axın-axın səni ziyarətə gələnlərə:

"Yox, o ölməmişdir!" – deyə bağırmaq istədim. Lakin qızıl ölkəm üçün ən qiymətli olan bir şeyin qırılıb içimə düşdüyünü hiss edincə qollarım taqətsiz bir halda yanıma düşdü. Başın üzərində durub çaşqın-çaşqın baxırkən: "Ah, qayğısız təbiət, nə etdin!" – deyə geniş alnından öpmək, onu göz yaşlarımla islatmaq istədim. Lakin dörd tərəfində duran və arxadan canlı bir dəniz kimi tələtümə gələn gənc qələm yoldaşlarını görüncə ruhum qüvvət aldı, gözlərim böyük bir ümidlə parladı. Əlimi havada sallayaraq: "O solmaz və sönməz! Əbədiyyətə qovuşanlar üçün ölüm yoxdur!" – deyə bağırdım.

Ey gənc sosialist vətənimin yaradıcı sənətkarı! Sən sənət səltənətində yeni bir günəş kimi doğdun!

Sənət səltənətində doğan böyük günəşlər sönməz!

Əbədiyyət baharının bağçalarında açan çiçəklər solmaz!

O çiçək, o günəş sənsən, sənin sənətindir!

BAŞ ÜSTƏ

Tədris hissəsi müdiri Həsən müəllim öz kabinəsində oturub dərs cədvəlini hazırlayırdı. Axşam qaranlığı çökmək üzrə idi. O gün səhərdən göy üzünü bürüməyə başlayan qara buludlar havanı bir qədər də tez qaraltmışdı. Həsən müəllimin zəif və gözlüklü gözləri işləməyə müsaidə[1] etmədiyindən yazı masası üstündəki elektrik çırağından istifadə etmək istədi. İşlə ciddi məşğul olduğu halda qabağındakı lampanın düyməsini basdı, ancaq işıq yanmadı. Masa üstündəki çırağın lampası götürülmüşdü. Həsən müəllim əsəbiləşdi, tələsik zəngi basdı, gələn olmadı. Zəngi bir neçə dəfə basdıqdan sonra ortaboylu, arıq vücudlu bir kişi qapını açıb içəri girdi. İtaətkar bir vəziyyət aldıqdan sonra qısa, sıx kirpikli kiçik gözlərini ona dikərək:

– Nə buyurursunuz? – dedi.

Həsən müəllim əlilə çırağı göstərib:

– Paşa əmi, bu çırağın lampasını kim götürübdür? – deyə soruşdu.

Paşa əmi şəhadət barmağının ucunu başına qoyub düşündükdən sonra:

– Dünən gecə 5-ci sinfin tələbələri dərs hazırlayırdılar, onlara verdim, – dedi.

– Bəs onda məşğələdən sonra lampanı yerinə taxmaq lazım deyil?! Bayaqdan məəttəl qalmışam. Get, lampanı gətir, yerinə tax!

---

[1] Müsaidə – burada: yardım, kömək

– Baş üstə!

Paşa əmi özünə bəraət qazandırmaq məqsədi ilə nə isə demək istəyirdi ki, Həsən müəllim ona macal vermədi:

– Yaxşı, get, lampanı gətir!

– Baş üstə!

Həsən müəllim çox gözlədi, ancaq lampa gəlib çıxmadı. O, yenə zəngi vurdu, gələn olmadı. Hövsələsi lap darıxdı, durub qapıya çıxdı, bir qədər ucadan Paşa əmini səslədi. Paşa əmi tələsik özünü Həsən müəllimə yetirdi, onun sözünü ağzında qoyub işgüzar adamlara məxsus bir çevikliklə:

– Həsən müəllim, Muradın atasını çağırtdırmışdınız, gəlibdir, – dedi.

– De, gəlsin!

– Baş üstə! Bu saat çağırıram.

Paşa əmi getmək istərkən Həsən müəllimin yadına lampa düşdü:

– Bura bax, Paşa əmi, bəs lampa nə oldu? Burada daha heç göz-gözü görmür axı, – deyə məzəmmətedici bir vəziyyət aldı.

Paşa əmi əlini başına çəkərək utana-utana:

– Bay, lap yadımdan çıxmışdı, bu saat gətirim, – deyə tez dönüb otaqdan çıxdı.

Paşa əminin "baş üstə"lərinə yaxşı bələd olan müəllim bir də dalınca çığırdı:

– Lampanı tez gətir!

– Baş üstə!

– Muradın atasına de, gəlsin!

– Baş üstə!

Həsən müəllim Paşa əmini çox gözlədi, nə lampa gəldi, nə də Muradın atası. İntizar içində qaldığından çalışa bilmədi, əsəbiləşdi. Zəngi bir neçə dəfə fasiləsiz vurdu, gələn olmadı. Ayağa qalxdı. Qapını açıb artırmaya baxdı. Heç kəsi görmədi. Bu zaman təsadüfən o biri artırmadan keçən xidmətçi qadını görüb çağırdı:

– Aşağıdan Muradın atasını çağır! – deyə ona göstəriş verdi. Qadın bir söz deməyib getdi. Həsən müəllim kabinəsinə qayıtdı, çox çəkmədən xidmətçi qadın başını göstərərək:

– Həsən müəllim, o kişi gəlib, nə deyim? – deyə qapıda icazə istədi.

– Burax, gəlsin!

Muradın atası daxil oldu. Onunla görüşdükdən sonra Həsən müəllim Muradın arabir dərsə gecikməsindən, dərslərinə yaxşı hazırlaşmamasından söz açdı və bu vəziyyətə son vermək üçün ona təsir etməsini tapşırdı. Söhbət bir qədər uzandı. Artıq o qədər qaranlıq idi ki, onlar bir-birinin üzünü görmürdü. Həsən müəllim ürəyində Paşa əmini danlayır, kişinin yanında lap xəcalət çəkirdi. Xoşbəxtlikdən, Muradın atası çox oturmadı. O getdikdən sonra dərs cədvəli üzərindəki işini tamamlamaq üçün lampanın dalınca getmək istəyirdi ki, Paşa əmi içəri girdi. Çətin bir vəzifəni yerinə yetirmiş adamlar kimi qurum alaraq:

– Həsən müəllim, Muradın atasını nə qədər axtardım, yoxdur. Kişi gözləməyib gedibdir, – dedi.

Həsən müəllim bu sözləri acı və istehzalı gülüşlə qarşıladı:

– Bəs getməz, kişi üç saat gözləməyəcək ha! Adama iş tapşıranda tez yerinə yetirər! Sənin bu "baş üstə"lərin...

Həsən müəllim Paşa əminin ürəyinə dəymək istəmədi. Odur ki, cümləsini bitirmədi. Doğrudan da, Paşa əmi pis kişi deyildi. Ona tənbəl adam da demək olmazdı. Bu mülayim kişi "baş üstə" deyəndə onu yerinə yetirəcəyinə inanıb deyirdi. Ancaq onun bəlası bunda idi ki, o nəyə görə "baş üstə" deməsini ölçüb-biçməzdi. Bir dəqiqədə ona on tapşırıq verilsə idi, ağına-bozuna baxmaz, yenə "baş üstə" deyər, nəticədə birini də yerinə yetirə bilməzdi. Adama elə gəlirdi ki, bu saat desən ki, "Paşa əmi, gəl səni güllələyək", o heç düşünmədən dərhal "baş üstə" deyəcək. Paşa əmi belə Paşa əmi idi. Hamı onun xatirini istəyirdi. Ancaq tək bu "baş üstə"lər bütün məktəb əhlini təngə gətirmişdi.

Həsən müəllim bərk əsəbiləşsə də, Paşa əmiyə hörmət etdiyindən bu dəfə də onunla sərt rəftar etmədi. Yarıciddi, yarımülayim bir səslə dedi:

– Ay Paşa əmi, axı bu lampa məsələsini sən lap yadından çıxartdın. Görmürsən ki, heç üzümü də görmürsən?

Paşa əmi diksinən kimi oldu. Bir "baş üstə" demək istədi, ancaq nədənsə demədi, bərk pərt

oldu, xəcalət çəkdi, axırda olmuş hadisələri yadına salıb dedi:

– Həsən müəllim, Muradın atasını axtarırdım, ona görə lap yadımdan çıxıb. Bu saat gedib gətirim.

Bu sözləri deyib, Paşa əmi qapıdan çıxdı. Bu vaxt gecə növbəsinin zəngi vuruldu. Tədris hissəsi müdirinin kabinəsi müəllimlərlə doldu. İş yarımçıq qalmışdı. Müəllimlər dərs cədvəlinə dair Həsən müəllimdən nə isə soruşur, o da tamamlamadığı üçün onlara cavab verə bilmirdi. Çox pərt idi. Elə bu zaman Paşa əmi əlində lampa içəri girdi, cəld onu yazı stolunun üstündəki çırağa tıxadı. Otağı işıq bürüdü. Paşa əmi məmnun vəziyyətdə kabinədən çıxmaq istəyirdi ki, Həsən müəllim onu saxladı:

– Paşa əmi, səndən xahiş edirəm ki, iş tapşıranda vaxtında gör, yoxsa bu "baş üstə"lərin bizə çox baha oturur, yaxşı olar ki, sən bu "baş üstə" sözünü birdəfəlik heç işlətməyəsən.

Paşa əmi özü də hiss etmədən:

– Baş üstə, Həsən müəllim, bundan sonra demərəm, – deyə cavab verdi. Həsən müəllim gülümsündü.

– Sən yenə "baş üstə" deyirsən? Mənə iş lazımdır, iş, quru "baş üstə" lazım deyil.

– O da baş üstə!

Bu sözü deyib Paşa əmi otaqdan cəld çıxdı. Ayaq üstündə durmuş Həsən müəllim xeyli onun dalınca baxıb fikrə getdi.

MASAMA

Ey mənim köhnə masam, köhnə dostum, mən yenə də sənə dirsəklənərək əlimdə qələm çalışıram. Bu dəfə qələmə aldığım mövzu sənsən, ancaq sən!..

40 ildir ki, sən mənimlə baş-başa verib ədəbi yaradıcılığımda can qoyur, mənimlə bərabər əmək sərf edirsən.

Bugünkü kimi yadımdadır: Evimizdə həm toy, həm də bayram hazırlığı gedirdi. Belə şən, bəxtiyar bir zamanda mən səni bir çox masa içərisindən bəyənərək mağazadan öz otağıma gətirdim. O zaman sən mahir bir ustad, gözəl bir sənətkar əlindən çıxmış təzə, gözəl bir masa, mən də ədəbi həyata yenicə atılmış gənc bir şair idim. O gündən ulduzumuz barışdı, hər ikimiz səmimi dost kimi yaşadıq. Mən bütün kədərlərimi, sevinclərimi sənə açaraq bir dost kimi səninlə bölüşdüm. Sən mənim bütün ədəbi əsrarımın[1] xəzinəsi və səmimi sirdaşımsan! Bu dostluğumuzun 40 illik uzun bir tarixi var. Bu uzun zaman içərisində əlimdə qələm səninlə baş-başa verib hər əsər üzərində nə böyük həvəs, sönməz eşqlə çalışdığımı sən gözəl bilirsən. Sənətə olan eşqim qəlbimə qüvvət, qələmimə sürət, dimağıma hərarət verirdi. Hər əsər üzərində yorulmadan çalışırdım.

[1] Əsrar – sirlər

Ey köhnə dostum, yaradıcılığımın məhsulu olan bütün elmi, ədəbi, ictimai əsərlərimi sənin üzərində yaratdım. Hər əsərimi bitirdiyim zaman o coşqun, daşqın sevinclərim sənə əks etməyə bilməzdi. Yazıb yaratdıqlarımda sənə, qəlbimin, dimağımın dilmancı olan qələmimə minnətdaram.

Ey köhnə dostum, hər zaman səninlə tez-tez görüşdüyüm halda son zamanlar bir az gec-gec görüşürük. "Sədaqətsiz" deyə bunu mənə nöqsan tutma! Çünki bu hal dostluqdan asılı olmayan başqa səbəblərdən irəli gəlir. O səbəb: uzun bir zamanın vücuduma saldığı rəxnə[1], əzamda törətdiyi iğtişaşdır. Sənin 40 illik ömrün varsa, mən səndən daha yaşlıyam. Qocalıq üstümü almış, bir-birini təqib edən illər, zamanlar gözümün nurunu, qəlbimin hərarətini, vücudumun qüvvətini azaltmış olduğundan çalışmaq iqtidarım zəifləmişdir. Odur ki, səninlə gec-gec görüşməyə məcburam.

Əziz dostum, görürəm, 40 illik uzun həyat səni də qocaltmış, əvvəlki təzəlik, gözəllik, təravət sönmüş, üzərinə uzun zamanın hisli, paslı tozları qonmuş, zaman səni də mənim kimi qocaltmışdır. Sən nə qədər qocalsan, yenə də mənim sevimli masam, köhnə dostumsan.

Bir zaman evimizə yeni masa alınmışdı. Onu mənə vermək və məni səndən ayırmaq istədilər.

[1] Rəxnə – zərər, ziyan, xələl

"Yox, mən öz köhnə dostumdan ayrılmaram", – deyə rədd etdim.

Mən vücudca qocalsam da, qəlbim gəncdir. Şair qəlbi qocalmaz! Bu gün qocaları gənclərdən kim ayıra bilər?! Mənim qəlbimdə sənət eşqi hələ sönməmişdir, hələ bundan sonra səninlə yenə baş-başa verib mühitimdən aldığım qüvvət, eşqimdən aldığım hərarətlə yeni əsərlər yaratmaq ən böyük əməlimdir. 40 ildir, bərabər çalışırıq. Kim bilir, daha nə qədər zaman birlikdə çalışacağıq. Hər halda son əsərimi də sənin, ancaq sənin üzərində yazmağa söz verirəm. Sən mənim köhnə dostumsan!..

ABDULLA ŞAİQİN "3 ALMA"DA NƏŞR OLUNMUŞ KİTABLARI

Sərin, buludlu bir gün idi. Azay dəmir yolunun şimala doğru uzanan yaşıl çəmənliyində çiçək dərə-dərə gedirdi. Əlvan çiçəklərdən bir dəstə bağladıqdan sonra dincəlmək üçün bir komanın ətəyində uzandı.

Azay gözlərini dəmir yoluna dikərək nə isə düşünürdü. Atası bu yolla getmiş, bu yolla da qayıdacaqdı. Bu yollar nə qədər Azay kimi oğulların atasını cəbhəyə aparmışdı; günlərin bir günündə bu yollar həmin ataları öz ailələrinə, balalarına qovuşduracaqdı. Bu zaman Azayın gözlərinə bir kölgə ilişdi. Diqqətlə baxıb gördü ki, tanımadığı bir adam dəmir yoluna yaxınlaşıb şübhəli nəzərlərlə ətrafa baxdı. Sonra relslərin altını sürətlə qazaraq oraya nə isə qoyub qorxa-qorxa sürətlə geri çəkildi. Azay yad adamın bu hərəkətlərindən çox şübhələndi, dərhal ayağa qalxıb onu qarşıladı. Yad adam...

Azf-304877

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şair, yazıçı, dramaturq, ədəbiyyatşünas, görkəmli maarif və mədəniyyət xadimi kimi tanınan Abdulla Şaiq Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaradıcılarından biri, milli uşaq teatrının banisidir. Ömrünü xalqın maariflənməsinə həsr edən yazıçı zəngin bir yaradıcılıq yolu keçərək ən çox uşaqlar və gənclər üçün yazıb-yaratmışdır ki, həmin əsərlər məktəblərdə indi də tədris edilir. **"Kiçik qəhrəman"** kitabında onun uşaqlar və gənclər üçün yazdığı əsərləri – hekayələri və təmsilləri toplanıb.

"Abdulla Şaiqin çoxşaxəli fəaliyyətinin böyük bir qismi Azərbaycanda maarifçiliyin müxtəlif sahələri ilə bağlı olmuşdur. Ali və orta təhsil məktəbləri üçün onlarla dərsliyin müəllifi olmuş Abdulla Şaiqin uzunmüddətli pedaqoji fəaliyyəti milli təhsilimizin yeni mərhələyə yüksəlişində mühüm rol oynamışdır,"

– Heydər Əliyev, ümummilli lider

"Abdulla Şaiq Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatının əsasını qoymuşdur. O, uşaq əsərləri ilə yeni nəsillərə dil açmağı, göz açmağı, həyatı, insanları tanımağı, sevməyi öyrədirdi..."

– Mikayıl Rzaquluzadə, nasir-şair

www.3alma.az

ISBN 978-9952-311-55-6

3 alma

9 789952 311556

www.teaspress.az